

Tartalom

FENYVESI Ottó: Halott vajdaságiakat olvasva – Sinkó Ervin (vers) . . .	3
DANYI Magdolna: Egyszer valahol kék volt a tó (Fenyvesi Ottó költészetéről) (tanulmány)	9
CSEHY Zoltán: Vackor ■ Gumikesztyű ■ Gyöngédség (versek)	15
BARLOG Károly: Kéne egy pasi! (XXI. századi magyar ballada)	17
DERES Kornélia: Garázsmenet (vers)	20
BENEDEK Miklós: Apák a dobozban (Deres Kornélia Szőrapa című kötetére) (vers)	21
KISS Tamás: A busz elment (novella)	22
NYERGES Gábor Ádám: Gubó ■ Himnusz a Szerzőhöz (versek)	25
BICSKEI Gabriella: A kertben (regényrészlet)	30
CZIROK Attila: Sárkánytűz (vers)	42
VÁRADY Tibor: Három becskerek-i történet (A 12 198 számú akta – Zoknik a luszteron, életek hajszálon). (A 12 432 számú ügyszerirat – a Freund/Baráth-akta) (dokumentumpróza)	43
BÁNYAI János: Belháborús bizonytalanság-regény (Slobodan Tišma: <i>Bernardijeva soba</i> [Bernardi szobája])	75
Slobodan TIŠMA: A nem és a politika (Részlet a Bernardi szobája című regényből) (LENKES László fordítása)	79
Vladan MATIJEVIĆ: A hold sötét oldala (elbeszélés) (OROVEC Krisztina fordítása)	87
Dušan ŠAROTAR: Biliárd a Dobray Szállóban (regényrészlet) (GÁLLOS Orsolya fordítása)	96
*	
BESZÉDES Valéria: Az egyéniség szerepe a szokásmodell kialakításában (tanulmány)	101
*	
A pilács égve maradt (ÁBRAHÁM Irénnel KOCSIS Árpád beszélget)	111
MAGÓ Attila: Szembesüléstörténet emlék(kép)ekben (Újvidéki Színház: <i>Fanny és Alexander</i>)	117
BRENNER János: Néhány személyes reflexió a KSZFFV-n bemutatott kisfilmekről és a rendezvényről	124

Lennert Géza fotója

Ábrahám Irén és Ferenczi Jenő

A fedőlapon Mikus Csaba fotójának részlete

A Híd honlapja: www.hid.rs

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása

A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat /
Főszerkesztő Faragó Kornélia. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)–. – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2012. május. Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Németh Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd honlapja: www.forumliber.rs; e-mail: hid@forumliber.rs – Szerkesztőségi fogadóóra kedden 10-től 11 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 16-80250-742131-00-04-820); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2012-re belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken.
– YU ISSN 0350-9079

Halott vajdaságiakat olvasva

Sinkó Ervin

*

Szarajevó. Čemerlina ulica.
1940. január 14., vasárnap.
Háromnegyed nyolc.
Boldog ébredés Micivel.
Délelőtt kávéház. Újságok.
Két óra alatt egy évre elegendő
mérget olvas magába az ember:
Lengyelország, Palesztina, mintha
Abesszínia el se vészett volna.
Otthonról csomag:
kolbászok, sütemény.

*

Verset olvasni erős tempóban:
A dyt, Tagorét, francia
expresszionistákat.
Fájj, élet, fájj!
Idő bős kovácsa, üss!
Sújts le, pöröly!
Szikrázó kínban hadd izzunk,
míg élünk.

*

Napokat számolni.
Óvatos, okos öntudat.
Egy hideg agy. Matek.

Számol, mert levelet vár,
számolni, utazni kellene.
Elutazni mindenünnen.
Párizsból Moszkvába,
Moszkvából Párizsba,
Zágrábból Szarajevóba.
Drvarból Kninbe.
Semmi jót nem várhat
egy magyar, zsidó,
kommunista, jugoszláv
állampolgár.

*

Mínusz hús. Sűrű,
áthatalmatlan köd.
Még Moszkvában sincs ennyi hó.
A török sírkövek kőturbánjai már
alig látszanak. Még mindig esik.
Egyre csak esik.
Rossz éjszaka.
Csend hull a városra. Hó.
Egy háromlábú fehér macska.

*

Reggel hó és nehéz szív.
Tegnap szép vasárnap.
Bibliaolvasás, majd
séta a Miljacka partján.
Ferenc Ferdinándot ott ölte
meg Gavrilo Princip golyója.
Posta semmi. Krleža megnémult.
Minden emberhez hozzátartozik
egy lényeges darab némaság.

*

Čemerlina.
Albérlet. Négy fal, asztal,
ágy, papír, könyv.
A villanykörte ég.
Csömör és poloskák.

*

A kőturbánok olvadnak.
Druga ženska gimnazija.
Egy szarajevói könyvesboltban
Krúdy Gyula Aranykéz utcai szép napok
című (1916-os) könyve.
Otthonról lap.
Apuska beteg.
Jaj!

*

Micinek arcizma se rándult,
mikor meghallotta Komját halálhírét.
Fejem az ölébe fúrtam.
Szomjam ontják keblei.

*

Szonja hetek óta nem ír.
Mici zöld kispárnát tesz
az íróasztal székére,
tegnap fejezte be.
Nagy gonddal varrogatta.
„Szeretni valakit már magában
olyan gyönyörűség, hogy arra,
akit szeretsz, szinte nem is tartozik.”

*

Most jobb.
Nem cigarettázik,
nem iszik kávé se.
Most jobb neki.
Tegnap befűtöttek
a fürdőszobában.

*

Csak ülni, és nézni
a bosnyák hegyeket,
íróként, munkában.
Micivel.
Ülni, mint egy állomáson átutazóban,

füelve, melyik órában indul a vonat,
mely majd elviszi őket
a következő háborúba.

*

10-én megkezdődött a háború.
Drvar. Bosznia.
Hegyóriások.
Posta sehonnan.
Könyvespolc, íróasztal.
Minden új és szorongás.
Elég lenne egy házkutatás,
vagy egy véletlenül becsapódó gránát,
és máris porrá égne minden,
negyedszázad írói küzdelme
(az Optimisták befejezett
és a Tizennégy nap
bevégzés előtt álló kézírata),
az ágy alatt egy
bőröndnyi életmű.

*

Doktor Renner. Fasiszta,
hangos és dühös antiszemita.
Kraftmensch. Az anyja zsidó.
Nem visel télikabátot
és kalapot se.
Kraftmensch
über alles.

*

Vannak dolgok,
melyek annyira abszurdak
és ellentmondásosak,
hogy csak versben
lehet őket kifejezni.
Ma újra havazik.
Betegség, háború, halál.
Vasútállomás. Váróterem.
Sok szomorú arc, lárma.

Roszzul táplált, éhes,
rongyos emberek.
Pusztulás, vér, halál.
A németek Párizsban.
„A Szovjetunió egy-két
hónapon belül likvidálva lesz.”

*

Nem tartozni sehová.
Vörösöknek fehér,
fehéreknek vörös.
Keresztényeknek zsidó,
zsidóknak krisztianus.
Isten előtt egy magányos
útkereső, szegény ember,
aki nagy kerülőkkel
keresi az utat.
Jobbról igenek,
balról nemek pofozzák.

*

A gond embere:
napok óta teljes pénztelenség,
mit fogunk enni,
hol fogunk lakni,
s bírjuk-e szusszal addig,
míg egyszer az Optimisták ügye
mégiscsak elintéződik?
Hova utazni innen,
hol az a hely,
ahol inkább volna mit enni?

*

Egy regény regénye.
Az ember újjáépítése,
hiába minden okoskodás,
Ervin Izidorovics.
Honfoglalás előtt.
Hetven nehéz dinár.

Sinkó Ervin (Spitzer Ferenc, 1898–1967) író Apatinban született. Szabadkán és Szegeden végezte iskoláit. Az első világháborúban a bukovinai fronton teljesített szolgálatot. Részt vett az őszirózsás forradalomban. Újpesten párttitkár volt, Kecs-keméten városparancsnok, a ludovikás zendülés idején (1919 júniusában) a szov-jetház parancsnoka, a román fronton vöröskatona. Feleségével, Rothbart Irmával Bécsbe emigráltak, majd Szabadkán rejtőzködni. Orvosnő felesége mellett csak írói hivatásának él. Különböző helyeken éltek hosszabb-rövidebb ideig: Sarajevóban, Grazban, Bécsben, Zürichben, Párizsban, Moszkvában és Bácsszentivánon. Zágrábban megismerkedett Miroslav Krležával. A második világháború ideje alatt feleségével Boszniában élnek, majd adriai internálótáborba kerülnek, később pedig a partizánokhoz. Az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Tan-székének alapító tanára és tanszékvezetője 1959-ben. Újvidéken és Zágrábban éltek. Leghíresebb regénye az *Optimisták*.

Egyszer valahol kék volt a tó

Fenyvesi Ottó költészetéről

Fenyvesi Ottó emlékezés-konceptiója nagyon értékes, etikus költői program, ahogyan ő maga fogalmazott: „fontos, hogy kultúránk emlékeit újraírjuk, újragondoljuk, hogyan látták elődeink az életet”. A huszonkét itt született vagy itt élt vajdasági magyar költő, író és képzőművész életművéről gondolkodva Fenyvesi Ottó emlékező hosszúversei és a Juhász Erzsébetre emlékező prózaverse izgalmas költői kísérlet egy összetett költői nyelv létrehozására, mely eleget tud tenni az újraírás vállalt feladatának. Költői nyelve alakításában hangsúlyos módszere az intertextualitás, a megközelített író művéből vett rövid idézetek, még gyakrabban parafrázisok beépítése; ahogyan a közvetlen stílusimitáció is, amikor a megidézett költő vagy prózaíró poétikájának stilisztikai jellemzőit formálja meg, mintegy tisztelegve is előtte; sokszor a retorikai alakzatok, metaforák, megszemélyesítések gazdag alkalmazása a szép költői nyelv kialakításáért; esetenként hasonló tudatossággal az avantgárd költészet és a modern és posztmodern költői nyelv poétikájára való közvetlen utalások; máskor a szabatos köznyelvi mondatokkal való szövegalkotás; ez utóbbit egészítik ki a spontán élőbeszédet idéző nyelvi formák, melyek használata bizonyosan megkerülhetetlen volt költészetünkről, irodalmunkról gondolkodva, s amelyet élvezetesen, funkcionálisan kötve mai valóságunkhoz is, például a nyelvi vulgarizálódás kérdéseit, legtöbbször expresszív stílusértékhez juttat.

Fenyvesi Ottónak 2004-ben jelent meg Veszprémben a régi és új verseiből készült remek válogatását tartalmazó *Blues az Óceán felett* című kötete, mely felszabadító mély élményt jelent számomra. A valamikori nagyon jó fiatal költő egy teljes értékű, egyéni költészetet mondhat a magáénak, kialakítva egy következetesen felépített költői világlátást és értékes költői nyelvet a mai magyar költészetben.

Az 1978-ban Újvidéken megjelent *Ezüstpatkányok áttetsző selyemzőnák* című első verskötetében a szókincsében gazdag, hömpölygő szószervezetek, hiányos mondatok és teljes mondatok esetenként barokkosnak is mondhatóak, sőt valamiképpen visszautalhatnak az *Énekek éneke* keresztény civilizációnk előtti hatalmas, szerelmet és Istent magasztaló versszövegre is, miközben a Kassák avantgárd költészete utáni modern és posztmodern költészet egyéni költői nyelve alakul itt, melyekben elemző kritikusa, Harkai Vass Éva joggal ismert a „protest song-szerű szólalomban alakot öltő dacr” (Harkai Vass Éva: *Sárszegtől délre*. Timp, Topolya, 2009) is. Kétségtelen ui., hogy Fenyvesi Ottó modern és posztmodern verseinek a kezdetektől máig, ahogyan Harkai Vass Éva írja, „közeli ihlető műfaja a zene (Bob Dylan, a beat, a punk)” (uo.) (*Keserű létmetaforák, A káosz angyala*). A közép-bácskai termő síkságon született és felnőtt, majd a modern tartományi fővárosban tanuló fiatal költő már e korai verseiben hangsúlyos képzet, téma és metafora lesz a *tenger*, sőt az *óceán* is, nem véletlenül, s ami későbbi költészetében még kifejezettebben egy *központi* képzet, a teljesség egy metaforája.

Kollapszus című, 1988-ban megjelent második verskötetét a „Hallottam sírni a vasat” József Attila-idézettel vezeti be, s rövid áttekintésben szeretném hangsúlyozni, hogy Fenyvesi Ottó a mai magyar költészetben szinte egyedülálló módon a modern technikai világ szürke és súlyos tárgyainak képzeit használja fel léthelyzete és létérzése jellemzésére, következetesen értelmezve általuk elidegenültségérzetét, megélt vajdasági világa merevségét, sőt elsötétülését és a maga költészetét is, pl. a *Via negativa* című versben, amikor „Összeégett szavak kattognak” – ahogyan a *Proletárdal* című versében olvassuk. Elemzésre vár, hogyan kötődik ez a rideg és merev tárgyi valóság Fenyvesi Ottó posztmodern költői világához, melynek alakulását a 20. században kiteljesült technikai civilizációnk modernizálódást hozó hatalmas eredményeinek és a mindenütt bekövetkező disszonanciáknak tudatosítása a legteljesebben befolyásolta. Fenyvesi Ottó önmagát „az első bácskai vulkanikus villanytelepnek” (*Commando Dance*) is nevezi, és kétségtelen, hogy a metaforikus megfogalmazásban a maga költői erőteljességében való hitét ellenpontozza a gúnyolódás bíráló hangsúlyával, miközben a költő és költészet egy hagyományos jelzőjét (vulkanikus) is idézi, vállalja.

Fenyvesi Ottó hosszúverseiben mintegy irányt változtat a nyelvi hömpölygés, közvetlenül a tapasztalt világ felé fordulva, a hullámvölgyben a legszubsjektívebb megállapításokat is megengedve magának, ám miként a kassági avantgárd költészet maga is változatlanul részt kíván venni a való világ alakításában. Háborúba torkolló elsötétülő vajdasági világunk lét-

tapasztalatai mellett szellemisége modern korunk általános kérdéseivel, problémáival is foglalkozik, Marshall McLuhan filozófiai magyarázata nyomán, akinek a Beatlesekről írt mondatát idézi is, valamilyen személyes értelmezését is adva korunknak, ami a 20. században természetesen nem lehet már egészen eredeti költői szemlélet és értékelés. A modern technikai civilizáció a személyes életlehetőségek kitérülését, ugyanakkor meghatározottságát is eredményezi, a szupermodern média világában a felszabadulás lehetőségei az elidegenedés alakzataivá is lehetnek. „[A]z élet oly mámorító bátorító / és szigorúan ellenőrzött hogy majdnem minden / tökéletesen szervezett derékig beenyvezett / üzemműködés a díszítés kanalizációjában / valamit tennünk kell / hozzunk koncepciót / emberek testvéreim / hisz még mindig nyakunkon a fejünk...” (*Poetica licencia*). A felszólító versmondatot a költő, a közösségben és a közösségért gondolkodó ember hitvallásaként olvashatjuk. A szocialista rendszer bürokratikuságát bíráló, merevségeitől szenvedő költőnek ezért lesz nagy élménye a lengyel *Solidarność* mozgalom demokratikus szocialista forradalma, mely előtt egész verssel tisztelg.

Elsötétült itthoni valóságunkban Fenyvesi Ottó külön veszteség élménye a *Halló, Pannonia* című prózaversben megfogalmazott „nemzedékem az örület romjaiban” tragikus eseményei Sziveri János halálával, majd a háborús mozgósítás előli menekülésükkel bezárólag. A tudatosított hullámvölgyben több versében negatív léthelyzetének a megfogalmazását és negatívumok általi önmeghatározását hozza létre, költői egyedüllétét is panaszolva, költői nyelvén „átlépve” közben „valami nehéz lassú punkba / izmos bluesba” (*Punk, punk, pankrean*) a Pannon-tenger fenekén szorongó, vágyakozó költő.

A káosz angyala című, 1993-ban Magyarországon megjelent verskötetéből kiemelném a Sziveri János költőtársra emlékező megrázó gyász verseit és ismét csak hosszú verseit, melyekben „[m]inden és semmi közt...” (*Roll over T@polca*) mintha tovább mélyülne elveszettségérzete, kiegészülne az irodalom helyzetéről való negatív értékeléssel: „egy megvadult poétikai mikrobusz rohan / [...] a kistótálba / a nagy semmibe” – olvassuk a *Commando dance* című hosszúversben, s ugyanitt a már-már idillt idéző, a szülőhelyre emlékező szép versmondatot: „de előbb kimegyek az epresbe”. A szülőhelyre emlékezés, ahogyan Harkai Vass Éva értelmezte, mitikus toposz Fenyvesi Ottó költészetében. Az Epres Topolya egy része, az eperfák miatt elnevezett és a költő számára otthonosan szép név azonban az idézett versmondattal homonímiaként mást, közvetlenül az otthoni kertet jelenti, amit egy másik versmondattal nosztalgikus hangsúllyal állít elénk: „földiepret majszolnék / egy réges-régi gunarasi nyárban / de csak

darálok suvickolok”. A költő számára a földieper az öröm, az édes jó íz pozitív szép életérzését jelenti változatlanul, kikezdzhetetlenül, a harmonikus élet jelképe, metaforája a disszonanciák eluralkodása közepette. Nagyon meggyőzőnek tartom épp ezért, hogy Isten hitének megfogalmazásává teszi e szubjektív teljességélményt jelölő kifejezést „a jó isten tejfölös epret kanalaz” (*Ostromállapot keresztfonállal*) derűs költői állításában, melyben az Istennel való kapcsolatunk lehetségességének a hitét vélem felismerni. Fenyvesi Ottó költői gondolkodása vallásos mozzanataival és Isten hitének kifejeződéseivel egy külön írásban tervezek foglalkozni.

A *Ginsberget toldalékolva* című versében olvassuk a nagy amerikai költő versei jellemzését: „Ginsberg hosszútávfutó beszélyeinek egyikét”, s úgy gondolom, a beszélyek kifejezéssel az ő hosszúverseit is minősíthetjük, s minden hangsúlyossá lett elveszettség-, hiány- és gyászérzés mellett hosszútávfutónak is tarthatjuk őt és költészetét, hiszen, ahogyan az *Angol minimumban* című versében írja, jóllehet „romokban a nyelv”, „muzsika gördül a disszonancia alagútjaiban”. Fenyvesi Ottó viszonylag sok versében gondolkodik a költő és a költészet lehetőségeiről, így *A dolgok állása* című, Sziveri János költészetét idéző versében a halott költőtársra emlékezve, közös akarásaik tompa fényében, létük sűrű szövetű ellentmondásaiban foglalja össze költői léthelyzetét.

Az 1999-ben Magyarországon megjelent *Amerikai improvizációk* című kötetében közölte hosszúversét Nagyapáti Kukac Péterről, a kiváló naiv festőről, hitelesen felidézve alakját, sorsát és remek festményeit, valamint a szülőhelyét jelentő egész vidéket (*Nagyapáti Kukac Péter emlékezetére*). Itt jegyzem meg, hogy Fenyvesi Ottó verseiben kezdettől fogva hangsúlyos a természeti lét, a növényi világ tisztelete és szeretete, a természeti tájképek elemeinek a jelenléte. Elemzés tárgya lehetne az is, hogyan válik toposszá verseiben a romantikus költészetből vett felhő kifejezés.

A mintegy hetven amerikai improvizációban Fenyvesi Ottó a totális költészet megvalósítására törő hosszúversek után a rövid vers formáját gondolja újra, megerősítve egy szikárabb versforma poétikáját, melyben a disszonanciák rövidre zártabbak, a megfogalmazások elhagyások közepette alakulnak, töredék jellegűek. „De tudni azt is, / miként áll mindez egybe. / Hogyan egésszé, ami csupa / különbözőség. Csupa hiány, / árnyalat, töredék, elhagyás” – írja erről az *Amerikai improvizációk* egyik versében. Nagy olvasói élmény volt számomra végigolvasni e rövid verseket, melyek alkotói folyamatként lehetnek improvizációk, rögtönzések, a versmondatok azonban feszes, a hiányok és befejezetlenségek mellett is szabatos kompozíciót hoznak létre.

Amerikai improvizációiban a fejlett kapitalista kultúra „The medium is message” szemléletében magára ismerő, ám idegenségérzetével is szembeülvő közép-kelet-európai beatnik költőként írja: „csak ülünk a csillogó ragyogásban / és hallgatunk”. Szép Walt Whitman amerikai modern költői példaképként való felidézése az Ontario partján!, és értékesek a vajdasági magyar költő ámulásai, jóérzései, a felszabadultság élményének a boldogságérzetig ívelő élményei az amerikai világban, „a szerelem egyesült államában”. Ez a felszabadultságérzés juttatja el Isten megszólításához, s olyan versmondatok megfogalmazásához, melyek a hardcore és a punk szemléletéhez közelítve ugyan, ám Isten jelenvalóságának villanásnyi élményét rögzítik: „Közel az Úr, nyilván. / Ó - jesz.” Fenyvesi Ottó egy-egy vallásos képzeteket megfogalmazó versmondatával az istenhit átgondolt mélységeire tud utalni, máskor viszont kételyét rögzíti, Isten hiányát állítja. Majd Isten segítségét kéri a Gonosz ellen a boszniai háború borzalmaiktól szenvedve, az *Advent* című versében pedig az adventi szent áhítat és meghitt, áldott derű világát tudja hitelesíteni: „Tartani a lélek karján, / s mutatni a napnak, a szélnek, / az évről évre újjászülető / betlehemi gyermeket.”

Vázlatos áttekintéséből nem maradhat ki semmiképpen a *Blues az Óceán felett* című vers kiemelése, melyet szintézisként is olvashatunk. Értelmezni kellene, mit jelentenek Fenyvesi Ottó számára a sokszor megnevezett zenei irányzatok és formák, így a blues is. Tény, hogy e versében poétikailag tökéletes megszervezettsége által egészen magával ragadóvá tudja tenni az elégikus hagyományosnak is tudható jellemzőit. Gondolnunk kell itt természetesen Domonkos István költészetére is, aki zenészként, gitárosként szintén kötődött a blueshoz, és felismerhetőek verseiben az elégikus jellemzői is. Fenyvesi Ottó versének bevezető és változataiban ismétlődő versmondata az életről Domonkos egy versmondatának a parafrázisaként is olvasható: „Az élet szépen lassan megy tovább...”, „Az élet szép lassan tovaszáll...” és „Az élet szépen pokolra száll...” Ugyanakkor a vers semmiképpen nem lesz énekké, mint más verseiben, itt is a disszonanciák kemény tudatosítása, a *hardcore* lesz a szervező elv, az alaphelyzet az ezredforduló költőjénél mindig ugyanaz: „Szomorú zürzavar körülöttünk...”

A posztmodern költő a legtermészetesebben idézi, illetve parafrázálja Petőfi Sándor egy-egy tündéri versmondatát, mint aki számára a legteljesebben élő valóság a legnagyobb magyar költő romantikus költői létszemlélete. Az ő versmondatának emlékére ismerek az „[e]gyszer valahol kék volt a tó” elégikus versmondatban, odagondolva Kosztolányi Dezső, a másik nagy költőelőd és mester versét is a Palicsi-tóról, melyet ő még kéknek látott. Fenyvesi Ottó versében az elégikus sohasem csupán érzelmi

attitűdöt jelöl, benne is valóságunk és korunk problémái tükröződnek. A Földünket, Walt Whitman versmondátát idézve, kinyilatkoztatva szerető modern magyar költő verseiben többször utal bolygónk veszélyeztetettségére is, és ennek a globális horderejű problémának mintegy szelídebb eleme a tavak, a folyóvizek, az óceánok szennyeződése, amire nem lehet nem gondolni Fenyvesi Ottó elégikus versmondatait olvasva. „Kék volt egyszer az óceán. / És otffejlett az Isten bennünket / élet és halál mezsgyéjén. / Édes illatok úsztak a levegőben.”

*

Nagy öröm volt számomra, hogy március 16-án a zentai Alkotóházban a Beszédes István szervezte és a szerző által zeneszámokkal és filmvetítéssel gazdagított, nagyszerű hangulatú szerzői irodalmi esten én mutathattam be Fenyvesi Ottó fiatalabb íróársamat és szerkesztőtársamat az *Új Symposion* folyóiratnál a 70-es években, akit évtizedek óta nem láttam. Veszprémben költözése után szinte teljes egészében elveszítettük a kapcsolatot egymással, s ami még súlyosabb hiány, Magyarországon megjelent könyveit sem ismertem. Olykor hallottam róla hírt, így a zEtna könyvkiadó által kiadott *Halott vajdaságiakat olvasva* című könyvéről is, melynek koncepciója azonnal a legnagyobb tiszteletet ébresztette bennem. Megkapva a könyvet Beszédes Istvántól, szövegnyelvészeti elemzést írtam költői nyelve egy poétikai jellemzőjéről, a spontán élőbeszédet idéző (regionális) nyelvi formák felhasználásáról az újvidéki Magyar Tanszék nyelvészeti konferenciájára készülve.

Vackor

Futás közben, amikor a cipő
alatt szétlottyan a kásás húsú
vackor,
olyan, mint egy húgyhólyag, ha elfakad.

Illata úgy száll az orrodba,
mint egy óra múlva a hasadt héj
túlcsorduló csészéjébe az alkoholos cukrot
fűrkésző darazsak.

Oda kell figyelni a csúszásveszélyre,
hogy ne sérüljön a térd a kövön,
az apró kavics beleragad a sebbe,
a vér és a bőr rugalmassága
beépíti az idegen anyagot a testbe.

A fa alatt alkalmi lepárló.
És édes-cukros mámora
tenyéryni, sárral, kavicssal, fűvel
kevert, múltékony sebeknek.

A befejezhetetlenség örökké rohadó testén.

Gumikesztyű

Tegnap virágokat ültettek át
fiatal házasok opálos orvosi gumikesztyűkben,
kis lapáttal rakták a földet, a tápot,
törtek föl vitaminkapszulát,
fogták meg ezt vagy azt a növényt, és dugták
valamelyik lyukba,
a hatalmas cserepeket alig bírták becipelni
a verandára, ahonnan különösen jól látszott a feladat heroizmusa.

Szép latin neveik voltak, akár az izmoknak vagy még inkább
a betegségeknek.
És amikor a gyökerükről a márványlapra gördültek
kisebb-nagyobb csimbókokban a földcsomók, a föld maga se hitte,
hogyan történhet,
hogyan kiszakíthatják belőle, pedig már meggyökerezett,
hogyan csak így, egyszerűen kitéphetik,
ráadásul egy közönséges, steril, orvosi gumikesztyűvel.

Gyöngédség

A zuhanyozásban mindig van esély a gyöngédségre.
A narcisztikusra gondolok, persze.
Ahogy a tusfürdőt elkened a válladon, aztán a hónod
alatt, és közben tudatosítod,
hogyan amihez hozzáértél, nem csak izom és
bőr, nem csak az azt behálózó,
formába kényszerített vér és nyirok.
Több és kevesebb is annál.
Most, persze, sokkal, sokkal, sokkal több.

Kéne egy pasi!

XXI. századi magyar ballada

Olga egyedül él. Este korán ágyba bújik, mert kikészíti őt a munka. Persze olyankor nem tud azonnal elaludni; annyira fáradt vagyok, mormolja bele a párnájába, hogy a fáradtságtól képtelen vagyok aludni. Mind ez együtt jár nála a gondolkodás felgyorsulásával. Éppen ezért *elmékedő nyugtalanságnak* szokta nevezni ezt az állapotot – olyan érzés ez a fejben, mintha ott benn egy egész vasúti kocsi volna tele utasokkal, és mindenki egyszerre beszélni kezdene, s akárhogy is forog Olga az ágyban, csak jönnek a spekulációk, és nem hagyják őt elaludni. Édesanyja minden egyes alkalommal ellátja tanácsokkal, melyekre ő csak együgyűen hümmög a telefonba. Azt mondja, az álom mielőbbi eljöveteléhez hozzásegít a helyes légzési technika, a ritmus, ha zakatol, mint a vonat az ember mellkasa: ti-tá-tá, ti-tá-tá, így. Olga ilyenkor mindig témát vált. Nem szeret a vonatokról, a munkájáról hallani, beszélgetni. A MÁV-nál dolgozik, kalauznő. Harmincnyolc évvel a születése után most *újratanulja az egyedülletet*. Így mondja: újratanulom az egyedülletet. A tévé előtt ülve, a lágy tojás tetején képződött bőrkét vadul hasítja fel a villával, és tunkolás közben így sóhajtozik: Jaj, istenem, kéne egy pasi!

De pasi nincs a láthatáron – a férfiak kalauznővel nem szívesen kezdenek. A fiukat már az anyjuk is úgy neveli, hogy a kalauznőket messzire elkerüljék. Abból asszony sohasem lesz! – mondta egyik volt barátjának a mamája –, ahogy a méhek virágról virágra, úgy röpül az egyik állomásról a másikra a bűzös mozdonyokkal, és mindenhol várja őt valaki; mindig, mindenhol akad egy szépen bevetett ágy, és akad férfi is, meredező lándzsával, hogy abba belédőljön. Olga azonban mégiscsak asszony szeretne lenni, igazi asszony. Férjet akar magának, hogy *azt jól gatyába rázza*. Az édesanyja mindig azt mondja, hogy asszony nélkül a férfi nem ér egy fabatkát sem; hogy úgy pusztán forma nélküli izgató tartalom lenne. És ilyenkor a mama mindig nevet.

Olga ritkán vesz ki magának szabadságot – beteg sem volt az elmúlt tizenöt esztendőben –, évente egyszer, nyáron. Olyankor barátnőjével a Balatonra utaznak. Minden évben körbeticiklizik a magyar tengert. Láthatjuk is magunk előtt, ahogyan Olga és barátnője teker; láthatjuk a feszülő vádlit, a még mindig rugalmas izmok mozgását. Elképzelhetjük, ahogy Olga eszeveszett iramban tapossa a pedálokat, s néha fékez, hogy bevárja barátnőjét. Tapossa a pedált, hogy a láncszemek is jajgatnak belé, orrlyukai összehúzódnak, majd kitágulnak, a levegő átdolgozza tüdejét, kisöpri belőle a vonatkupék bőr- és ammóniaszagát, s távozáskor fogai között kipréselődik egy sóhaj: Jaj, istenem, kéne egy pasi!

Szóval egy férfi: ez nagyon szép dolog, de minek azt otthon tárolni? – tette fel a kérdést kajánul Olga barátnője egy ilyen túra alkalmával. És ebből a mondatból tökéletesen kiérződött az a fajta fölényesség, melyet Olga már régóta szeretett volna magáénak tudni a férfiakról való csevegések közben, s mely annak a bizonyítéka lenne a beszélőpartnere szármára, hogy önálló döntés vezetett el odáig, hogy ő most egyedül van. De ha férfiakról esett szó, az orrnyerge kislányosan elvörösödött, a térdhajlata – mely Hamvas szerint a nő legérzékibb, legtökéletesebb pontja – pedig viszkedett a benne gyöngyöző izzadságtól. Nézd, Judit – tört ki ekkor Olga – vasalóért, kávédarálóért vagy mixerért sem szoktam a szomszédasszonyomhoz járni – miért éppen férfit kérjek kölcsön? És Judit nagyjából ilyen választ is várt, mert szerette úgy becsapni a gondolkodás nyitva felejtett ajtóit, ablakait, hogy a zsanérok csak úgy nyögjenek belé. Hát így replikázott: Kedves Olga! Hogyan hasonlíthatod a férfit egy vasalóhoz? A vasaló akkor simogat, amikor neked van rá szükséged, a férfi pedig akkor, amikor neki! Ezzel a beszélgetés befejeződött, és Olga hiányérzete, melyre ezúttal sem sikerült gyógyírt találni, a sirályok sípolása és bicikliváltók ropogása közepette próbált elenyészni.

Amikor először indultak el Balaton körüli túrára, az édesanyja egy Szentírást adott neki. A teljesség végett – mondta. Meg azt is, hogy a kék Balaton vize az isteni szeretet egy cseppje, amit mi magyarok megkaptunk ajándékba. Olga ezzel vitába szállt volna, de tekintettel arra, hogy a Szentírás valójában az anyja békülési szándékát fejezte ki, hát hallgatott.

Öregedvén az ember mintha arra törekedne, hogy mindent megszüntessen maga körül, ami él, s létével az ifjúság tettekrekesztségét, erejét, vitalitását demonstrálja. Ezzel magyarázható, mondjuk, a vonaton, tömegközlekedésen utazó nyugdíjasok ellenszenve a fiatalok iránt. A folytonos szitkozódás, zsörtölődés. De nem is szükséges olyan messzire mennünk,

Midőn Olga és családja elköltöztek az apai nagyszülőktől, Olga nagyanyja az összes rózsabokrot kiásta a földből, és tűzre vetette. Nem tudta elviselni azt az űrt, melyet előtte Olga és szülei töltöttek be. Mert az ember folytonosan azon munkál, hogy a néki kínálkozó teret hiánytalanul betöltsse – tárgyakkal, emberekkel, gondolatokkal. És midőn a már betöltöttnek, ezáltal teljesnek hitt tér újra üressé válik, bizonyos szempontból a lét értelme is megkérdőjeleződik. Olga nagyanyja később megtanult házastársával együtt élni, és lassacskán beletörődött abba is, hogy bár ott vannak egymásnak, mégis magányosan kell elmúlniuk. Talán épp az elmúlásba való beletörődés hozta úgy, hogy nem sokkal később a nagymama jobblétre szenderült. Nagyapja ekkor teljesen magába roskadt – kapuját bezárta, és senkit sem engedett közel magához többé. Ám mégis érezte azt, hogy élet veszi őt körül. Ennek következtében egy reggel az udvarában található hatalmas szőlőlugast mind egy szálíg kivágta, és a venyigével nyári konyhája tűzhelyét negyven napig tüzelte. Ott letek rá a sparhelt mellett, feje a szék támlájára hajva, mintha valamilyen titkon merengne. Tekintete lyukat fűrt a konyhafalon.

Olga édesapja nehezen tudta megszokni, hogy azontúl a nagyszülők nélkül kell élniük, teljesen magukra utalva. Lánya már tizenöt esztendő volt, amikor először érezte, hogy mekkora felelősség apának, családfőnek lenni. Alig telt belé néhány év, és elhagyta a családot. Ez szinte egybeesett Olga nemi eszmélésével. Az édesanya nehezen tűrte lánya rohamos felnőtté válását; irigyelte formás testét, telt idomait és a kisugárzását. Olga minden pólusa a nőiességet sugározta, azt az állapotot, amelyből az anya már kifelé tartott. Kapcsolatuk végül olyannyira megromlott, hogy Olga kénytelen volt elköltözni. Az anyjától való illetén eltávolodását az udvaron lévő terebélyes ecetfa bánta. Olga néha álmában még most is hallja, ahogyan a kazánban, a tűzön sóhajt a gyantától ragacsos fa, ahogyan recsegve-ropogva semmisülnek meg emlékei.

Kéne egy pasi! – mondja ilyenkor is, mert egy férfi maga a jelenvalóság; a jó férfi arról ismerszik meg, hogy mellette az emlékek albumokba és süteményesdobozokba száműzetnek, és nem kísértének többé napról napra. Olga férjet akar magának, aki majd *őt* jól gatyába – bugyiba – rázza. Mert a nő férfi nélkül csak izgató tartalom – gondolja most Olga, ahogy lakása erkélyén állva cigarettát morzsolgat ujjai között. És közben hullnak a könnyei az erkélyről alá, mossák a kihalt sétálóutca sárgás követ. Öntözhetné ezekkel a könnycseppekkel erkélye fonnyadozó virágait is...

De miért tenné?

Garázsmenet

Úgy mondják, a csontokat zabálja
szét először, dédelgetett szerveink
ketrecét. A reggeli villamosok is
tudják ezt, látni gúnyos pofájukon,
mikor hajnal felé levedlik magukról
a valóságot. Régóta nincs bérletem
erre.

Kockákból összerakott játékházban
velünk az a gyengült test az ágyon.
És nem elég hosszú a nyelv ma sem,
hogy rá emlékezni tudjon.

Végül aztán visszaszivárog a vizelet,
idegen odúba ömlik, kitölti a testet.
Így képzelem a finn tóvidéket. Kékkel
átszótt, dobogó látszat-rendszerek.
Eltelünk ezzel a tagadással.

A szövetek mögötti tájon végigsöpör
valami lassú öröm, talán fel sem riad
senki. A sárga férgek belül robognak
tovább, garázsmenet mindegyik.

Apák a dobozban

Deres Kornélia Szőrapa című kötetére

Csak attól félek, hogy egyszer
üvegdobozba zárnak
az apák közé, és a párától
nem látom a külvilágot.
Nem látom, ahogy a lányok
virágszirmokat szórnak a dobozra.
Csak nevetésüket hallom.
Mosolyukat, a fénnel együtt,
elnyeli a kertészek munkája.

A ruháinkról leszedik a gombokat,
nehogy egymás szemébe nyomjuk.
Azután majd nem merünk inget húzni,
csak a nagymama kötötte
pulóverekben ülünk,
amíg jégvirágok nem
keletkeznek a doboz falán.
Akkor majd salátát palántálnak a helyünkre,
és a lányok költöznek be tavaszig.

A busz elment

*„Mert állítólag akik elfelejtik a múltat,
arra ítéltetnek, hogy megismételjék.”*
(Chuck Palahniuk)

kisvártatva odalépett az elárusító, és kicsit bosszúsan ugyan, ám megkérdezte, mit akarok, én meg csak álltam bambán és néztem a zsíros, légy-szarral pöttyözött pultot, és egy percre meg is feledkeztem róla, hogy hol vagyok, aztán valami kellemetlen szag jött fel a pult alól, ami leginkább szarra emlékeztetett, és ettől újra elfogott a hányinger, és arrébb botorkáltam, közben fél füllel még hallottam, amint valami olyasmit szolt utánam, hogy részeg állat, vagy valami hasonlót, lehet, hogy azt mondta, hogy fészek állag, de nem hiszem, ezen jót röhögtem, próbáltam még hasonló hülyeségeket kitalálni ezekre a magánhangzókra, de több nem jutott eszembe, én azért csak röhögtem tovább, majd megálltam egy fánál, és hallottam a sliccem jól ismert hangját, amitől jött is rögtön az inger, de a végén már olyan sokáig pisáltam, hogy unalmassá vált, ezért bal mutató- és hüvelykujjammal kövér C betűt formáltam, és körbefogtam vele a sárga folyamot, majd két ujjam hegyével bezártam a kört, és ennek úgy megörültem, hogy össze is pisáltam a tenyerem, majd mentem tovább, és figyeltem az árnyékom, ahogy a lámpákhoz közeledve zsugorodni kezd, majd megint nyúlni, majd újra zsugorodni, aztán megint nyúlni, zsugorodni, nyúlni, beletöröltem nedves tenyerem a farmeromba, mert már meg is feledkeztem róla, hogy mitől olyan, aztán újra megláttam egy kis éjjelnappalit, bementem, és kértem egy doboz cigit, erre a kiscsaj úgy nézett rám, mint aki kísértetet lát, majd megkérdezte, milyet, én meg azt mondtam, hogy fészekállagút, és röhögtem, ő meg megint megkérdezte, hogy milyet, és mondtam neki, hogy adjon egy sört, és a pultra szórtam minden pénzt a zsebemből, erre az a kis kurva azt mondta, hogy ez nem elég sörre, ezért kénytelen voltam benyúlni a másikba is, ahonnan előbányásztam még egy papiroost, amiről elsöre nem tudtam megállapítani, milyen címlet, de a kiscsaj elvette, és adott egy sört (pont olyat, amelyet szerettem vol-

na), amit mohón kicsupáltam a kezéből, és lassú léptekkel kimentem a helyiségből, közben pedig lekicsinylően méregettem a mellettem sorakozó polcok tartalmát, kiérve kinyitottam a sört, és úgy ittam bele, mintha egy reklámfozason lettem volna, leültem egy buszmegállóban, letettem a sört a lábam közé, és közben észrevettem, hogy van egy kisebb horzsolás a bal alkaromon, aztán teljesen belevesztem egy plakátba, amin egy tizennégy évesnek látszó lány reklámozott valami arckrémot, fölé pedig festékekkel azt fűjták, hogy „unplug the the drug!”, és egy kis tévé volt odarajzolva filccel, egy másodperc múlva megint elfogott a szédülés, ezért lehajtottam a fejem, és megpillantottam a földön levő sörösüveget, amibe bele akartam köpni, de mellément, a habos nyál pedig lassan lecsorgott az üveg nyakán egész a földig, ekkor déjã vu érzésem támadt, ami kicsit észhez is térített, és végre-valahára rájöttem, hogy a sörösüveg még majdnem tele van, ezért habozás nélkül meg is ittam a felét, és akkorát böffentettem, hogy az utca másik oldalán ácsorgó kurvás kinézetű csajok meg a mellettük álldogáló pasik is mind odanéztek, én meg tarkóra tett kézzel hátradőltem, és addig álltam a tekintetüket, amíg zavarukban odébb nem álltak, aztán még öt-tíz percet üldögélhettem, és azt hiszem, nem gondoltam semmi értelmesre, majd újra megéreztem azt a szagot, amit a kajaldánál is, úgyhogy felkeltem és megnéztem, mikor indul már az a rohadt busz, és vagy további három percig bámultam a számokat, mire ki tudtam venni, hogy két és fél órája ment el az utolsó, így lehajoltam, és behúztam egyet az üvegbe, felvettem a földről egy félig elszívott cigit, meggyújtottam, de rögtön el is dobtam, mert csak valami gyenge szar volt, az meg pont arra a helyre pattant vissza, ahonnan felvettem, ugyanabba a kibaszott repedésbe, de nem tulajdonítottam ennek különösebb jelentőséget, elindultam hát gyalog haza, de nem tehettem meg ötven méternél többet, amikor kiszúrta pár gyereket, akik egy templomfalnál iszogattak, én meg próbáltam a szédelgésemet lezser sétává alakítani, de azt hiszem, nem ment, mert már messziről hallottam a nevetésüket, aztán ahogy odaértem hozzájuk, már nyitottam is a számat, hogy cigit kérjek, mire az egyik megelőzve engem odanyújtott egy doboz piros Marlborót, amiből egy szál már félig ki volt húzva, én meg szó nélkül elvettem, és megköszöntem, mire amaz annyit mondott, hogy „szívesen máskor is”, a haverjai meg újra elkezdtek röhögni, én meg gondoltam, tovább is indulok, mire az egyik még utánamszólt, hogy vigyázzak, mert nagyon csúszik a lépcső, én meg intettem nekik és mentem tovább, mélyeket szívtam a Marlborómból, és bámultam a felszálló füstöt, mire egyszer csak a földön találtam magam sajtó kézzel és csipővel, ügyel-bajjal feltápáskodtam, felszedtem a lépcsőről a cigimet, és kicsit bicegve ugyan, de továbbmentem, aztán ahogy sétáltam, azt éreztem, hogy minden beton-

kocka a valóság egy külön szeletkéje, amelyeken külön fizikai törvények uralkodnak, ezért aztán egyiken lassítva mentem, a másikon gyorsítva, a harmadikon egész kicsiket léptem, aztán talán olyan is volt, hogy kevés gravitációnál félig lebegve haladtam, meg azt hiszem, hátrafelé is sétáltam egy ideig, a végén meg átmentem egy időkapun, és bár fiatalabb lettem pár órával, a részegségem maradt a régi, sőt egyre jobban éreztem magamban a sör munkálkodását, ugyanis egyre többször felejtettem el, hogy hol vagyok és merre tartok, ezért félpercenként körül kellett nézmem, ami elég szar volt, mert mindig azt reméltem, majd rájövök valami fontosra, valami lényegesre, ami *magasztos célként* lebeg majd a szemem előtt, de minden ilyen alkalommal ki kellett ábrándulnom, mert minden ami számított, nem volt több az egyensúlyom megőrzésénél meg annál, hogy egyek valamit, *igen*, hasított belém a gondolat, és ebben a percben meg is láttam, hogy vagy harminc méterrel előttem ez villogott baszott nagy piros neonlámpákkal: „Egyél meg!”, úgyhogy lehet, hogy nem is a gondolat hasított belém, hanem csak simán megláttam ezt a feliratot, de hát mindegy is, a lényeg, hogy lett úti cél, és hát arra is vettem az irányt, próbáltam nagyokat pislogni, hogy kitisztuljon a látásom, és egyre csak az egyre növekvő feliratot bámultam, és ahogy mentem, egyszer csak éreztem, hogy valami puhába nyomódik a talpam, és ahogy lenéztem, láttam, hogy tiszta kutyaszar lett a cipőm, de egyelőre ennek se tulajdonítottam túl nagy jelentőséget, inkább csak próbáltam séta közben beledörgölni a lábam ebbe-abba, és végig éreztem, ahogy kavargó a gyomrom, de szinte biztos voltam benne, hogy kibírom hányás nélkül, mígnem végül odaértem a gyorskajaldáához, és keresni kezdtem az árlistát, majd

Gubó

mikor meghalt ősz öreg barátom
agg mesterem
és fogadott nagyapám
én megcsalatott vad toporzékomban
még a számát tárcsáztam egyre
segrészegen bőgve hallgattam ahogy kicseng
míg anyám rám szólt hogy ilyet nem szabad
tudom hogy értette
hogyan onnantól örökké kísértetni fog

most a te számoddal vagyok így
van még a telefonon százharmincvalahány forint
egy talán két szó is kitelne
és tudom nem is kellene több
ha ezek a szavak már fel lennének találva
én meg itt állok íme a költő
annak melleleg elég impotens
oszt mégse tudja mit mondjon élete szerelmének

így hát várok
mindennap javulok valamit neked
mint az iskolában a piros pontokat
mint az alkoholisták a harminc- meg hatvannapos bilétákat
zárom el befőttesüvegekbe vagy rejtem abrosz alá
mint monopolyban spájzolt dugipénzt
a pipákat mindennél amit teóriad már helyrehoztam

hogy egyszer majd eléd álljak velük
másikainkkal nem törődve
mert tudom hogy kellenék neked
ha már olyan lennék hogy kellenék neked

és ha fontolva de haladok is
mint a háborúban házról házra
kis lépésekben (emberiség nélkül)
mint kik műtét után ébrednek
és még sejtegetik csak hogy érzik-e a végtagot
de onnantól kezdve csak arra figyelnek
hogy ezt gondoltam régen mikor mozgott
hát most majd kétszer annyira is gondolom

ha pedig alanyi költészet volna
hogy ennyire kellesz nekem mégis mi a faszt csináljak
lásd még a vers sem érdekel hogy ez például tölteléksor

mert az nem lehet hogy annyi(t) szív és hiába
hogy annyi napot szíve választottja miatt
csak tévedésből kezdjen el

a reménytelen szerelmek csak a remény iránt reménytelenek
a reménytelenbe való szerelem baromság de reményteljes
így most elbújdosok előled
félrevonulva fülem farkam behúzva
képzelt belső erdőmélyeken szűkölök
begubózom és új bőrt növesztek
de előbb még alá új szerveket

mint a kossuth bicskája sejtről sejtre
végül mindent kicserélve
hogy csak a szerelem maradjon
az tartsa bennem a folytonosságot
mint elhalt csonkot egyetlen hajszálér
hogy mire a helyzet is felnőtt hozzánk
az dobogja már feléd hogy mennyire
e vers helyett

mert öregszem és változom
mert most ünnepélyesen megfogadom neked
hogy minden előzetes terv ellenére nem leszek rákos
önkezem által se
más keze által se
még balesetben se
nem is öregszem annyit hogy végelgyengülésben
ígérem és becsszó hogy mint a legvégső tartalék
májkrémkonzervek
várlak meg míg minden már letisztul
magamat mint termosztartván fogyasztható hőfokon
amíg szeretni tanulsz

és utóvizsga után megvárlak mint pompon
egy esetleg két útközben talált szóval
nem többel

2010. június

Himnusz a Szerzőhöz

női dal

Ó, te egészen nagy formátumú költő!
Ki, ha el nem romlasz, lehet, hogy egyszer, halálod után nem sokkal, már
rögtön
húsz másik ugyanilyen egészen nagy formátumú név mellett
szerepelhetsz majd mint korod
meghatározó alakja, akit mára a kutya sem olvas.
Ó, te egészen nagy formátumú költő,
én iszom minden szavad és elbűvöl közvetlen, illemtudó szerénységed,
amivel
csak úgy, minden sztárallűr és fakszni nélkül létezel köztünk, egyszerű
nimandok közt.
Ó, te egészen nagy formátumú költő,
nemes barát, kivel majd dicsekedhetek mindenkinek, hogy anno
ismertem, mi több, egészen
baráti, bensőséges, bizalmas viszonyban voltam veled, néhány verssorát tán
épp az én

valamely elszórt mondatomból faragta maradandó művé.

Ó, te egészen nagy formátumú költő,
drága kiválóság! Mégis jó lenne viszont, ha megmaradnánk, mint az
amúgy is lett volna,
szerzőnek (ez lennél Te) s olvasónak (én), nem bonyolítván túlabb (ugye,
Te is így

írnád, ó, hetyke, szellemes vagány), mint az ildomos volna.

Ó, te egészen nagy formátumú költő,
mi lenne, ha ahelyett, hogy egyelőre még csak tréfás, szándékosan kis
erejű pofonjaimmal
seggemtől több-kevesebb szerencsével távol tartott nagy formátumú
kezed fürkész matatása

helyett inkább szép soraidról és kristálytisza rímeidről mesélnél?

Ó, te egészen nagy formátumú költő,
pláne, ha egészen nagy formátumú farkad egészen nagy formátumú
szíved mellett (helyett?)
támadt érdeklődését, bármily hízelgő legyen is az, inkább az olvasónak
szentelnéd egészében,
s most csak aláírnád végre előtted heverő, amúgy egészen nagy
formátumú köteted.

Ó, te egészen nagy formátumú költő,
ha akár egy percre is újra magadba, benső, egészen nagy formátumú lelki
világodba
néznél, s addig sem a melleimet bámulnád, egyre kevésbé hízelgő, sokkal
inkább zavaró,

egyenesen sértőn mohó kigúvadással,

ó, te egészen nagy formátumú költő,
tudom, mire gondolsz, és hidd el, ébredget is bennem az Irántad érzett,
megértéssel vegyes
sajnálattal, de valamiért most mégse visz rá(d) a lélek. Ezt is így írnád,
ugyebár, egészen
nagy formátumú nyelvi humorod és leleményed nagy formátumú
megnyilvánulásaként?

Ó, te egészen nagy formátumú költő,
lassan persze már megესne rajtad a szívem, míg egészen nagy formátumú
kezed finoman
arrébb tessékelem a combomról, hisz eszembe jut, hogyha én, ki amúgy
sem vagyok külső
vagy belső erények terén túl válogató, hogyha még én sem választlak Téged,
ó, te egészen nagy formátumú költő,

hát akkor mi lehet itt a többi lánnyal? Hát, ha még én sem, mégis ki
 fanyalodhat Rád néha-
 néha, honnan egyáltalán az a pár, akiről oly nagy dicsekvéssel írod
 szerény, szemlesütött
 (hommage á Te) szerelmes soraidat, hát vajon hány nő lehetett, van,
 s lesz egyáltalán,
 ó, te egészen szegény kis nagy formátumú költő,
 de kérdem én, s tán még Te is elismered, joggal, miért pont én, miért
 éppen nekem kéne most
 tűrni erőltetett (ámbátor mégiscsak egészen nagy formátumú), heves
 csókjaid, s hagyni, hogy
 merő hálából hosszú, mégis egészen nagy formátumú verseket írj majd
 hozzám,
 ó, te egészen nagy formátumú költő,
 melyek valamelyének mottója (vagy ahogy Te: mottaja) tán épp az
 lehetne: „és lásd, akadt”,
 s aztán Attiláddal, még tán Nálad (!) is valamelyest nagyobb formátumú
 kedvenceddel szólva:
 „dicsekednél fűnek fának”, s én bárgyún vigyoroghatnék,
 ó, te egészen nagy formátumú költő,
 egészen nagy formátumú oldaladon állva, míg Nálad valamivel kisebb, de
 azért még
 kellőképpen (hogy Hozzád méltatlannak azért ne bizonyuljanak) nagy
 formátumú költőtársaid
 a lábaimat bámulnák egyre, mondogatván, hogy húha, no, ezt húzza, de
 fölvitte az isten,
 ó, te egészen nagy formátumú költő,
 ugye megértesz, ugye nem bánod, ugye nem haragszol, ugye tényleg,
 soha nem fogod versben
 (vagy másképp) felróni nekem, ugye leszel annyira egészen nagy
 formátumú úriember,
 ugye nem élsz olyan – bár bízvást egészen nagy formátumú – kicsinyes
 bosszúval,
 hogy pisze orrom alá dörgölnéd:
 hogy akkor most helyetted inkább mégis azzal a jóképű
 orvostanhallgatóval

A kertben

1.

Valami kelés lett a lábán, ami nem gyógyul semmiféle kenőcstől, így beszerez egy gyógyfüveskönyvet, és pár év alatt kuruzslóvá képezi magát. Nagyapa múzeumát is kiüríti, hogy ott száríthassa a gyógyfüveit. Csak ő hívja múzeumnak, haragszik nagyapára, amiért ott gyűjtötte össze a világ összes kacatját. Nagyapa fafaragó mester, az indiántábor és a vár a kedvencünk.

Pár éve, a munkából hazafelé menet, áthívtam az egész részleget, tudtam, hogy nincs otthon senki, és megmutathatok nekik mindent, még a meztelen nősobrokat is. A lányokat leszámítva, mindannyiunkat inkább egy vetkőztető naptár érdekelt. Addig hajtogattuk a lapjait, míg levetkőztettük a fényképet, egy ágyon feküdt szétterpesztett lábakkal. Éppen sikerült, amikor belépett nagyapa, állunk a múzeumban, nézzük a képet, ő meg vörös fejjel mered ránk, mi meg a nő lába közére. Nagyon dühös lett, elkergetett mindenkit, a naptárt pedig azonnal bedobta a kandallóba.

Másnap visszamentem a múzeumba, de semmit sem találtam a helyén, átrendezett mindent, a várat a legfelső polcra tette, hogy még székre állva sem érhessük el, bosszúból a naptárért. Ekkor lett vége a barátságunknak.

2.

Megöregszel, befelé fordulóvá válsz, és egyre többet emlegeted a halált, azt mondod, nemsokára kint fogsz lakni a temetőben. Igazán megrémítesz ezekkel, így minden este lefekvés előtt, a paplan alatt megkérem Istent meg a többieket, hogy vigyázzanak rád. Aztán imádkozok nagyanyáért, minden családtagért, a kutyákért, macskákért külön-külön. Hiába fektettek le időben, még másfél órát nem alszom, mire végigmondom a sok könyörgést, macskából és kutyából is sok van nálatok.

Van egy kép, egy kertben készült, állványról fényképezted. A fűben guggolsz, én meg a lábadon ülök sárga nadrágban. Összeszorítjuk a szemünk, hunyorgunk, mert szembe süt a nap; a háttérben, a bokrok között bujkál a Rajna, a kutyánk. Gyakran járunk ide, a fényképész barátodhoz, a Főrízsekhoz.

Előző nap vittél le a völgyekbe is, felültetted a biciklidre, a járás felé indulunk, verőfényes májusi délelőtt, hétágra süt a nap, elhagyjuk a temetőt, végigmegyünk a nyárfáson, porfelhőt hagyunk magunk mögött. Útközben pár tanya, majd jön a szikes kamillás, ahol mindig havas a föld. A tó felé vesszük az irányt, közben leszállunk, hogy meglessük a madarakat, gémekeket mutatsz meg vízipatkányokat, a réten áthúzódó csatorna földfalában lagnak, és a lábunk alatt is járataik vannak, fel kéne térképezni az egész hálózatot, ezt mondd akkor. Jól ismered a madarakat.

Mire a völgy határába értünk, eleredt az eső, villámlott, később jégeső lett belőle, így nem jutottunk el a célig, visszafordultál csuromvizesen, de nem törődünk akkor semmivel, egy ilyen kaland után dalolva bicikliztél velem hazáig. Egyedül nagyanyától tarthattál, az meg is tiltotta, hogy még egyszer magaddal hozz, akár ide, a Főrízsekhoz is.

Gyakran jövünk a barátodhoz, itt hívatod elő a képeidet, mert fényképész vagy és bátor kalandor is egyben.

3.

Ebben a múzeumban tartja nagyanya a gyógyfüveit.

A hajnövesztő keveréktől már térdig ér a hajam, nagyanya barátnője, Hanna néni fonogatja. Azt mondja, olyan leszek, mint te, Zsófi. Emlékszem, még nyolcvan-egynéhány éves korodban is naponta fésülgetted, fontad derékig érő szőke hajad, az meg csak nőtt világnak. Senki nem láthatott kibontott hajjal, talán elvértve nagyanyáék vagy Hanna néni, mert ő gyakori vendég volt a háznál, szinte a családhoz tartozott.

Korán megözvegyülsz, húsz-egynéhány éves korodban, nagyapa apja, a Jakab fiatalon eltűnt a háborúban, te meg itt maradsz egyedül. Azt mesélik, mielőtt meghaltál, kijött hozzád Angelo doktor, megvizsgált, majd felnézett az ágyad fölött lógó fiatalember képére, és nagyot sóhajtva csak annyit mondott, ha ezek most találkoznak, majd mondja neki az ura, hát Zsófikám, nem éppen így hagytalak itt.

Nem ismerlek. Egy arany fülbevalót kaptam tőled, szeretted volna, ha szép vagyok. A három fiad közül az egyik fiatalon meghalt valami betegségben. Mivel lányod nem volt, gondoltad, majd én az leszek.

4.

Sok rémtörténetet hallasz nagyapád családjáról, ezért elátkozottnak hiszed az egészet. Ezen gondolkodsz munka közben az udvaron, majd fellopakodsz a régi lóistállóból nyíló padlásfeljárón, hogy titkos rejtkehelyeden továbbgondolhasd a hallottakat. Éveket mászkálsz és gubbasztasz odafenn, lépteid nyomán elveszel, és nézed, hogyan szűrődik be a fény egy törött tetőcserépen, megvilágítja az utat a porfelhőben. Tele a padlás kacattal, régi képeslapok, levelek, nem is érted, miért nem a múzeumban őrzi mindezt nagyapád. Ezeket olvasva újabbnál újabb történeteket gyártasz családod elátkozott szereplőiről, ahol már kezdetnek a családfő elveszett, és maradt utána egy házsártos özvegyasszony, aki élete végéig várta eltűnt kedvesét. Később meghalt a lánya, a Panni, nagyapád húga is meg a másik testvérének a veje, majd a Panni unokája repülőbalesetben. Ezeket mind számon tartod, és elhatározod ott a padláson, már te bizony nem állsz be ebbe a sorba, ezért imádkozol esténként a paplan alatt.

A múltkor meg azért jöttél fel ide, mert arra számítottál, hogy végre összefuthatsz Zsófival Jakabbal, bárkivel, aki valaha itt élt a házban, már nagyapád nagyapjék is itt éltek és haltak meg. A padlásra senkit nem hoztál magaddal, még a macskák sem tudják a rejtkehelyed. Nagyanyád is tiltja, hogy ide jöjj, utólag tudod meg, félt, hogy leeshetsz, vagy ha nem te, akkor egy meglazult tetőcserép. Előtte azonban borzalmas titkot sejtettél, itt tartják fogva Jakabot, fent kísért a Zsófi szelleme vagy bárki más.

Régebben, ha kerülted a gyárat, mindig itt rejtőztél el. Nem volt kedved a munkához, sokszor a tájukra sem néztél hetekig, itt üldögéltél délutánonként munkaidőben, itt olvastad el a Karamazov testvéreket is. A törött tetőcserépen most is ugyanúgy szűrődik a fény. Lámpa nélkül is lehet olvasni.

5.

Van egy barátnőm, Maude-nak hívják.

Szóke hajú, kicsit dundi, nem kövér, inkább angyalian kerek, rózsás arcú lány, széles mellekkel. Szereti a viktoriánus ruhákat, találkoztam az édesanyjával, ő is hasonlóan öltözik. Barátnőm a tengerentúlról költözött Angliába, egy erdőszéli utcában lakik, ahol minden ház egyforma. Abban az utcában is egyformák a házak.

Most az édesanyja is velünk van, pár napja érkezett meg Maude esküvőjére, Hastingsben tartották. Hastings egy tengerparti kisváros, középkori ház, fogadó, templom. A templom melletti fogadóban már a középkorban

is italt mértek, a templom körüli temetőt pedig utoljára a tizenhetedik században használták, ma már csak díszlet az esküvőhöz.

Az esküvői vendégek közt vannak transzszexuálisok is, Maude barátai, azt játszom, hogy találgatom őket, de nehezen megy, mert nem beszélnek, nem jelentik be értelmüket. Egy kalapos úrral leszögezzük, senki sem az, csak aminek látszik, majd Lady Ardenként mutatkozik be elmenőben.

Többen reneszánsz gyászruhában jöttek, a nagy fehér legyezőgallérosok a férfiak, míg a nők ruhája teljesen fekete, azzal, hogy náluk meg a felsőrése más, puhább anyagból készült, bársonnyal berakott, és többnyire fűzős. Én is vettem egy ilyet az északi piacon, de végül a bordó-barnás fehér gyöngyösnél maradtam.

A szerelmem egy hollófekete gót fiú volt, több mint száz éve történt. Egy szép japán nő, olyannyira, hogy a város összes férfinja megfordult utána, az iskolaigazgatót, biztosan állíthatom.

Akkor hallottunk először a varázsló kertjéről. Azt mesélték, egy elhagyott ház körül van, a varázsló már rég nem lakik ott, elköltözött a lányához a tengerentúlra. Persze voltak, akik úgy tudták, hogy nem ment az sehova, mindig a kertben van, csak nem láthatjuk, mert egy keleti utazás során elsajátított mindenféle mágikus technikákat, azt is, hogyan válhat láthatatlanná.

Ősz volt és kint ültünk a gazzal benőtt vasútállomáson, a háború óta nem ment onnan vonat. Eső után párolgott a beton, és nagyon nehéz volt a levegő. Sört ittunk, vártunk, hátha valami csoda folytán mégis jön arra egy, és elmehetünk innen, találkozhatunk a többiekkel, csak mi maradtunk a városban.

Keressük meg a varázsló kertjét, mondta a szerelmem, körülbelül tudjuk is, merre lehet, a város külső utcáiban minden ház egyforma. Átmentünk a parkon, kiértünk a széles útra, majd egy elágazásnál különváltunk. Én mentem a kőkeresztől balra, míg ő a másik irányba. Végignéztem az összes házat, mindegyikben laktak, fény szűrődött ki a zsalukon. Nagyon sötét volt az este, már lehullottak a fákról a csillagok. Az utca végén összetalálkoztunk, összeért az elágazás. Jobbra egy zsákutca, elég hosszan kanyargott valahova befelé. A legbelső bugyorban, a közepe táján egy furcsa épületmaradvány, ami szemmel láthatóan lakatlan lehetett, igencsak elhanyagoltan. Ez lesz az, mondtam, így képzeltek el: gondozatlan kert lehajló faágakkal; belestünk a fakerítés elkorhadt lécein. Ekkor láttuk meg a varázslót, fiatal volt, étellel teli és szép. Egy nő állt mellette, bordó-barnás ruhában, az arcát elsárgult csipke takarta, a hajában pedig fehér gyöngyök. A ruhán is gyöngyök voltak. Fogták egymás kezét.

Mégis itt lakik, mondta lelkendezve a barátom, és nem öreg, ahogyan sokan állítják, hanem éppenséggel fiatal és szerelmes.

Egy hasonló ruhát vettem fel Maude esküvőjére, két éve találtam rá a keleti piac egyik használtruha-kereskedőjénél.

6.

Ekkor találtok rá a kertre is.

A lányokkal gyakran kijártok a bányatóhoz, azt mondjátok, madárlesre, visszafelé pedig lefestitek a naplementét a folyókanyarban.

Hetente elbicikliztek a járásra is, kerestek a gyógykutat, közben beszélgettek a pásztorokkal, egyszer egy egész délutánt ültetek mellettük. Akkor még nem ismertétek a kút emberét, így a kutat sem találtátok.

7.

Van egy kép, monokróm.

Olyan, akár a századvégen készültek. A képen lévő alaknak is régies az arca, ahogy ott áll nagyanya kertjében, az almafa alatti gyógynövények között. A kép címe: *A kertben*. Egy hosszú hajú gumicsizmás lány kopott ballonkabátban, az arca napbarnított, nyár vége van a beérett gyümölcsök között. Lehetne akár Zsófi is, úgy fonta a haját. Verset írok a képről, és annak is ugyanezt a címet adom, a természet körforgásáról szól, tél van, aztán tavasz, majd nyár és ősz, ő meg ott áll mozdulatlanul az almafa alatt, mint a hegy; a madarak szállnak, az évszakok változnak.

Szerelmes egy emberbe, egy olyan emberbe, aki szereti az almafát és a várost. Verset írok hozzá, de az almafáról szóló is szerelmes vers, meg a kép is az.

Ritkán találkoznak: egyszer a barátnője apja vásárba hívta őket, nézték a lóárusokat, az állatokon kívül árultak rossz rádiókat is. Megállt mellettük az ember, rájuk mosolygott, váltott pár szót a kísérőjükkel, közben annak háta mögül figyelte a lányt. A kettejük közös pillanata, ennyi maradt belőlük.

De semmi sem így volt.

8.

A másik kép is a kertben készült.

Az almafa is rajta van, de a lány most az udvari vécében áll. Nyitva az ajtaja, bent áll a lány lila túsarkúban, kopott fehér ruhában, és múlt századias az arca. A kerti vécé még évekig ott maradt, nagypapa sírköve,

csak ő használta. Oda vonult vissza, meg a zónába. Szeretett ücsörögni az árnyékban, csend volt, nem zavarta ott semmi, csak a nyárilégy zümmögése, nagyanya ilyenkor a kert tájékára sem nézett. A magány kis szigete. Ezért is tartom fontosnak, hogy képet készítsék róla.

9.

A kertben voltunk akkor is, amikor azt találtad ki, hogy játsszunk temetést. Azt mondtad, temessük el a húgom babáit, ezért bementünk a házba, hogy a lánysarokból előszedjük a zsákot, abban tartják a babaruhákat. Nagyanyáéknál külön sarok van a férfiak számára, nekem meg a sógoromnak, és külön a nőknek, ők többen vannak. De nem is mehetünk egymás területére, ez így van rendjén, mert mi nem értünk a babákhoz, a babaruhákhoz, van ott még konyhaszekrény, varrógép, ők meg nem jöhetnek a miénkire, még az kellene, hogy elherdálják a sírásó szerszámainkat.

Azt mondtad akkor, ha már nincsenek itthon a lányok, tegyünk most az egyszer kivételt, és játsszunk mi a babáikkal. Kettőt találtunk, a többi magukkal vitték a sétára. Kerestünk nekik halottasruhákat, meg fehérre púderezettük az arcukat, hogy igazinak látsszanak. Csinálhatnánk nekik koporsót, ajánlottad, fel kéne őket ravatalozni, az lenne a legeredetibb az egészben. Vannak itt lécek, mondtam, megkérhetnénk nagyapát, tudna szépeket faragni. Nagyapa nem volt oda az ötletért, mi több, furcsán nézett ránk; ott a sok játék, miért kell őt hülyeségekkel zaklatni, aztán meg elmondta anyáméknak, utána nem találkozhattam veled egy ideig.

Így hát nem tudtuk eltemetni a babákat, de közben elterelték a figyelmünket a legyek, a halottakra jöttek, elkezdtek őket csapkodni, versenyezünk, ki ér többet, a nagyobbaktól véres lett a légycsapó. Ekkor támadt az az ötletem, hogy temessük el ezeket, vannak gyufásdobozok a fészerben, abban. Megástuk a sírokat, közben te énekeltél, pap voltál, láttál már ilyet, tudtad, hogyan kell. A Noé szomszéd kőfalához raktuk a légytemetőt, a sütőtökök alá, volt ott egy eldugott tisztás. Akkor valahogy odamerészkedtem, egyébként kerülöm a sütőtököket. A Noénak nem ez a rendes neve, csak nagyapa hívja így az állatai miatt.

Ott a falnál, a sütőtökök alatt lett a légytemetőnk, eldugott helyre raktuk, hogy senki se találja meg. Valahol arra lett eltemetve a Marci is, a nagyanyáék macskája, a legyek már fel sem tűnnek ott senkinek.

10.

A kép, amit nemrég találtál, szintén a kertről készült.

Ott még óriási, kétszer akkora, mint most, pár éve eladták nagyanyádék a másik felét. A kertben gyümölcsfák voltak, kutak meg eldugott kerti

ösvények, két kerek kút, arra épült a szomszéd háza. Apád meg anyád fiatalok, sétálnak a kertben, anyádon felismered a padláson talált ruhák egyikét. Apád átkarolja anyádat, és egy fűszál lóg ki a szájából.

Így képzeld el, együtt lesztek Bélával, felveszed anyád ruháit, Bélán szokás szerint kalap, és sétáltak a kertben. Erről is verset írsz, *A szénhordó cipőhöz* címet adod neki: Béla kalapban, fürdőgatyában és bakancsban. Így ismerted meg a folyóparton, arról beszélgettetek, melyik évszakot választanátok öngyilkosságra, de többnyire hallgattatok, inkább csak csendben feküdtetek egymás mellett, és bámultátok az eget. Majd Béla feldühödik valamin és elrohan, de futtában összeütközik apáddal, aki éppen téged keres. Nem tetszik apádnak Béla, de a fürdőgatyá, sem a kalap, ezért azonnal hazazavar, és szobafogságra ítél.

Otthon tovább ábrándozol, és egyre több szerelmes verset írsz. Majd rajzolsz egy erdőt, az erdei tisztás Bélákkal tele, felnőttek nincsenek sehol. Kitűzöd a szobád falára, hogy láthasd mindennap, de láthassa azt apád is, ha bejön hozzád, hogy megkérdezze, elfelejtetted-e már Bélát.

Azt állítod, a kép is a kertről készült.

11.

Arival kutyák vagyunk.

Ő találta ki, hogy sétáljunk el négylábon az Angeltól a British Libraryig. Próbálok alkudozni, két lábon is messze van, nem megy, tervet eszelek ki. Ha a fejébe vesz valamit, nem tágít, most is a szokásos szöveggel jön, ez a férfiaságunk próbája, azt mondja, de tudom, másról van itt szó. Minden nap erre sétáltatja Vandát, mindketten jól ismerik a környéket, az ivókat is közben, a kutya már egyedül is haza tud menni. Csak egy dologgal nincs még tisztában, érdeklí, hányadán áll Vanda az úttal, tetszik-e neki, netán hosszúnak, esetleg unalmasnak találja, meg egy adag feltűnési vágy. Próbálok érzévekkel hatni rá, mindenfélét sorolok, de hajthatatlan, menthetetlen, induljunk már, ismétlgeti. Aztán valami ötlettel hozakodok elő, nem akarok kutya lenni, de végigvezetném erre pórázon, mit szólna hozzá, az sokkal feltűnőbb. Ha akarja, felszállok vele a 476-osra, szerezzünk vakvezető-igazolványt, tesztek fel napszemüveget. Végig sem hallgat, nem szokott buszra szállni a kutyával, csináljuk ezt ketten, ez a férfiaságunk próbája, ismétlgeti és röhög. Leszáll a volt csajomról, kezét fogunk, indulunk. Azért a nőért mindent, röhögök, indulunk.

Utánam, vakkantja, vezetni kezd. Átmegy a városban, hozzád ér néhány ház, egy nő arca, egy kút, a templom portáléja. Sűrű, telt heve van a napnak. Kutyavilág, mindenki magasabb nálad, szemügre veheted a cipőket, japán nőt szagolok, Ari megjelöl egy házsarkot.

Vörös a fejünk, nem nekünk való e póz. Gyorsabban mennék, minél előbb véget érjen, belejövök, nehogy így maradjak. Az Angelt nem szeretem, korlátoz a korlát, csak a kijelölt helyen közlekedhetsz. Keskeny, rosszfajta utcán indulunk, beton az egész, elkopik a körmöm. Egy ideje már nem jön szembe senki, kimegyek a buszsávba, ritkán jár erre az is, ott puhább az út, olyan, mint a játszótéren. Piros beton, vakkantok. Ronda környék, itt sétáltatni a kutyát, nem mondok semmit, kutya vagyok, hallgatok, lóg a nyelvünk.

Nem bírom tovább, kutyaként sem, nem nekünk való ez a környék. György-kori házak, megviseltebbek, megszólalok a Lord Wolseley előtt, Ari ide jár vécére, menjünk be egy sörre, lihegem, miért gondolom, hogy kiszolgáltatnának két kutyát, kérdezi. Nem beszélünk, fárasztó. Végre fákat is látok, így alulról magasabbak. Jön egy nő, érzem az illatát, erősödik a szaglásom, ezt is megértem. Mostantól másra is figyelhetek, megszoktam az új póz szokatlanságát, a fejembe tódult az összes vérem. Szembejön egy család, furcsán megbámulnak, Ari öröme teljes, a költök az anyja mögé bújják, sírásra görbül a szája.

Hogyan látják a kutyák az embert, hogyan látjuk, részletekben vagy egészben, tudják-e, mennyire hasonlít rájuk, tudjuk, még abban is, ahogy nyel, ásít, horkol, sóhajtozik, álmodik. Legyen már vége! Itt egy park, a kutyák gyakrabban pisálnak, megfigyeltem, és most már tudom is, lekanyarodunk, zöldövezet, jó kedvre derülök. Széles út, Best Kebab, London Center College, King's Cross Estate Agent, The Long Hope Bar, The Other Side Restaurant, a kutya sem olvas erre, szerintünk, kutyák szerint, hogy is van ez? Távolban fénylik az út, izzad a beton a melegtől, inkább lefelé nézek, Bus Stop, ahead only, a kutya nem olvas, nem olvasok. Nem tudom, hol vagyunk, nincs emberünk, nem tájékozódik helyettünk, minden utca egyforma.

St. Pancras Station, Euston Road, nem emlékszem, hogy jutottunk el ideig, nem érzek semmit, a lábam, sem a derekam, meglátom a British Libraryt, a kapun a Welcome meg egy kutya áthúzza. Nem érdekel, azért is bemegyek, és megiszok egy sört a büfében.

12.

Sokáig nem volt kalapod, de átmentek Marival a határon, hogy meglátogassátok a túloldalon élő Bélát, aki a Sárosin keresztül üzen, rajzol egy térképet is. Szülői felügyelet nélkül még nem jártál erre, kizárólag csak velük és a felügyeletükkel. Béla térképe nem működik, egy borozót kerestek a régi víztorony mellett, de valamiért most egyik sincs itt. Meghív

benneteket egy kalapos szakállas a kedvenc alvilági kocsmájába, azt mondja, blueszenész, szájharmonikázik, és meg is mutatja. Részegre isszátok magatok, közben többször megkérded, neked adná-e a kalapját; ha véletlen összefutnál Bélával, tetszene az neki, de nem adja. Aztán elmenőben mégiscsak utánad rohan, azt mondja, meggondolta magát, és a kezedbe nyomja. Nem tudod, hogyan keveredtek haza, Bélával sem találkozol, és nem is jelentkezik többé. Így szép lassan ki kell verved őt a fejedből, az emléke meg elmarad a múlt homályában.

De most már van egy kalapod, ami elég szép.

13.

A háború alatt senki sem marad a városban, de a kert most kezd csak kivirágozni.

A kert és a zóna a menedék; árnyak az ábrándozásra, elbújni a világ elől, de a világ maga sem több, mint ezek. Orgonák és mogyoróbokrok között, egy bodza tövében, hárman voltunk: én voltam Anna, Mari meg Éva. A bokorban mindig este volt.

Senki nincs a városban, akinek örülni lehetne, vagy felpezsdítene a jelenléte. Ha lenne varázsceruzám, iderajzólnék mindenkit. Így gondolja ezt Mari is meg mindenki, aki itt rekedt egyedül. Pár éve, ha lementünk a folyópartra meghallgatni a csendet, messziről azért hallottuk a város lüktetését. Ez sincs már így. A folyóparti csend egyre nyomasztóbb.

14.

Ha veled megyünk, sokáig készülődünk, többnyire fekete bő hosszú szoknyát veszünk zakóval, ehhez bordó blúzt, néha kalapot. Aztán találkozunk a többiekkel is, habár tudjuk, hogy egyedül vagyunk a városban. Azt mondtad aznap, tudsz egy új klubot, nemrég nyílt, és pang az ürességtől. A tulajdonosok valami csoda folytán itt maradtak, de jól rejtőzködnek, nem látni őket az utcákon sem. Járhatnánk oda is, annyian vagyunk, hogy betöltenénk az egész helyiséget; jól menne nekik az üzlet.

Ketten ülünk reggelig a bárban, és úgy teszünk, mintha mindenki ott lenne. Italt rendelünk az egész társaságnak, és megérkezésükkor külön-külön az ajtót is kinyitjuk előttük; ha beléptek a kocsmába és van italuk, akkor ott is vannak. Aztán táncolunk, beszélgetünk, te csókolózol az egyik fiúval, pár hete tart a szerelem, itt szoktatok találkozni.

Én legtöbbször Bélával beszélgetek, de nem mellőzhetjük a barátait sem. Eljártsszuk, hogy füvescigit szívunk, mindenkinek körbeadjuk, előtte hosszan tanulmányoztuk a hatását. Ilyesmit nem lehet kapni a városban,

a túloldalra viszont ritkán mehetünk, akkor is csak engedéllyel, és tíz napig tart az átkelés. Utána whiskeyt iszunk sörrel, és reggelig nyitva a bár. Szerelmes vagy abba a fiúba, gyakran nem látunk benneteket egész éjjel, csókolóztok valamelyik sarokban.

Amikor italt rendelünk, a csaposfiú jót mulat rajtunk, mert a Béláét jég nélkül kérem, de az is megesik, hogy furcsán néz ránk, mert nem lát ő ott senkit rajtunk kívül, és azt hiszi, szokta is mondogatni, hogy biztos attól a fűtől hallucinálunk, amit az előbb szívtunk el. Neki már a füstje is megártott.

15.

Ha Marival biciklizünk, Anna is velünk tart.

A város alatt csatorna húzódik, a falát patkányok lakják, és ott kezdődik a végeláthatatlan, nagyon messze erdő meg folyó határolja. Ekkor találtunk rá az elhagyatott házra, jóval az erdőn túl, Anna vette észre, amikor áthatolt a bozóton. Másnap újra felkerestük, és elhatároztuk, hogy birtokba vesszük. Kisöpörtük a földszintet, pokrócokat hoztunk, ágyat, hogy kényelmesen be tudjunk rendezkedni. Rossz állapotban van, esőzésekor talán be is fog ázni, majd csak szép időben látogatjuk. Van, hogy egész heteket itt töltünk, nyáron éjjel is harminc fok van idebenn. Az üres ablakkereteken át nézzük a csillagokat meg a repülőket, szállnak az égen. Képeket festünk, zenét hallgatunk, illik a hangulatunkhoz, this is a crisis I knew had to come, destroying the balance I'd kept, doubting, unsettling and turning around, wondering what will come next. Valahogy így van. Minden széthull darabokra.

Itt készült a *Kert a házban* című közös festményünk is. Egy tágas, napfénytel teli házban él öt betegesen lila arcú idős nő, akik kötögetés közben távolba tekintenek, kitekintenek a képből, elvágyódnak messzire, mellettük macskák játszanak a gombolyagokkal.

Szeretem nézni a repülőket, mert szabadon röpködhetnek.

16.

Amikor lemegyünk télen a dombok alá korcsolyázni, nézhetem a repülőket, és olyan messzire ellátok, ameddig csak akarok. Apám kitalálta, hogy menjünk el a horizontig, elvezet oda egy befagyott csatorna, és olyan hideg van, hogy nem fog alattunk ropogni a jég. Különösebben nem szeretek ide jönni, a környék *A vadászok visszatérésére* emlékeztet, ahogyan a képen, a mi városunk alatt is ott a korcsolyapálya. A kép színei is hason-

lóak, habár az jóval északabbra készült, a tél korai alkonyatának színei, amikor a délután szürkületbe fordul, csak madarak köröznek a fejünk fölött, minden hangtalan, a levegő is fagyott. A varjak károgása. A dombról leereszkedő vízpart is fehér, mint Brueghel Péter képén, a jégen korcsolyák kopognak, és messziről látszik a város templomtornya. Legszívesebben nem jönnék ide, de apám magával hoz, azt mondja, kell a napi friss levegő meg a testmozgás. Néha Zsolti nővére is velünk tart, haragszik, ha felhásítjuk a pákákat, szerinte bepiszkítják a jeget.

Aznap azt találta ki apám, hogy kövessük a csatornát, nézzük meg, hová vezet. Korán kijöttünk, hogy később sötétedjen. Zsolti nővére most lemarad a fura jégtáncos barátjával, így nevezi, mert lehetetlen eldönteni, fiú-e vagy lány. Mindenkinél szebben piruettezik a jégen, majd bekeni a száját rózsaszín szőlőzsírral, néha a füle is ragyog tőle. Zsolti nővére most nem jön velünk.

Messzire eljutunk a csatornán, az egyik részén apám kiszáll a partra, azt mondja, nem bírná el a jég. Később, ahol már vastagabb, visszajön, és együtt megyünk tovább. Közeledünk egy kőhídhöz, azon túlra még nem merészkedtünk, mindig csak eddig jutottunk. Most jó lenne tovább menni, egészen a horizontig; látom, hogy besiklik alá egy fakorcsolyás madár-szerű csőrös lény, odabent várnak rá. A pokolabló.

Megfogom apám kezét, kicsit összerezzenek, hátha miránk is várnak a híd alatt, odabenn a kőlyukban. De most nincs itt senki.

17.

Maude esküvőjén ismerkedsz meg Adammal, és hálás vagy érte az égnek, hogy egyáltalán az utadba sodorta.

Arra gondolsz, ha meglátja a ruhád, talán felismer, de nem is tudod, miért hiszed mindezt. Adam költő és zenész, Maude így mutatja be később, tőled bármi lehet most, és bármi is.

Vacsora után kimentek az udvarra, ő is kint van, szivart szív. Megkérdezi, honnan jössz, de szemmel láthatólag nem érdekli a válaszod. Azzal folytatja, hogy skót, és Észak-Angliában él egy birtokon, amit valamelyik nagybátyjától örökölt. Elég giccsesen hangzik, de ez a történet is érdekli. Tovább kérdezősködik, ismersz-e valami titkos társaságot, azt mondd, csak hallomásból, legyint egyet és otthagyd. Nem tudod, mit vétettél, viszszafelelsz a fogadóba, és igyekszel engem gyorsan elfelejteni.

18.

Gyakran álmodsz a templomról és a templomkertről.

Még a templom padlásán is ott jársz, holott tudod, hogy az nem is létezik. A kertbe a lecsapott fejű sárkányölő felől érkezel, elhatározod, hogy körbejárod az épületet, de az akkora, hogy sosem jutsz el a végére, talán nincs is vége. Titokzatos ajtók a falban, oldalkápolnák, ezekről nem tudsz semmit, csak azt, hogy szorongást kelt benned, mennyi sok irányt vehetne az életed.

Egy hatalmas barokk templom, vörös márvány belülről, fogadótermek, óriás üveglablakok, egy kertre nyílnak, ez a templom régebbi szárnya. Pulpitusok, bársonyszőnyegek, vörösesfeketék, sötétzöldek, pokoli színek. Egy lélek nincs sehol, a papot sem látni, de érzed, hogy itt bujkál körötted, rád leselkedik. Azt hiszed, ez nem az a város, és nem is az a templom.

Belépsz a főszentélybe, ismeretlen helyszín, ami ismerős, az az orgona hangja, meg is szólal hirtelen. Majd valamiért futni kezdesz, fel a padlásra, ami inkább a mi padlásunkra hasonlít, de most nem tudod, honnan ismerheted, hosszú sötét tér fagerendákkal, támasztófákkal, nem látni a végét.

Mindig sötét van ebben az álomban, félhomály az egész városban, csak a felhők világítanak némileg, és erősen fúj a szél.

Sárkánytűz

mégsem írok hozzád
verset
sem levelet
elnémulok beszélek
látszólag egyre megy
hallgatásom arany legyen
lobogjon lelkemben
a sárkánytűz
s ha neved szólítanám
félálomban
szívem kovácsolódjon acéllá
szilárd pajzsom legyen
zord idők telén

Három becskereki történet

II. A 12 198 számú akta – Zoknik a luszteron, életek hajszálon

1. Egy házasság és az „asztaltól és ágytól való elválás” (separatio a mensa et thoro)

Karl Engel és Kuzmin Márta 1938. január 28-án kötöttek házasságot. Körülbelül három és fél év után, 1941. augusztus 2-án született kislányuk, Judit. A nevek nem valódiak. Most eltérek attól az elhatározásomtól, hogy a dokumentumprózában tényleges nevükön mutassam be a szereplőket. A történet ezúttal is maradéktalanul valós történet, valóság az ügyiratokból válogatott idézetek is, valóság a többi szereplő neve is. A válóper részletei azonban azt sugallták, hogy a főszereplők esetében ezúttal helyesebb lenne fiktív neveket használni.

Karl német volt, Márta zsidó. 1938 januárjában már félelmetesen terjed a fasizmus, de odáig még nem jutott el, hogy megakadályozzon egy becskereki házasságot.

A válóokokon kívül magáról a házasságról nem sokat mondanak az iratok. Valami becskereki emlékezet azért maradt. Egy epizódot többször is hallottam a szüleim társaságában. Az anyám saját élményeként mesélte, de a történet más társaságokban is felbukkant társalgási témaként. Házasságkötésük után – 1938 kora tavaszán lehetett – Márta és Karl a lakásukba hívtak meg egy vendégtársaságot. Karl a szüleim kortársa volt – anyámnak talán osztálytársa is. Amikor az első vendégek megérkeztek (köztük a szüleim is), Márta fogadta őket. Karl néhány perc múlva bukkant elő mezítláb, és ingerülten azt kérdezte: „Márta, hol a zoknim?!” Márta könnyed mosollyal válaszolt: „Hát hol lenne, a luszteron van.” (Egyes tanúk szerint németül, mások szerint szerbül folyt Karl és Márta szóváltása. A történetben poénként kiemelkedő „zokni” és „luszter” szavak szempontjából ennek nem igazán van jelentősége, ezeket Becskereken körülbelül ugyanúgy mondják magyarul, németül és szerbül is.) Megütközés és rokonszenv

keveredett a mesékben, melyek vissza-visszatértek Engelének a polgáritól a bohém felé távolodó háztartási szokásaira. A történetekben nem éreztem nyomát sem német–zsidó feszültségnek, sem pedig valamilyen dacnak az alakuló történelemmel szemben. Nem egy Rómeó–Júlia házasság volt.

Az események egyik pontján fontossá válnak Karl gimnáziumi osztálytársai. A nevekből látom, hogy szerb gimnáziumba járhatott. Valószínű, hogy Márta is, bár az is lehet, hogy ő magyar gimnáziumba járt. Az iratcsomóban sok a levél, melyeket az apámnak írtak. Vannak magyar, szerb és német levelek. A nyelvválasztás néha logikus. Karl-t besorozták a német katonaságba, és az orosz frontról – német katonaként és a német cenzúrát figyelembe véve – németül írt az apámnak. De vannak Becskerekről írt német levelei is, mint ahogy vannak magyar és szerb levelek is. Márta is három nyelven írt leveleket. Gyakran nem látok semmilyen logikát a nyelvválasztás mögött – kivéve a „mindegy” logikáját.

Itt egy kitérőt tennék. Becskereken persze voltak nemzeti identitások, büszkeségek, és ezeknek egyik (bár nem egyedüli) természetes alapköve az anyanyelv – azzal, hogy néha az apa nyelve foglalja el az anyanyelv helyét. Természetes volt azonban a többnyelvűség is. Míg Becskereken éltem, és általános (elemi) iskolába jártam, nemigen volt olyan nap, mely folyamán egy nyelven beszéltem volna (esetleg ha betegen otthon maradtam – és vagy nem voltak látogatóim, vagy csak magyar látogatóim voltak). A házon kívül – a szomszédok, ismerősök, üzletek valós világában – háromnyelvűek voltak a mindennapok. Aztán, a gimnáziumi évek folyamán, lassan eltűnt a közéletből a német nyelv. Így a némettudásom sohasem érte el az apám vagy nagyapám némettudásának a szintjét. A kétnyelvűség azonban folytatódott. Tulajdonképpen Becskerek után sem igen volt olyan nap az életemben, mely folyamán csak egy nyelven beszéltem volna. Belgrádban magyar szobatársam volt. Volt magyar szobatársam Aleksinacon is, ahol kötelező katonai szolgálatomat teljesítettem. (Megjegyezném, hogy Belgrádban egy szobatársam volt – természetesen becskerek-i –, Aleksinacon azonban körülbelül nyolcvan. Katonaságom „szobája” egy hatalmas rak-tárhelyiség volt, ott aludtam vagy nyolcvanadmagammal, közöttük két Szabadka környéki – ha jól emlékszem, kispiai – magyar földműves gyerekkel, akikkel mindennap váltottunk néhány magyar szót.) Amerikában is voltak magyar és szerb ismerőseim, gyakran a családom is velem volt, később persze az e-mail könnyítette a nyelvváltást. A háromnyelvű mindennapok akkor álltak vissza az életembe, amikor Pestre költöztem. A város ezúttal magyar, a feleségemmel váltogatjuk a magyart és a szerbet, az egyetlen angolul tanítók. Ennyiben folytatódott a becskerek-i életmód. Másban nem nagyon.

Az iratcsomó a válóper papírjaival kezdődik. Azelőtt azonban sok minden történt. Becskerekre bevonultak a német megszállók. Karl többé már nem becskerekki kereskedő. Mint németet besorozzák a német hadseregbe, és Untersturmführer lesz az orosz fronton. (Úgy tudom, ez meglehetősen tipikus sorsa volt a bánáti németeknek. A besorozott bácskai magyarok többségét is az orosz/ukrán frontra vitték.) A válást azonban nem a történelem megosztásai és kirekesztései ihlették. A felhozott okok hagyományosak és időtállóak. Márta – inkább ifjúságának lüktetésében mint a világeseményekben keresve ihletet – meglehetősen lendületes életet élt. Voltak Becskereken, akik a „kicsapongó” szót használták. Ezek a kisvárosi titkok a buzgó szomszédok révén az orosz frontra is eljutottak. Az ottani életkörülmények nem sugalltak megbocsátást.

A válókeresetet 1943. szeptember végén adták be. A kereset végén a dátum „szeptember 31”! Akkor is történtek elírások. A becskerekki kerületi bíróság pecsétje szerint a kereset 1943. október 1-jén lett beiktatva. Az indoklásban az áll, hogy miután Karl besorozták és elvitték Becskerekéről, 1943 nyarán Márta nemi kapcsolatot létesített egy R. B. nevű orvostanhallgatóval. Emellett augusztus folyamán lakásában vendégül látott egy öt-hat tagú „könnyelmű társaságot”, közöttük R. B.-t is. E társasággal egész éjjel át ivott, kártyázott és táncolt, néha fürdőruhára vetkőzve. (Egy feltételezés szerint sztriptízpóker eredménye volt a vetkőzés.) Három tanú meghallgatását javasolták: Ž. Slavko ügyvédjelöltét (a fiának is ez volt a neve, ő is ügyvéd lett), L. Erzsébetét és P. Erzsébetét. Mártát Adamović Stojan ügyvéd képviselte. Az Adamović családban is több generációban voltak ügyvédek. Stojan valamivel fiatalabb volt az apámnál. A Brankovan uszodában ismertem meg az ötvenes években. Kitűnő úszóedző is volt.

Először egy békéltető tárgyalás lett kitűzve 1943. november 18-ára. A bírósági idézés iratmintáján a „Petrovgrádi Kerületi Bíróság” olvasható, de az idézés a becskerekki Karl Engelt és Marta Engel sz. Kuzmint értesíti a tárgyalásról. Túl sok volt a névváltozás ahhoz, hogy a papírok következetesek lehessenek. A békéltetés nem járt sikerrel. (Karl nem is tudott eljönni.) Az apám egy német nyelvű levélben értesíti Karl-t a kimenetelről, jelzi, hogy a következő tárgyalás valószínűleg 1944 januárjában lesz, és azt írja, reméli, hogy Karl arra el tud majd jönni. A levélen az áll, hogy „Betschkerek”-ről küldte egy tábori postaszámra (Feldpostnummer 44609/A). 1943. december 18-án újabb levelet ír az apám ugyanarra a tábori postaszámra. Kérdi Karl-t, megkapta-e a novemberi levelet, mert nem érkezett rá válasz. Most már közli a tárgyalás pontos dátumát és idejét is (1944. január 11-én, 9 órakor). Azt is írja, hogy a perbeli előadás során

szeretné egyszerűsíteni a dolgokat, és csak a legfontosabbra szorítkozni. Válasz nincs az iratok között.

A tárgyalásra nem jött el sem Karl, sem Márta. Tárgyalási jegyzőkönyv nincs az iratok között, de a tanúk vallomását az apám kézírással feljegyezte egy irat hátlapjára. Ž. Slavko azt mondta, hogy Márta és R. B. is elmondták neki, hogy nemi kapcsolatuk van. L. Erzsébet takarítónő azt vallotta, hogy egyszer vizet hozott a hálósobába, és észrevette, hogy Márta R. B.-vel van az ágyban (védői keresztkérdések nyomán az is kiderült, hogy mindketten fel voltak öltözve). Amikor Erzsébet bejött, R. B. ideges lett, Márta azonban megnyugtatta: „Semmi, semmi, ez csak az Erzsike.” L. Erzsébet azt is hozzátette, hogy egyszer – amikor Karl már egy ideje katonaságban volt – mosogató közben egy férfi alsónadrágot is talált, és ebben használt óvszert. P. Erzsébet bejárónő is terhelő vallomást tett. Elmondta, hogy 1943. augusztus 5-én lépett alkalmazásba. Azt látta, hogy R. B. többször egész napokat töltött Mártánál. Védői rákérdezések nyomán azonban azt is hozzáteszi, hogy Márta a hálósobában aludt a kislányával, míg R. B. az ebédlőben. Elmondta azt is, hogy többször volt Mártánál férfitársaság „és egy pancsovai hölgy”. Ittak, mulattak, kártyáztak, és volt úgy, hogy Márta fürdőruhára vetkőzött.

Egy kicsit elbizonytalanodom, míg idézem ezeket a tanúvallomásokat. Igaz persze, hogy nem valami kirívó esetről van szó a válóperek nemzetközi gyakorlatában. Van ilyen. De nem felejtődött még el az előítéletek vihara, mely minden pórázról elbocsátott gondolatot, minden szabadjára engedett megjegyzést rögtön felkap, és azonnal egy szégyenpóznához sodorja és sorolja. Ma nincs már vihar, de maradt egy megrogzódás, hogy körülnézzünk, és találgassuk, eltűnt-e a brutális légmozgás, vagy csak fenyegetéssé merevedett – és megmaradhat-e emberközeli légkörben egy történet vagy közlés. Vagy pedig elsodródik közülünk, amit Slavko és a két Erzsike ecseteltek, és a kis ákombákom irányjelző vonallá simul, merevedik, mutatva, hogy „ilyenek a zsidó nők” (míg az árja nők nem!?). Slavko, az Erzsikék (és én) pedig két besorolás közé sodródunk: ezek után (innen vagy onnan nézve) lehetünk szókimondó árja látnokok, vagy pedig hitvány antiszemiták. Közben – ha szélcsendben nézzük – a tanúvallomásokból nemcsak hogy az nem derül ki, hogy milyenek a zsidók (vagy milyenek a nők), hanem tulajdonképpen az sem, hogy milyen is volt igazában Márta.

A döntést 1944. január 29-én mondják ki. Az akkori jogszabályok értelmében a válóperes ítéletet és a válás esetleges kimondását megelőzi egy döntés, mely meghatároz egy hat hónapra szóló „asztaltól és ágytól való elválást”. (*Separatio a mensa et thoro* – egy kánonjogi jogintézmény, mely több európai jogban sokáig fennmaradt, helyettesítve vagy megelőzve a válást.)

A hat hónap alatt sok minden történt. Az utcánk végén egy gyűjtőtábor működött. Ebben főleg cigányok voltak. A német katonák többször egymás ellen hergeltek néhány cigányt, azok veszekedtek, verekedtek, a katonák pedig nézték, felette voltak a csetepatének, és élvezték felsőbbrendűségük kézzelfogható bizonyítékát. A végén néha még nagylelkűségüket is bizonyították: levest adtak a veszekedés/verekedés főszereplőinek. Évtizedekkel később láttam ennek a képletnek egy enyhébb és az új civilizációhoz idomított változatát. A Jerry Springer show-t néztem egyszer-kétszer Amerikában. Itt is valódi emberi veszekedés volt a mutatvány. A színpadra hoztak egy szerelmi háromszöget, vagy esetleg szomszédok perpatvarait. A műsorvezető vitát ihletett, a veszekedés látványos volt, néha eljutott a verekedés küszöbére, esetleg egy-két lépéssel azon túl is. A résztvevők komolyabb jutalmat kaptak mint egy leves, és utána haza is mehettek. Annak idején egy diákcsoporttal néztem a Jerry Springer show-t egy egyetemista otthon termében. A többség a felülről mosolygást és az Übermensch boldogságát választotta. Voltak olyanok is, akik nem a felülemelkedésben, hanem abban találtak örömet, hogy beleélték magukat, azonosultak valamelyik résztvevővel, szurkoltak. Volt olyan is, aki felháborodott azon, hogy mennyire megalázó az egész. Ma már nem kell Amerikába menni egy ilyen valóságshow (esetleg „reality-show”) miatt. Folytatódtak a hozzáállás-módozatok is. Nincsenek statisztikai felméréseim, de úgy látom, hogy továbbra is nagyon sokan választják az Übermensch-esélyt. Azok sincsenek kevesen, akik valahogy kombinálják (vagy összekeverik) a kívülálló fölényt és a valamelyik résztvevővel való azonosulást. A felháborodás marginalizálódott. A képlet pedig leválasztódott a fasizmusról – természetessé vált.

Az asztaltól és ágytól való elválás hat hónapjában benne van március 19-e is. Nálunk erre a napra nagyon készült a család, mert ez József-nap, az apám névnapja. 1944. március 19-e azonban másként alakult. A nagyapám naplójából idézek: „1944. III. 19. József napja. Reggeli ½ 6 órakor az ajtóm előtt hangosabb beszélgetést, járkálást hallok. Nemsoká bejön hozzám – ágyban fekszem – Józsi, karján pléd és kispárna, megcsókol, búcsúzni jött. Két német polgárőr jött hozzá a parancssal, hogy azonnal öltözzék s velem együtt bekísérnek a Messinger intézet internáló helyiségbe. Oda viszik, amint mondták, a városba szerte küldött polgárőrök az itteni magyarság összes egybeterelt vezetőit. Ajtóm előtt azért beszélgetek hosszasan, mert Józsi és Zorka elmondották nekik, hogy engem nem lehet itthonról elkísérni, mert tegnapelőtt óta betegen fekszem. Erre az egyik őr elkísérte Józsit, a másik pedig az irodából telefonon értesítette parancsnokát, hogy: »az öreg Várady betegen fekszik és már 77 éves – mit

tegyen?» Itthon hagyott. Közben hozták a híreket arról, hogy kiket kísértek be. Ott van prelátságunkkal az egész ismert magyar vezetőség, sőt a női tábor vezetői is, Mara Saczival, Végh Vilmával.

A bpesti rádió semmi hírt nem adott le. Itt azt beszéljük, hogy a német hadsereg megszállta Magyarország határait s Szerbia, Horvátország és Románia felől halad lefelé az országba. Magyar ellenállás nincsen. A kormány ma délelőtt lemondott. Egyesek szerint Werth Henrik alatt katonai diktatúra van kikiáltva, mások szerint Szálasyék vették át a kormányt. Teljes a bizonytalanság. – Engem itthon hagytak. Egész nap feküdtem.

Így tellett el a szépen elgondolt József napja.

Esti ½ 8 órakor hazaérkezett Pali, utóbb Józsi is. Hazaengedték valamennyit. – Mondják, közölték velük, hogy »biztonsági elfogatás« volt. A német véderő megszállja Magyarországot, s nehogy az itteni magyarság esetleg valami könnyelmű mozgalmat készítene, ezért kellett őket biztonságba helyezni. – Szegény Magyarország. Józsi, Pali közlik, elbocsátás előtt valamennyi elfogottnak nyilatkozatot kellett aláírnia, amely szerint: a várost külön engedély nélkül nem szabad elhagyniok. Politikai összejövetel, megbeszélés tilos.”

Becskerek eddig is német megszállás alatt volt, de a magyar–német feszültségek és Magyarország megszállása a becskerek utcákon is változást hoznak. Ismét idézek néhány sort nagyapám naplójából: „1944. III. 20-án és 21-én különböző hírkeresetek, találgatások, teljes bizonytalanság. A rádió semmit sem közöl a Magyarországon történetekről. A bánáti városokban kellemtelen incidensek. Vasárnap (19-én) a templomba menő magyar diákok – fiúk és lányok – fejéről a Hitler Jugend levverte a Bocskay-sapkákat, letépték a ruhákról a magyar zsinórzatot.”

A hat hónap alatt történt az is, hogy Mártát táborba viszik, Csókára; majd onnan egy idő múlva kiengedik. Ebben (a kiengedésben) talán volt valami szerepe a válófélben levő férjének. Úgy emlékszem, hogy ezt hallottam később a szüleimtől, de most már nem vagyok benne biztos. Az iratcsomóban ennek nincs nyoma.

1944. július 11-én járt le az „asztaltól és ágytól való elválás” hat hónapja. Mielőtt az ügyre visszatérnék, idéznék még a *Torontál* 1943. június 26-i számából. (Figyelmesen végignézttem, nem találtam benne semmit, ami az ügyre utalt volna. Véletlenül keveredhetett az iratcsomóba.) A fejlécen „Becskerek” áll, mögötte zárójelben „Nagybecskerek”. A szerkesztőség címe „Sepp Kraft (Zápolya) ucca 3. szám” (fogalmam sincs, ki lehetett a rövid időre utcanévet ihlető Sepp Kraft). A négy oldalból egy teljes oldal Marton Andor temetésének van szentelve. Aztán ott áll, hogy „Németor-

szág megbízható »védelmi fedelet« vont az angolszász légi támadásoktól veszélyeztetett területei fölé”. De vannak címek, melyek egy más történelmi irányvételt sejtetnek. Olvasom, hogy a londoni jugoszláv emigráns kormány élére Banjanin került, és hogy a külügyminiszterségre Grollnak van a legtöbb esélye. Olvasom azt is, hogy Moszkva követeli, hogy Londonból Moszkvába kerüljenek azok az emigráns kormányok, „amelyeknek orszá- gai a Szovjet által igényelt befolyás-övezetben terülnek el”. A 4. oldalon olvasom, hogy a Lehel 4:1-re győzött az Olympia ellen. (A Lehelről tudom, hogy muzslyai. Az Olympia? Valahogy a fülemben cseng, hogy „tordai Olympia”, csak nem vagyok biztos, hogy ezt a szókapcsolatot emlékezés, vagy emlékek keveredése hozza össze.) Egy magyar–német összecsapás- ban a Hajrá 4:2-re győzött a Schwäbischer ellen. Aztán ott van a 3. oldalon egy hirdetés, melynek nemigen tudom visszaállítani/visszaképezni a kontextusát. Az olvasóra bízom:

1943 Junius	TORONTÁL	3. oldal
-------------	----------	----------

Hirdetés

A repülőtéren csak juhokat (birkákat) szabad legeltetni. Más állatok legeltetése, büntetés terhe alatt szigoruan tilos.

A körzetvezető :
Amelung s. k.
kapitány

Ez volt a helyzet.

Két héttel később lejárt a hat hónap. A válóper a saját ritmusát követve folytatódik. 1944. július 17-én Karl közli a bírósággal, hogy a házassági közösség nem lett visszaállítva, és az elmúlt hat hónap alatt nem született újabb gyermekük. Az 1894. évi törvény paragrafusaira hivatkozva kéri a válás kimondását. A perköltségek megtérítését nem kéri. (Nem kéri az alperes sem.) Ítélet 1944. szeptember 28-án születik, és zömmel a korábbi ténymegállapításokra támaszkodik. Szerb nyelven van írva, cirill betűkkel. Az ítélet felvezetéseiben, megállapításaiban nem látom a történelem pecsétjét. Egy ilyen megfogalmazású ítélet születhetett volna ötven évvel korábban, vagy ötven évvel később is. A bírák ismertetik a felek álláspontjait, összegezik a tanúk vallomásait. Aztán arra a következtetésre jutnak, hogy

nem fogadhatják el azt az állítást, hogy házasságtörés történt. Látnak a házasságtörésre utaló körülményeket, de leszögezik, hogy „a házasságtörés kimondása nem alapulhat következtetéseken, hanem bizonyítani kell a házasságtörés tényét”. Hozzáteszik, hogy a házasságtörést az sem bizonyítja, hogy R. B. napokat töltött az alperes lakásában, és vele együtt feküdt (felöltözve) az ágyon. Ugyanakkor, a bírák bizonyítottként fogadnak el egy másik válóokot, melynek a megfogalmazása ma már kissé archaikusan hangzik. Megállapítják, hogy az alperes (Márta) viselkedése „konok, erkölcsstelen életvitel”-ként minősíthető („svojim ponašanjem tvrdokorno provodila nemoralan život”).

Következik a fellebbezés az elsőfokú ítélet ellen, de innen a dolgok más irányba fordulnak. Mártát Auschwitzba viszik. Karl megszökik a német katonaságból. A hároméves Juditot ismerősök gondozzák. Másfél évvel később, 1946. február 5-én, az apám a petrovgrádi kerületi bíróság 1946. január 29-i kérdésére válaszol, és közli, hogy a felek ismeretlen helyen tartózkodnak. Az esetleges folytatásról vagy nem-folytatásról majd értesíti a bíróságot, miután kapcsolatba lépett az ügyfelével. A bíróság tudomásul veszi, hogy az eljárás „megszakadt a háborús események miatt”. Felszólítja a feleket, hogy tizenöt napon belül értesítsék a bíróságot, ha folytatni akarják a pert. Ilyen értesítés nem érkezett. És itt befejezném a történet első részét.

2. Restitutio in integrum (Mindent vissza?)

Mielőtt az (ismét petrovgrádi) bíróságot az apám értesítette volna, hogy a felek nem elérhetőek, az asztaltól és ágytól való elválás óta sok minden történt. A háború befejezése Karl és Márta szempontjából úgy alakul, hogy Karl a német alakulatokkal visszakerül az orosz frontról Pancsovára, majd két nappal a válóperes ítélet kihirdetése után, 1944. szeptember 30-án, megszökik a német katonaságból. Márta ekkor még Auschwitzban van.

Egy évvel később már nincs háború, de teljesen bizonytalan, hogy le lehet-e súrolni az elmúlt évek megbélyegzéseit – és hogy vissza lehet-e térni. Az iratcsomóban ott van Karlnak egy 1945. október 1-jén Szegedről írt levele, melyben elmondja, hogy mi történt vele az elmúlt évben. Ebből derül ki az is, hogy életben maradt. A levél nem csak beszámoló, célja van – és ez a cél a visszatérés. Az apámnak küldi (hogy továbbküldje), de szerb iskolatársainak van címezve, akik a partizánokhoz csatlakoztak. Az a kérése, hogy a címzettek egy hitelesített nyilatkozatban igazolják, hogy Karl, annak ellenére, hogy Untersturmführer volt, a partizánok oldalán állt. Ezek a nyilatkozatok (talán) lehetővé tehetnék volna, hogy Karl visszajöjjön Becskerekre, és kivonja magát a németeket és német vagyont sújtó

törvények hatása alól. A levélben leírt események természetesen a célt figyelembe véve lettek felsorolva és megfogalmazva. A későbbi levélváltások és dokumentumok azonban hitelessé teszik azt, amit Karl leírt. Az 1945. október 1-jei levélben a megszólítás „Kedves Mišo” (Dragi Mišo). Miša Dragovićról van szó, aki 1945 őszén már Jugoszlávia teheráni nagykövetségén dolgozik. Egy másolat Županski Stanojének lett elküldve, akit barátai (Karl is) „Bató”-nak szólítanak. Ezt a másolatot az apám úgy igyekszik továbbítani, hogy Bato apjának adja át, aki becskerekai ügyvéd. Egy további másolat Nikola Škundrićnak lett elküldve, aki akkor Újvidéken tisztviselő az új tartományi szervekben. A levelet elküldték Svetolik Popovićnak is (aki akkor a Niši Kereskedelmi Akadémián tanár).

Karl leírja, hogy 1944. szeptember 30-án szökött meg a német katonaságból. Három partizánnal Besni Fok környékén találkozott, és velük megbeszélte, hogy más embereket is áthoz a partizánokhoz. Ennek a módjára egy Božin nevű paptól kapott utasításokat. Az utasításokat követte, át is hozott több embert a német hadseregből. A hitelesség kedvéért Karl leírja Božin címét (Versec, Zlatne grede 6.). Emlékezteti Miša Dragovićot, hogy ezekben a napokban vele is találkozott az opovói helyi népfelszabadító bizottságban. Besni Fokon azt kérte, hogy fegyverrel harcolhasson a partizánok oldalán. Erre elküldték Besni Fokról Oporára, hogy az ottani parancsnokság dönthessen a kérelméről. Közben Besni Fok környékére megérkezik a Vörös Hadsereg, és Karl – a partizánokhoz átszökött többi társával együtt – hadifogságba ejtik október 7-én. A levél szerint jobban bántak velük, mint azokkal a német katonákkal, akiket nem a partizánok között találtak. A foglyokat Temesvárra vitték, majd Debrecenbe, aztán Jászberénybe és végül Brnóba. Az ide-oda hurcolt hadifoglyok száma változott, néha 50-55 ezren voltak. Egy antifasiszta egyület is alakítottak a fogolytáborban, ennek Karl volt az egyik vezetője. 1945. szeptember 12-én bocsátották szabadon Brnóban. Innen kerülhetett Szegedre.

A levél azt is igyekszik bizonyítani, hogy Karl nemcsak a német hadsereg összeomlásának napjaiban igyekezett a partizánokhoz csatlakozni. Felhossa, hogy már 1944 májusában tett ilyen javaslatot Svetolik Popovićnak, és adatokat is szolgáltatott neki német fegyverraktárakról. Ezután azonban maláriát kapott, és hosszú ideig volt ágyhoz kötve. Batót (Županski Stanoje) és Mišót (Miša Dragović) arra kéri, igazolják, hogy Karl, miután besorozták a német hadseregbe, adatokat szolgáltatott a partizán mozgalomnak. Hozzáteszi, hogy Márta révén téli ruhát is küldött a partizánoknak.

A levelek Becskerekről továbbmentek. Két kísérőlevél másolata is van az iratok között; ezeket az apám írta Nikola Škundrićnak és

Svetolik Popovićnak, jelezve, hogy továbbítja Karl levelét. Válaszok nem érkeztek.

Az apám 1945. október 31-én írt levelet Karlnak, és beszámolt arról, hogy a Županskinak és a Dragovićnak küldött leveleket Županski apjának adta át, Škundrićnak és Popovićnak pedig postán küldte, ajánlva. Apám levele azonban nem ezzel indul. Karl sorsa ismeretlen volt, míg meg nem érkezett a Szegedről küldött levele. 1945 ősze a számvetés ideje. Ekkor derült ki, hogy ki maradt meg a távollévő családtagok és barátok közül, ekkor nyert megerősítést több halálhír is. Karl október 1-jén küldött leveléből (mely körlevélnek volt szánva) tudta csak meg az apám, hogy Karl életben maradt és egészséges, és először is erre reagál, amint írja „nagy és őszinte örömmel”. Aztán nagyon fontos hírt tudat Karllal: Márta túlélte az auschwitzi borzalmakat, Hollandiába került, és onnan jelentkezett is. A levéllel apám elküldi a sürgönyt is, melyet Márta Amszterdamból küldött. Karl nem tudta, hogy Márta is életben maradt, amíg meg nem kapta az apám levelét (melynek a cenzornál is el kellett időznie). Telefonálni nemigen lehetett Becskerekről Szegedre. Akkoriban tovább tartottak a rettegések és a remények is.

Nagyon sok volt a felgyülemlett elmondanivaló. Apám levele beszámol közös ismerősökről is, és a visszatérő közlés az, hogy ki maradt életben. Ír Szerb Lászlóról, akivel az apám Zágrábban tanult együtt az egyetemen, és akit Karl is jól ismert. Írja, hogy Szerb Lászlót mint zsidót Borba hurcolták. Amikor onnan kiszabadult, Belgrádban kapott állást a Külügyminisztériumban. (Amikor Belgrádba kerültem egyetemre, az apám bemutatott Szerb Lászlónak. Egy-két sarokra laktak az albérleti lakásomtól. Két-három hetente eljártam hozzájuk. Csáktornyán született. Tóth Árpád volt a kedvenc költője. A Jugoszláv Külügyminisztériumban jogtanácsos volt. Nem szívesen mesélt Borról. Egyszer elmondta, hogy ott egy magyar költővel is találkozott, a verseiről is beszélt. Ezek Radnóti-versek voltak. Nem tudta, hogy Radnóti híres költő. Többször kértem, hogy írja le, vagy mondja el, amit Radnótiról tud. Nem akarta. Zárkózott ember volt. Meg aztán az életének egy olyan időszakáról volt szó, melyet nem akart felleleveníteni. Csak lezárni.) Még egy közös barátról ír az apám Karlnak, Csicsiről. Ezt írja: „Két hete a Csicsi is felbukkant. Mindene meg lett semmisítve a háborúban. Csak egy ingje és egy nadrágja maradt, és egy rendelet, hogy Csernyére utazzon. Ott tévedésből németnek tartották és táborba vitték. Még nem sikerült kiszabadulnia.”

A vihar, mely Karl és Mártát a Gundulić utcából elsodorta az orosz frontra, Besni Fokra, Auschwitzba, Amszterdamba, Temesvárra, Jászberénybe, Brnóba, és mely a túlélés esélyeit sok esetben valószínűtlenre csökkentette, lassan csillapodott; de a léglökések folytatódtak, és továbbra is sodorták az embereket Becskerekről (és nyilván nem csak Becskerekről).

Ez vonatkozott Csicsire is (az én perspektívámból tulajdonképpen „Csicsi bácsi”), és vele kapcsolatban tennék egy kitérőt. Héger Jenőnek hívták. Ő is Zágrábban járt egyetemre. Orvosi tanulmányokat végzett. Csernyén, nem tudom mikor, de kiszabadult a táborból, ahová német vezetékneve miatt került. Aztán kivándorolt Venezuelába. Valamiképpen ez is becskerekik történet. A II. világháború után több becskerekik ment el Venezuelába (főleg Caracasba). Oda vándorolt a Halmai rádiószerelő s Piroska nagynénem is férjével, Heklai Pállal. Caracasba kerültek más becskerekiek is. Nem tudom, hogy indult ez az egész. Azt sem tudom, hogy Csicsi úttörő volt-e, vagy nyomkövető. Odaérkezve Csicsi letagadta, hogy orvos, mert akkoriban (az ötvenes években) állítólag a venéz orvosi kamara lobbizása eredményeként, nem fogadtak orvos bevándorlókat. Cukrásznak mondta magát. Így beengedték. Amikor már papírokat kapott, bevallotta, hogy orvos. Nem küldték vissza, de nem lehetett orvos Caracasban, vagy más városban, hanem csak egy isten háta mögötti kis faluban, melyet El Socorrónak hívtak (ami segítséget jelent). 1968 nyarán – bevándorlási szándék nélkül – én is odajutottam. A Harvardon egy kocsmában összeismerkedtem egy lengyellel, aki Encyclopaedia Britannicát árult. Aránylag hamar meggyőztem, hogy egy kötettsorozatot nem vihetek magammal Jugoszláviába. Aztán elmesélte az életét. Közben sokat ivott, nagyjából én fizettem. Hálából adott nekem egy sorsjegyet, melyet egyébként csak azoknak osztogatott, akik vettek egy könyvsorozatot. Nyertem. A jutalom egy ingyen autóbuszjegy volt Bostontól Miamiig, és ott két éjszakára szállás egy közepes hotelben. Július elejére szóltak a kedvezmények. (Miamiiban inkább a kora tavaszi vagy téli hónapokban virágozik a turizmus. Júliusban fülledt meleg van.) Mivel a nagynénémék többször hívtak, és mivel Miamiig érve már túl lennék a félúton, elfogadtam a meghívást. Útközben megálltam még egy becskerekik családnál (Draxler Brunóéknál) Észak-Karolinában. (Egyébként több napot ültem volna buszon Boston és Miami között.)

Caracasban több becskerekikivel találkoztam. Persze Becskerekéről beszéltünk. Ekkor láttam, hogy az emigrációban hirtelen megvilágosodik, hogy honnan indul a múlt. Az emlékek pedig keretekbe kerülnek – mint egy képkiállításra – és fontossá válnak, csakúgy mint az óceánon áthozott otthoni szalvétatartó, mely minden étkezéskor ott kell hogy legyen az asztalon. Meghökkenett, hogy a bekeretezett emlékek között ott van a tizenkét éves koromban írt bökversem záróstrófája is (a többi sorra még Caracasban sem emlékeztek). Pali bátyám negyvenedik születésnapjára írtam volt a verset, ő pedig Caracasban visszaszavalta. Pali bácsi volt a legmagasabb a családban (az ebédlő falán volt egy falióra, melyet csak ő tudott felhúzni anélkül, hogy székre állt volna). Az is

köztudott volt, hogy ügyvédi munkája mellett kertészkedni is szeretett. Ezek a tények, plusz a költői ihletés ezt a következtetést eredményezték a záróstrófában:

*„Langy tavaszi eső
Hulljon le a babra
Kedves Pali bátyám
Nőjél te is nagyra!”*

Úgy tűnt, hogy Caracasban erről ismernek.

Csicsi bácsi ragaszkodott hozzá, hogy elmenjek El Socorroba is. Most így, computer mellől (és több mint hetvenévesen) egészen hihetetlennek tetszik ez az út. Az autóbusz meg-megállt, hogy javítsák. A célállomás azonban nem El Socorro volt. Odáig nem vezetett autót. Valamelyik faluban várt egy fiatal amerikai, akit Csicsi küldött, és aki misszionárius volt El Socorróban. Megdöbbenésemre két lóval jött. A fennmaradó 15–20 kilométert lóháton tettük meg. El Socorróban főleg indiánok éltek. Csicsit – így mesélte – félig-meddig istenként fogadták. Ehhez hozzájárult az, hogy gyógyított, de az is, hogy albinó volt; fehér haja, rózsaszín szeme pontosan megfelelt a helyi istenképleteknek. Aztán az ott töltött évek alatt lehámlott a csoda, bár láttam, hogy továbbra is különös tisztelettel üdvözölte mindenki a faluban. Két-három napot voltam ott, ezalatt meg-néztünk két kakasviadalt is. Sokat beszélgettünk persze Becskerekről és a becskerekiekről. (Csicsi tulajdonképpen nem Becskereken született, de Bánátban, Becskerektől nem messze, és elsősorban becskerek-i kötődései voltak.) Kérdezett Karlékról is. Tudta, hogy életben maradtak. Aztán a sport is szóba került. Csicsi szenvedélyes labdarúgó-szurkoló volt. A Ferencváros volt a csapata. Alig hittem el, de megmutatta, hogy járattja a pesti *Népsportot*. Körülbelül három hónapos késéssel érkezett – részben lóháton. Így komoly időeltolódás volt a meccsek eredményei és az ehhez kapcsolódó ujjongás (vagy csalódás) között.

De hadd folytassam Márta és Karl történetét. 1945. november végén felenged még egy rettegés. November 22-én az apám egy rövid levelet küld Karlnak. A levélben néhány más mondat mellett ez áll: „Kedves Barátom, ma tudtam meg, hogy a kislányod Kaposvárott van, Szikics Ferencnél, Talián Gyula utca 48 szám alatt.”

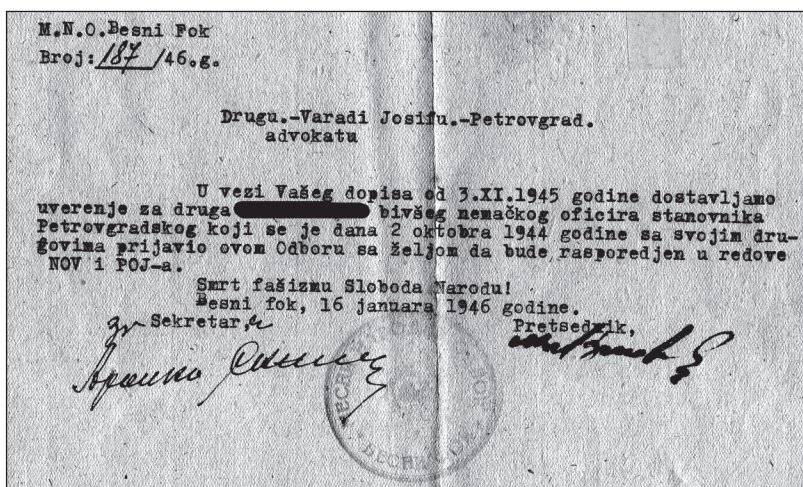
Ez előtt, 1945. október 31-i levelében az apám elküldte Karlnak Márta sürgönyét, melyben közli, hogy túlélte Auschwitzot. A sürgöny angol nyelven volt írva. Mindenütt cenzúra működött még, feltételezem, hogy a holland hatóságok nem fogadtak el magyar vagy szerb sürgönyszöveget, mert időbe tellett volna cenzort találni. Németül tudhattak, de nem

akartak tudni. (Persze érkező leveleket is kellett cenzurálni. A hatóságok – és nyilván nem csak Hollandiában – azt korlátoztak, amit korlátozhattak.) Úgy tudom, Márta nem beszélt angolul; valaki segíthetett. Márta elsősorban azért küldhette a sürgönyt az apámnak, mert Karl címe nem volt meg neki (abban sem lehetett biztos, hogy Karl is túlélte a háborút). Az is közrejátszhatott, hogy apám közvetítésére is számított a kapcsolat helyreállításában. Az iratokban ott van Karl válasza Mártának. Nincs rajta dátum, valószínűleg 1945 végén küldhette, mert már a lányukról is ír, aki még Kaposváron van. A levél magyarul van írva, lemásolom a teljes szöveget: „Sürgönyödnek szívből örültem. Gratulálok ahhoz, hogy a koncentrációs táborok borzalmait szerencsésen túlélted. Sürgönyöd nem volt teljesen érthető – míg angol nyelven Budapestre érkezett, hibás volt. Kislányunkat is megtaláltam, Mariskáéknál van Kaposváron. Minden tekintetben meg lehetünk elégedve Vele, örülni fogsz Neki. Téged fényképeiden megismer – kedves, ha Rólad beszél. Természete nyugodt, csendes, de minden után érdeklődik. Habár jó kezekben van jelenleg, mégis szeretném, ha Rád bízhatnám – az Édesanyjára. Ezért kérek, gyere Budapestre, ahol Dr. Lengyel Ferinél, V. Ker. Báthory utca 5.I.3 alatt találhatsz. Úti papírjaidat kérd szülővárosodra, mert Kaposváron csak addig lehetsz, amíg az anyagi és egyéb kérdéseket megbeszéltük és Kislányunk megint Hozzád szokott.

*Őszinte szeretettel csókol
U.i. a kis [Judittól] sok üdvözlét*

A levél kezdetén a „gratulálok” szó a kontextusban egy kissé szögletesnek tűnik. Nehéz lehetett hozzáfogni az íráshoz. A világháború eseményei természetesen eltörpítették a válóperes vitát, de a kommunikációs görcsök még feloldásra vártak. Úgy látom, a levél további mondataiban ez megindult.

Az alcím, mely ezt a szövegrészt bevezeti, egy jogi fogalom: *restitutio in integrum*, azaz, az eredeti helyzet visszaállítása. Abban a becskeréki társadalomban, melyet a legjobban ismertem, ez adott keretet a legtöbb vágyakozásnak. Bárcsak úgy lenne, ahogy a háború előtt volt. Legyen az üzletekben mindaz kapható, ami korábban kapható volt, a fogolytábor helyett legyen ismét fatelep, legyenek bálók, kerüljön a zöldségpiac vissza oda, ahol volt, kapjon helyet ismét minden vallás, legyen ismét olyan, amilyen volt a Messinger iskola és intézet, legyen olyan, amilyen volt a Búza papír- és könyvkereskedés és a Pentz-cukrászda is. Az eredeti (háború előtti) helyzet visszakívánását valószínűleg támogatta egy kissé a szelektív emlékezet az eredeti helyzetről. Én ebben nőttem fel. Voltak más vágyak és akarások is. Voltak, akik a világháború éveit nem a világháború előtti „eredeti helyzettel”, hanem egy új világgal akarták helyettesíteni. És ezek voltak a győztesek.

Az átélt borzalmak után Márta és Karl is valamilyen *restitutio in integrum* fogalom- és vágyrendszerében gondolkodhattak. A visszaállítást a házasságukkal kezdték. Miután életben maradtak, ez már rajtuk múltott (leszámítva az utazási engedélyek megszerzését). A restitúció útvonalán haladva, a következő lépés a Becskerekre való visszatérés lett volna. Ez a törekvés is világosan követhető az ügyiratcsomóban. 1945. november 3-án az apám levelet ír a Besni fok-i helyi népbizottságnak, és kéri, hogy igazolják, hogy egy évvel ezelőtt Karl embereivel együtt a népfelszabadító hadsereghez igyekezett csatlakozni. Le van írva az is, hogy azért kéri az igazolást, hogy Karl mentesülhessen azoktól a „vagyon- és személyi korlátozásoktól”, melyek az AVNOJ¹ határozata alapján minden német származású emberre vonatkoztak, kivéve azokat, akik „aktívan segítették a népfelszabadító mozgalmat”. A kérelem sikerrel járt. 1946. január 16-án érkezik Besni fokról a pecsétes levél. A címzett: „Drug Varadi Josif, advokat, Petrovgrad” (azaz: Várady Josif elvtárs, ügyvéd, Petrovgrad). A pecsétes bizonylatban olvasható, hogy az „adatok ellenőrzése után” megállapították, hogy Karl „volt német tiszt” 1944. október 2-án társaival együtt jelentkezett és kérte, hogy társaival együtt csatlakozhasson a népfelszabadító egységekhez. „A nevezett napon nem kapott beosztást, két nap után viszont fogolyként elvitték a Vörös Hadsereg egységei.” A bizonylatban áll az is, hogy Karl Besni fokba jövet azt állította, hogy korábban is tartott kapcsolatot a népfelszabadító mozgalommal, és adatokat is szolgáltatott a német hadseregről. A bizonylatban nemcsak az áll, hogy Karl ezt állí-

¹ Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije (Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács)

totta, hanem, hogy ezt az állítást ellenőrizték, és megállapították, hogy megfelel a valóságnak. A bizonylat természetesen a „Halál a fasizmusra, szabadság a népnek” jelszóval zárul. Néhány nappal később (1946. január 22-én) az apám értesíti Karl, hogy megérkeztek a bizonylatok, elküld egy hitelesített másolatot. Írja, hogy reméli, Karl visszanyerheti a polgári jogait Szerbiában (azaz Becskereken) a Besni fok-i bizonylat megszerzése után. (Mivel most már sokadszor írom le a Besni fok helységnevet, melyet a vajdasági olvasók sem nagyon ismerhetnek, hadd mondjam el, mit tudok róla. Annyit, hogy amikor Becskerekről autóval jártam Belgrádba, valamivel a Duna és a Pancsovára való elágazás előtt láttam mindig egy táblát, mely jelezte, hogy jobbra van Besni fok.)

Ezután Karlnek egy kézzel írott levele következik az iratcsomóban. Nincs rajta dátum, de világos, hogy az apám 1946. január 22-i levelére válaszol. Megköszöni a Besni fok-i bizonylatot. Hozzáteszi, hogy iskolatársai, akik most állami pozíciókon vannak, nem válaszoltak. Felhoz még néhány példát arra, hogyan tanúsított már korábban is antifasiszta magatartást. Županski Bato nála hagyott megőrzésre (azaz nála rejtetett) olyan könyveket, melyek őt a német megszállás alatt kompromittálhatták volna. Ezek között volt a *Tőke* és az *Anti-Dübring* is. (Feltehetően nagyobb biztonságban lehettek egy német katonatiszt lakásán.)

A következő levél az apám 1946. augusztus 2-án kelt levele. Ebben egy júliusi levélre válaszol, mely nincs az iratcsomóban. Keresztlevelekről és más iratokról van szó, melyeket Márta és Karl kértek. Márta vagyontárgyait is keresik. Az apám azt állapította meg, hogy amikor Mártát Auschwitzba hurcolták, Mariska [nem tudok róla többet] egy Nellinek adott át több vagyontárgyat. A Becskerekre való visszatérés tekintetében az apám pesszimista. Azt írja, hogy valószínűleg az sem segítene, ha a Besni fok-i hatóság mellett Bato és más barátok is igazolnák Karl antifasiszta magatartását. „Hatalmas a németek elleni elkeseredés, a vagyonuk el lett kobozva, fogolytáborokban vannak, nagyon ritka a kivétel. Szinte ki van zárva, hogy olyan személyek javára tegyenek kivételt, akiknek – bármilyen meggondolásból is – német szervezetben volt valami szerepük. A te esetemben persze bizonyítékunk is van, hogy aktívan támogattad a mozgalmat – de számolnunk kell az általános hangulattal, és az, amint mondtam, elkeseredett.”

1946. november 7-én az apám újabb levelet ír Županski Batónak és Svetolik Popovićnak. Ismét kéri őket, hogy küldjenek el egy hitelesített nyilatkozatot Karl antifasiszta magatartásáról. Válasz nem érkezett. Az írásom itt egy olyan következtetés felé lejt, hogy az iskolatársak, akik most jobb helyzetbe kerültek, cserbenhagyták a régi barátjukat. Persze nehéz most belülről látni Batóék helyzetét. Nem lehetett könnyű pozití-

van írni egy Untersturmführerről, akkor sem, ha ő igyekezett együttműködni a partizánokkal. Azt sem tudhatom, hogy ők pontosan mit tudtak. A Županski család ismert család volt Becskereken, nem hallottam róluk rosszat. Mégis, valamit azért írhattak volna.

Ezután anyakönyvi kivonatokkal kapcsolatos levélváltás következik. Majd Karlnek egy kézírásos levelét látom dátum nélkül, melyben az áll, hogy „elkésve B. Ú. É. K”. Ebben a levélben ismét kéri az apámat, hogy próbálja valahogy megtudni, „mi maradt meg a feleségem holmijából”. A levél tintával van írva; a végén Márta ceruzával hozzáteszi: „Zorkával együtt szívélyesen üdvözöllek.”

Az iratsomó utolsó levelének a keltezése 1948. február 10. Az apámnak ebben a levelében is szó van még anyakönyvi kivonatokról, vannak benne személyes családi hírek is. A levél vége felé van egy összefoglaló következtetés: „Az én megítélésem szerint a visszajövedeled belátható időn belül lehetetlennek tűnik.”

Ezen a ponton nem következett be az eredeti helyzet visszaállítása. Karlék magyarországiak lettek. Sokszor hallottam (biztosan használtam is) az „új életet kezdtek” frázist. Legtöbbször inkább jelzőként, komoly valóság-súly nélkül. Itt pontosan ez történt. Új életet kezdtek. Egy új foglalkozást is alakítottak. Iparművészek lettek. Ebben sikeres volt Márta és Karl is, majd folytatta Judit is. Juditnak ma unokái vannak. Ők dunántúliak.

III. A 12 432 számú ügyirat – a Freund/Baráth-akta

1. Visszatérés

A harmadik becskerekai történet főszereplője Freund Gyurka, vagy pedig Đura Frajnd, attól függően, hogy magyar vagy szerb nyelvi közegbe igyekszünk-e betuszkolni egy zsidó ember német nevét. Hozzátenném, hogy egy szerb nyelven írt adásvételi szerződés végén az aláírás Đorde-Đura Frajnd (valószínűleg a biztonság kedvéért, mert más-más dokumentumokban másként fordíthatták le szerbre a Györgyöt vagy a Georgot). Freund Gyurkának írói neve is volt: Baráth György. Ezen a néven jelentetett meg több verseskötetet. Az iratok között találtam egy újságkivágást is a *Hatikva* nevű, Izraelben megjelenő magyar nyelvű újságból. Ebben a számban Baráth György *Riadt félénk tekintetem...* című verse jelent meg. A szerkesztői megjegyzésben az áll, hogy Baráth György „magyarul író költő [...] büszke, hogy annak a Freund-családnak a sarja, amely 1760-ban telepedett le Nagybecskerekben, a Jaulusz és Guttmann családokkal együtt. A német kultúrájú kis városban végezte Baráth György iskoláit, majd Budapestre került, ott tanult tovább...”

Az iratcsomó elején egy meghatalmazás van, melyben Đura Frajnd felhatalmazza az apámat arra, hogy visszaszerezze ingatlanait. Az ügyek 1945 tavaszán indulnak. Ekkor már az új hatalom vette át a német megszállók helyét. Átvette a német megszállók által elkobzott ingatlanokat is. Ezeknek egy kisebb része akkor üresedett meg, sokat viszont az új hatalom már kiutalt új felhasználóknak. A visszatérők nem vehették azonnal birtokukba az elkobzott vagyonukat. Eljárást kellett indítaniuk, hogy visszakaphassák. Ebben az eljárásban nem hátrány már a zsidó származás, de változott a vagyon társadalmi megítélése, és így módosult az ügyvédi feladat is. Most a vagyonkorlátozások kikerülése vagy rugalmas alkalmazása a (gyakran elérhetetlen) cél. A bizonyítékok betérjesztése sem egyszerű. A háború és a hatalomváltások alatt sok irat eltűnt, megsemmisült – és gyakran azt sem lehet biztosan tudni, ki maradt életben a tulajdonosok vagy örökösök közül.

Egyébként ennek a történetnek a hátterében is – csakúgy mint az előző kettőében – a zsidók és németek eltűnése áll Becskerekéről.

Az iratcsomóban talált első beadvány dátuma 1945. május 8. Az ügyvédi irodában gépelték, ügyvédi munkára utalnak a telekkönyvi adatok és a jogszabályokra való hivatkozások, de benne van Freund Gyurka életének egy rövid összefoglalója is. Nyilván közösen fogalmazták meg az apámmal.

Négy ingatlanról van szó. Az egyik a Kraljice Marije 7. alatti családi ház és telek. (Ezt az utcát korábban Melencei utcának, azaz Melenačka ulicának hívták. Ebből lett egy ideig Kraljice Marije. Látom, hogy egy 1948-as iratban már Ivo Lola Ribar az utca neve, és ma is az. Egyébként továbbra is Melence irányába vezet az utca.) A beadványban ott áll, hogy ennek az ingatlannak felerészben Freund Gyurka a tulajdonosa. A másik tulajdonos a fivére, Freund Tibor, de – ez 1945-ben nem volt ritka megállapítás – róla „nem tudni, hogy életben maradt-e, és ha igen, hol él”. A beadvány tudomásul veszi, hogy a Melencei utcában levő családi ház állami igazgatás alá került egy határozat alapján, mely szerint állami tulajdonba megy át minden „ellenséges vagyon”, és állami igazgatás alá kerül a „távollévők vagyona”. (A besorolás nem volt mindig egyértelmű és hibátlan. Néha az „ellenséges vagyon”, néha pedig a „távollévők vagyona” kategóriájába sorolták azt a vagyont, melyet a német megszállók elkoboztak és használtak.) A beadvány a Határozat 2. szakasza alapján kéri, hogy Freund Gyurka birtokába vehesse a családi házat, részben saját jogán, részben pedig Freund Tibor vagyonának gondnokaként, amíg fivérének a sorsa tisztázódik.

Még három ingatlanról esik szó. Az egyik a Freund Sámuel És Fiai cégépület. Ennek több tulajdonosa is van/volt. Freund Tibor sorsa ismeretlen. Freund Gizella és Freund Ida 1941-ben öngyilkosságot követtek el, amikor a németek bevonultak. Kolos Berta (született Freund) „Pestre menekült, nem tudni, hogy életben maradt-e”. Két további épület a Steinitzer cég tulajdona, melyben Freundék felerészben tulajdonosok. A másik felerész tulajdonosa Glück Manó, akinek a sorsa szintén ismeretlen.

A beadványban le van írva az is, hogy Freund Gyurka Becskerekéről előbb Dél-Szerbiába ment, de Užicében elfogták a németek. Sikertelen megpróbált menekülni, Zimonyba került, majd Szerémségen át menekült Újvidékre, onnan pedig Budapestre. Kéri, hogy a „távollévő” besorolását módosítsák „visszatérő”-re, és adják birtokába – részben pedig helyezték gondnoksága alá – az ingatlanokat.

Nagyapám naplójában látom, hogy az 1945. május 8-án kelt beadványnak voltak előzményei is. Két hónappal azelőtt ezt jegyzi fel a naplójában a nagyapám: „1945. III. 14. Szerda. Azzal állított be hozzám Kemenes János, hogy a Becskereken megalakult »Zsidó Tanács« nevében megkérdejtőlem: tudom-e, hogy Bpestről hazaérkezett Freund Gyuri, s tudom-e, hogy Freundék Melencei utcai házat magyar iskolák céljaira elfoglalták a magyarok? Ezt – amint mondotta – a zsidó tanács megdöbbenéssel látta s csodálkozással azon, hogy a demokrata érzelműeknek ismert Váradyak ebben részt vettek. – Felvilágosítottam a zsidók kiküldöttjét arról, hogy: mi

nem foglaltunk el zsidó házat, nekünk a szerb kommandó utalt ki teljesen üresedésben levő lakrészeket, ezt vettük igénybe iskolai célokra. Egyébként a Freund házat, mint volt zsidó tulajdont a német megszállók elkobozták. A kérdéses lakrészeket a német Grenzschutz birtokolta, a németek kivonulása után, mint minden elkobzott volt zsidó házat, így ezt is, a Jugoszláv állam vette át, ez rendelkezik felettük s ennek szerve, a kommandó adta át a magyaroknak iskolai célokra. – Járják ki, hogy a tőlük elkobzott vagyonok tulajdonát előbb visszaszerezzék, s ha majd ők lesznek a házak urai, akkor rendelkezhetnek felettük. Addig is felhívom, adja tudomására a zsidó tanácsnak válaszul, hogy: amilyen jó zsidók ők, tartjuk magunkat oly jó magyaroknak, s amíg tehetem, minden lehető meg is fogok tenni a magyarság s különösen a magyar iskolák mielőbbi működése érdekében. Kemenes úr eltávozott.”

Nem tudok mást erről a szóváltásról, mint ami le van jegyezve. Úgy látszik, ingerlékenyen indult a beszélgetés, és így is folytatódott. Nagyon sok igény torlódott fel a háború és német megszállás alatt. A házrészt akkor utalták ki magyar iskolák céljaira az új hatóságok, amikor még nem volt ismert Freundék sorsa. Ha nem „magyar iskolák céljaira”, akkor valami más célra utalják oda másoknak. Az új jövő és új valóság teremtésének lázában látókörön kívül maradt a visszatérés. Freund Gyurka azonban visszatért. Méltányos volt, hogy legyen valami élettere a magyar iskoláknak, méltányos volt, természetesen, hogy Freundék visszakapják a tulajdonukat. Nagypám kissé indulatos riposztjában ott van azonban egy ügyvédi megrogzódás is, elmondja, mit kellene tenniük azoknak, akik hozzá jöttek: kijárni, hogy az elkobzott vagyon tulajdonát visszaszerezzék, és akkor majd ők – pontosabban Freund Gyurka – lehet a ház ura. Ebben azonban nem volt egészen igaza a nagypámnak. Ő azt hihette, hogy a fasizmus után az általa korábban megismert jogi képletek folytatódnak majd, ezekhez a képletekhez igazodott, de 1945 után már nem ezek folytatódtak (vagy csak részben folytatódtak). Nem volt többé alapigazság, hogy akinek magántulajdona van, az ura is a vagyonnak.

Nem tudom, hogy később váltották-e egymást, vagy egymás mellett maradtak-e a Melencei utcai épületben Freund Gyurka és a magyar iskola. A nagypám naplójából az derül ki, hogy nem a házat, hanem „lakrészeket” utaltak ki „iskolai célokra”. Mindenesetre a magyar újjászerveződés is kötődik a Melencei utca 7-hez. Becskereken jött létre a II. világháború után az első jugoszláviai magyar kultúregyesület. Nagypám naplójában ezt olvasom 1945. április 25-i dátummal: „Este a Melencei utca 7. sz. a. (Freund-féle) házban értekezlet, amely az engedélyezett »Magyar Közművelődési Közösség« alakuló közgyűlésének módozatait készíti elő. Én is

kaptam meghívót. – Ott voltam. A munkásság vette át – a nép nevében – a vezetést. Úgy a kultúra, mint a politikai téren is. A »magyarság-érzés« megnyugtatóként volt mint irányító kiemelve.” (A Freund-féle háztól egyébként alig száz méterre van az a ház, melyet nemsokára a Petőfi Magyar Közművelődési Közösségnek engedtek át. Ma is ott van a Petőfi.)

Az 1945. május 8-án keltezett beadványban nincs feltüntetve Freund Gyurka lakcíme. Egy 1948. március 9-én kötött szerződésben már ott áll a lakcím: Ivo Lole Ribara (azaz: Melencei utca) 7-es szám. Tehát ekkor már Freund Gyurkái volt a Melence utcai ház (vagy legalábbis annak egy része), és ott is lakott. A szerződésben Freund Gyurka eladja az ingatlan fele részét egy Popov Veljko nevű orvosnak, azzal, hogy haszonélvezeti jog lett fenntartva Freund Erna, Freund Tibor özvegye részére. A vételár 250 000 dinár. Mindebből kiderül, hogy a ház felett való rendelkezési jog valamivel korábban vissza kellett hogy szálljon Freund Gyurkára. (Kiderül az is, hogy Tibor nem élte túl a háború borzalmait.) Ismerem a házat, gyermekkoromban is ismertem, de arra nem emlékszem, hogy ott magyar iskola lett volna. Hozzátenném még, hogy az iskola, ahová jártam (1946 óta), jóval messzebb volt a házunktól, mint a Melencei utca 7. lett volna. Ez is azt látszik igazolni, hogy valószínűleg nem volt a Melencei utca 7. alatt magyar általános iskola. (Gimnázium biztos nem volt, az a Messinger Intézet épületében maradt.) Egyébként a Melencei utca 7. alatti ház több lakásra oszlott. Az egyikben Könczöl Jóska osztálytársam lakott, akinek az apja magyar iskolában tanított. (Lehet, hogy amit a nagyapám úgy ír le, hogy „magyar iskolák céljaira”, nem is oktatásra vonatkozott, hanem esetleg diákszállásra vagy tanári lakásra?)

Az ingatlanok visszaszerzésével kapcsolatos jogi csatában az új szabályok és új igazságképletek nemcsak a lehetőségeket, hanem a célokat is befolyásolták. A Freund-ügyekben aránylag könnyen megoldható feladat volt elkerülni az „ellenséges vagyon” besorolást, és bizonyítani, hogy a „távollevő vagyona” besorolás, ha meg is felelt a tényeknek, többé már nem felel meg, mert a tulajdonos visszatért. De a visszazáraztatott vagyon – különösen, ha több ingatlanról is van szó – azonnal államosítás célpontjává válhatott (és rendszerint vált is). Túl sok minden megváltozott. Nemcsak az országok, hanem az ésszerű és az ésszerűtlen közötti határvonalak is át lettek rajzolva – és a rajzoló nem csak korrekciókra szorítottak.

Az új igazságképleteknek egyik (talán védhető) kiindulópontja, hogy a jólétet korlátozni kell ahhoz, hogy több emberre kiterjedhessen. Próbálok visszagondolni arra, hogy ez hogyan is működhetett. A családomban és az ismerősök körében inkább panaszkodó (talán okkal panaszkodó) vesztesek voltak, de más körökben kellett, hogy legyenek nyertesek is, akik beköl-

tözhettek az államosított házakba, lakásokba. De mi is történt pontosan? Kik kapták az államosított házakat? És ha szegények kapták, sikerült-e ennek nyomán felemelkedniük? Mennyire csökkent akkor a szegénység? Nehéz támaszt találni, mert annak idején persze azt hangoztatták mindenütt, hogy helyreállt a teljes igazság és nincs már szegénység, ma meg úgy tekintünk vissza, hogy semmi sem volt jó a kommunizmusban.

Arra emlékszem, hogy az iskolában nemigen éreztünk osztálykülönbséget. Lehet, hogy a közösséget erősítette a kisebbségi összetartozás is. A kommunista jelszavak persze mindenütt ott lebegtek, de nem igazán kerültek emberközelbe. Az én generációm még tanúja volt a jelszóváltásnak, és ez megkönnyítette azt, hogy egy kissé távlatba helyezzünk minden jelszót; láttuk, hogy nem örökösök, nem elválaszthatatlan részei az életnek. Emlékszem még, hogy az első osztályban hazamenet felsorakoztunk a tanteremben arccal az ajtó felé, jobbra kiállt Réber Imre (ő volt a legmagasabb), és elkiáltotta: „Isen áldja meg a...” és mi folytattuk kórusban: „a tanító bácsit!” Ez persze mindennap így volt, akkor is, ha éppen áldottuk magunkban Schwemlein tanító bácsit, akkor is, ha nem. (Nagyjából szeretjük.) Aztán tavasszal jött a váltás, de maradt a rituálé és szereposztás. Ismét Réber Imre állt jobboldalt a sor felé fordulva, de most azt kiáltotta: „Titóval a hazáért...”, a kórus pedig azt válaszolta: „Előre!” Ezután indulhattunk haza. A jelszóváltás első napjaiban akadt néhány átmeneti zavar is. Egyszer, miután Réber Imre a „Titóval a hazáért”-et mondta már, valaki a sorunkból, aki nem figyelt oda, automatikusan a tanító bácsit kezdte, és mi többiek, visszatérve a régi megrögződéshez, ehhez kapcsolódtunk.

Egyébként zavart keltő jelzések a legváratlanabb helyekről is jöttek. Harmadikos lehettem, amikor egy fiatalasszony, aki valamilyen „társadalmi funkciót” töltött be, elvezette a „legjobb diákokat” látogatóba Szervó Mihály édesanyjához. Szervó Mihály magyar származású partizán néphős volt, aki elesett a háborúban. Az iskolánk neve Szervó Mihály Elemi Iskola volt. A város egyik legnagyobb üzeme szintén Szervó Mihály nevet viselte: Szervó Mihály Élelmiszeripari Kombinát. (És nem is Mihajlo Servo, hanem Szervó Mihály.) Az anyja kaláccsal fogadott. Sötétruhás, egyszerű, rokonszenves asszony volt. A nevemet felismerte, és néhány német szót is váltott velem. Nem tudom, hogy pontosan miért. Lehet, hogy ő maga német származású volt, lehet, hogy a nyelvváltás apró sikerélményére keresett alkalmat, feltételezve, hogy valamit tudhatok németül. Egyébként magyarul beszéltünk. Aztán a fiatalasszony, aki odavezetett, elmondta, hogy az új haza és az új jövő építésében milyen hatalmas volt a néphősök hozzájárulása, majd néhány kérdést tett fel a néphős anyjának. Az anya mesélt a fiáról. Egy kérdés kapcsán a válaszba azonban egy olyan

mondat is szövődött, mely igencsak meghökkentette a vezetőnket. Fiának tragikus sorsáról beszélve elmondta: „Mindig mondtam a szegény fiamnak, hogy ne menjen a kommunistákkal.” Ki is lehetett valójában Szervó Mihály? Szerény családból indult, melyben óvták attól, hogy csatlakozzon a kommunista mozgalomhoz. Mégis csatlakozott. Dacolt a családjával? Meggyőző barátai voltak, akiknek hitt? Voltak kételyei? Kételyekkel vagy kételyek nélkül, hős lett. Az új hatalom szimbólummá emelte, és innen már csak képletek léteznek, és nem emberek. A később következő képletrombolás vagy képletfelejtés (Szervó Mihály esetében az utóbbi áll inkább) szintén nem mutatkozott alkalmasnak arra, hogy embereket láttasson. Lehet, hogy engem sem érdekelt volna soha, ki is volt Szervó Mihály, ha véletlenül nem találkozom az anyjával.

1945-ben, az ingatlanokra vonatkozóan is új igazságok alakulnak. Az új érvrendszerben a lakás- és háztulajdonlásnak akkor van értelme és jogosultsága, ha a tulajdonos ott lakik – és akkor nincs, ha a házat, lakást további vagyonszerzésre akarja használni, vagy ha házat is akar, nyári lakot is, esetleg olyan házat, melyben több család is lakhatna. A kilakoltatás veszélye mellett színre lép a belakoltatás fenyegetettsége is. Ezt a saját családom tapasztalatából is tudom. Mivel nagyobb házban laktunk, mint amilyen a háború utáni évek mércéi szerint egy családnak jár, hozzánk költözött Piroska nagynéném a férjével, majd Lóri nagybátyám és a házvezetőnőnk anyósa, Annau néni is, hogy ne költöztessenek be idegeneket. A „szükségesen túlmenő” tulajdont államosítás nyeste vissza, vagy esetleg belakoltatás. Persze láttuk azt is (nem először), hogy az egyenlőséghitet nehezebb követni akkor, amikor konszolidálódik egy új rendszer, és amikor már nem másokéval, hanem a saját kísértéseikkel kell szembenézniük a győzteseknek. Az új elveket nem vetették el, de a jólétigény, vagy inkább luxusigény a tulajdont megkerülve talál magának új utat. A kommunizmusban sokáig nem a tulajdonjoghoz kötődött a fényűzésre való jogosultság. És így még a lelkiismeret-furdalás irritációját sem kell elviselni, hisz nem azok tulajdonában van a luxusvilla, akik ott ünneplik egy fontos elvtárs születésnapját. Egyébként *A fényűzés* címen 1897-ben könyvet adott ki Budapesten a Becskerek környéki Farkas Geiza (egyszer szeretnék majd írni az ő peres ügyeiről is). Könyvének 5. oldalán írja, hogy a fényűzés iránti ellenszenv indokolt érzés, „[t]ény azonban, hogy ezen ellenszenv nem tudja legyőzni a fényűzés iránti hajlamot”.

Persze az is visszatérő kérdés, hogy mi minősül fényűzésnek. A Freund–Popov adásvételi szerződés bejegyzése első fokon meg lett tagadva. 1950. december 30-án úgy dönt a Zrenjanini Városi Népbizottság, nem engedélyezi, hogy Popov Veljko és felesége, Danica nevére átírják az Ivo Lola

Ribar 7. alatti ingatlant, mert Popovéknak már van egy házuk Aradácon. Az Ingatlanforgalom Ellenőrzéséről Szóló Rendelet 3/a szakasza értelmében pedig ilyen esetekben nem lehet engedélyt adni. (Más szóval: minek vegyen ingatlant valaki, akinek már van háza?)

Szóval, nem volt egyszerű a visszatérés. A Freund/Baráth iratcsomóban pereket és egyéb jogi eljárásokat látok. Az említettek mellett ott van még egy per, melyet volt felesége nővérével, Benedek sz. Goldschmidt Elával folytat. Ebben az a kérdés, hogy ki öröklő volt felesége (Freund sz. Goldschmidt Klára) vagyonát, aki 1944-ben veszítette életét. (Itt egy fele-fele megoldást fogadott el a bíróság.) Ezek a perek számottevő teret foglalhattak el Freund Gyurka életében a visszatérés első éveiben. Mutatják is az újonnan alakuló életet. De hát mindez csak része lehetett a szembesülésnek egy új Becskerekkel. A perek folyamán alakuló bosszankodásokat vagy részgyőzelmeket valószínűleg tompította és távlatba helyezte a túlélés tapasztalata. Feltételezem, hogy az első hónapokban semmi sem lehetett fontosabb a tudakozódásnál arról, hogy ki maradt életben, és az életben maradtak közül ki hova került. Az első években nagyon ritka a levélváltás az apámmal (feltehetően azért, mert a dolgokat rendszerint személyesen beszélték meg). Később, amikor Freund Gyurka távozik Becskerekről, több a levél, és ezekben néha arról is szó van, hogy ki hogyan él. Annyi korábban is kiderült, hogy Freund Gyurka a visszatérése után verseket írt – és új élettársat talált. Néhány információt a nagyapám naplója is szolgáltat. Idemácsolok egy pár feljegyzést.

1945. XI. 8: „...délután Freund Gyurka Piroska szobájában szavalt. Felolvasott.”

1945. XII. 1: „Dél előtt meghívásra meglátogattam Freund-Baráth Gyurkát, aki költeményeivel szórakoztatott.”

1946. X. 23: „Felkerestem Freund Baráth Gyurkát. Érdekes elméldések.”

1946. XI. 21: „Hétfőn Grandjean Jenő névnapján és Freund Baráth Gyurka születésnapján voltam gratulálni.”

1947. március 1-jén volt a nagyapám 80. születésnapja. A vendégek között volt Freund Gyurka is, aki verset írt erre az alkalomra, és azt elszavalta. A naplóban erről egy bejegyzés van, és a vers is:

„1947. március 1-én

[...]

Majd a kör közepébe lép Freund-Baráth Gyurka és elszavalja hozzám írt következő költeményét – előre bocsátva néhány igen meleg, lelkes, baráti bevezetőt.

*Dr. Várady Imrének
Mégis Valami Megmarad...!*

*Ma összegyűltünk
Hogy ünnepeljünk:
80 év hosszú idő,
Melynek távlatából
A dolgok eltörpülő
Kicsinyre válnak!*

*Mégis valami megmarad
Mely soha el nem múlhat:
A baráti szeretet...
És a szellem fénye!
Az idő lepereghet,
De az igazak reménye*

*Lassan valóra válhat:
Az ember az emberért
Mindenkor kiállhat!
És ez az amiért ma
Mindenki szeret ...
És ezt köszönjük Neked!"*

Ezután még néhány helyen említi a napló Freund Gyurkát. 1947. XII. 1-jén ezt írja: „Este pedig a Magyar Közművelődési Közösség irodalmi estjén voltunk. Józsi igen tapintatos, nagyon szép bevezető beszéde után, Freund-Baráth Gyuri is szerepelt; újonc volt.” A naplójában a nagyapám rendszeresen feljegyezte, hogy kik jöttek el üdvözölni újév napján, a születésnapján (március elsején) és Imre napján. Freund Gyurka neve rendszeresen ott van a „házunkban járt üdvözlők” nevei között. 1949-ben már nincs ott. 1949. IX. 19-én pedig egy bejegyzés a távozásáról tanúskodik: „Hátralékos levelezéseimet bonyolítottam. Levél ment: [...] Freund-Baráth Gyurka (Nathanya).”

Tehát négy évig tartott a visszatérés. Feltételezem, hogy korán felvetődhetett már az Izraelbe vándorlás mint opció. Azt nem látom, hogy a döntés mikor született. (Az apám és a nagyapám tudhatták.) Régi becskereki kötődéseiből nem sok maradhatott. Új kötődéseket – az új feleségén kívül – a versein keresztül kereshetett. Így jelenik meg – „újoncként”, ahogyan a nagyapám mondja – a Magyar Közművelődési Közösségben. Sok embert a

világháború pusztításai és a múlt megsemmisítése egy új eséllyel ruháztak fel: választhattak, hogy ezentúl hová tartozzonak. Könnyen vagy nehezen, Freund Gyurka Izraelt választotta – és aztán lett izraeli magyar költő.

Mást nem tudok a visszatérés négy évéről. Érdekelt, és megpróbáltam a verseiben találni valami támpontot. Úgy emlékeztem, hogy több verseskötete is van Becskereken a családi könyvtárban, de csak egyet találtam. A címe *Imádkozik a történelem*, és már Tel-Avivban jelent meg. Ebben nemigen van nyoma a becskerei éveknél. Aztán a Széchényi Könyvtárban próbálkoztam. Itt kiderült, hogy tizenöt magyar verseskötete is megjelent, és egy-egy kötete héber és francia fordításban. Az első kötetének a címe *Versek*, ez Nagybecskereken jelent meg, de nincs meg a Széchényi Könyvtárban sem. A második kötetének is *Versek* a címe, ez Budapesten jelent meg 1942-ben – tehát miután Pestre szökött a becskerei német megszállók elől, és persze mielőtt visszatért/visszatérhetett volna. A kötet első verse az *Új versekkel jöttem!* Az első versszak így szól:

„*Riadót fúj a dal bennem,
Új versekkel, új tettekkel jöttem,
Magyar vagyok, magyarnak születtem,
Új versekkel, új tettekkel jöttem.*”

A Budapestre jövetel ilyen láttatásában persze része lehetett a történelemhez való alkalmazkodásnak is. Aztán vannak más versek is. Az egyik – feltehetően pesti ihletésű – versnek a címe *Az idegen város!* Egy másik versben (*Hamis úriság*) szembeállítja magát a nagyvárossal. A verset ezzel kezdi: „Kín ez a kispolgári hamis úriság / Itt minden szó csak fájdalmas hazugság.” Majd a zárósorokban ezt mondja: „Vakarcs városi hajlongó pimaszok / Büszkén kiáltom nektek, Én paraszt vagyok!” Freund Gyurka persze nem volt paraszt. Családja több generációban is a becskerei polgársághoz tartozott. De így (kisvárosi helyett parasztként), markánsabb és dacosabb lehetett a szembeállítás.

A *Kristálydalok* című verseskötete első oldalán (a kötet 1965-ben jelent meg Jeruzsálemben) olvasható a korábbi kötetek jegyzéke. E szerint Pesten még két könyve jelent meg: az *Ádám a konok* és a *Jaj a szavam*. Az utóbbi cím mellett ez a megjegyzés áll: „elégett”.

Nem sikerült átnézni minden kötetét. Amit átnéztem, abban nem találtam támpontot arra, hogyan is élhette át a Becskerekre való visszatérés négy évét. A versekben tulajdonképpen azt a Baráth Györgyöt sem sikerült igazából megtalálnom, akire általános iskolás koromból emlékszem, amint a nagyapám születésnapján vagy névnapján szavaival, hanghordozásával magával ragadja az ünneplő társaságot.

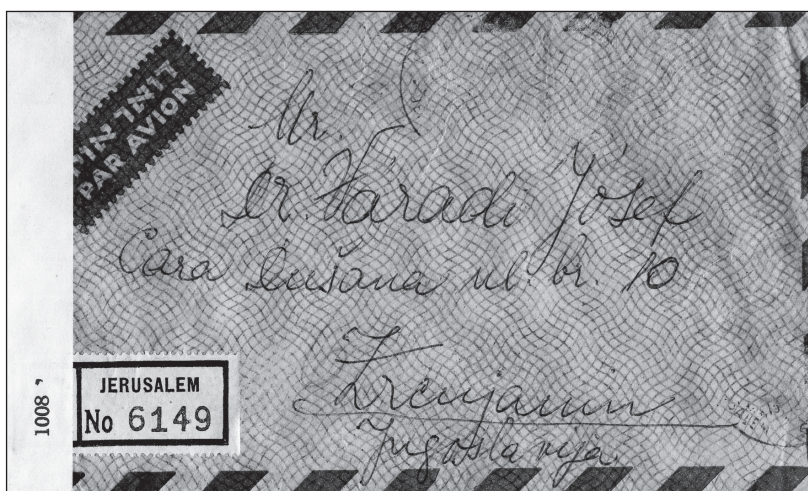
2. Távozás

Izraelből 1949. június 9-én küldi Freund Gyurka az első levelét. Ott van az új címe (és neve): Baráth Georg, Nathanya, P. O. B. 45, Israel. Idéz-ném a levél első sorait: „Kedves Imre bácsi és Jóska! Együtt írok Nektek, mert úgyis ugyanazt írnám mindkettőtöknek. Addig nem akartunk jelentkezni, amíg lakásunk és címünk nem volt. Most hál' Istennek mindez megvan. Itt lakunk Nathanyán. Ez a városka Tel-Aviv és Haifa között fekszik. Jó éghajlata és tenger melletti fekvése lehetővé teszi nekünk, hogy itt élhessünk. Sok a magyarság itt és így folytathatom irodalmi tevékenységemet. Remélhetőleg már a közel-jövőben többet írhatok! Óriási lehetőségek vannak, azonban nagy nehézségek is. Iby és én hivatalosan egybekeltünk, mégpedig idejövét a hajón. A szélesség 34° és a hosszúság 38° között, egy napi távolságra Haifától! Rengeteg ember vett részt az esküvőnkön. Több mint 2500 ember. Az egész hajó [egy szó olvashatatlan]. Utána a kapitány vendégei voltunk...”

A papírlap másik oldalán Ibi (Iby) azt írja, hogy dolgozik; „házakba járok varrni, amit elég jól fizetnek”. Elmondja, hogy Gyurinak nagy sikere volt egy tel-avivi fellépésén, melyen „Avigdor Hammeiri itten élő nagy héber és magyar költő fogadta”. Írja azt is, hogy mindenfelé magyarul beszélnek az utcán, „de azért tanulunk ivrittül (héberül), mert természetesen nagyon fontos”.

Gyuri ekkor negyvenhét éves volt, Ibi valószínűleg kevesebb. Hozzátenném még, hogy Ibi színésznő volt, és később sikerült is visszatérnie erre a pályára.

Az ingatlanügyek folytatódnak, és új akadály, hogy Freund/Baráth Gyurka Izraelbe költözött, felvette az izraeli állampolgárságot (és ehhez le kellett mondania a jugoszlávra). Előbb egy félsiker mutatkozik: a vajdasági tartományi hatóságok mégis jóváhagyják a Popov doktorral kötött szerződést (úgy látom, közben eladta a falusi házát). Ezután azonban államosítják az ingatlant, mert a tulajdonos külföldi (azaz külföldivé vált). Innen is van még azonban visszaút, az apám azzal érvel, hogy az ingatlan fele részére vonatkozó adásvételi szerződés akkor lett megkötve, amikor az eladó még jugoszláv állampolgár volt, és nem a szerződés jóváhagyásának az időpontja, hanem a szerződéskötés időpontja a döntő. (Jogászként persze értem és követem ezeket az árnyalatokat, de megértem azokat a nem-jogászokat is, akik ennél egyszerűbb mércékhez kötnék annak az eldöntését, hogy kié is egy ház.) Mindenesetre, ezek után követelni lehetett a ház feléért járó teljes vételár kifizetését.

A többi ingatlant államosították. Közöttük azt a Fő utcai (Maršala Tita utca) ingatlant is, melynek a fele részét a feleségétől örökölte. Ezzel kapcsolatban már csak azt lehetett kérni, hogy legalább örökösödési illetéket ne kelljen fizetni.

Itt idéznék még egy Nathanyából írt levelet (1952. december 1-jén küldték). A levélben Baráth Gyurka arra kéri az apámat, hogy írjon Becskerekéről. Ezt mondja: „Minden érdekel, ami otthon történik, még a járda aszfaltozása is, amiről írtál.” Ebben a levélben van két olyan mondat is, mely valamelyest megmagyaráz egy további jogi eljárást: „Itt lassan, de biztosan élünk, és ha van is élelmiszerben hiány, hát azt reméljük, hogy átmeneti jellegű. Főképp a húsféle nagyon kevés.” (Hadd álljak meg itt egy pillanatra, hogy hozzátegyem, nem volt könnyű munka Freund Gyurka kézírásának megfejtése. Ezt az apám is tapasztalhatta, mert egy 1950. december 9-én írt levelében dicséri Gyurka verseit, de a kézírásáról ezt mondja: „...dicséret nélkül mondom, ritkán láttam olyan olvashatatlan kézírást mint a Tied. Nehezen vergődtem át a leveleden. Ehhez képest Ibi pompás kézírása igazán üdítőleg hatott. Mi tagadás, jobban szeretek nyomtatásban olvasni.” Az én felderítő munkámat azonban megkönnyítette az apám, mert helyenként egy-egy nagyon nehezen olvasható szó fölé odairta ceruzával a megfejtést.)

1945 szeptemberében még egy szálon indult jogi eljárás. A petrovgrádi népbíróóság megállapítja, hogy Freund Gyurka visszaveheti birtokába a Melencei utcai házban maradt ingóságokat. A határozat felsorolja, hogy milyen ingóságokról van szó: betegasztal, konyhaszekrény, konyhaasztal, két hokedli, hűtőszekrény, teljes fürdőszoba, nagy kredenc, kis kredenc, egyszerű asztal, üvegasztal, luszter 24 égővel, 2 firhang, karnis, vitrin... és

Dr. VARADY JOSIF
ADVOKAT
ZRENJANIN, Gara Dušana ul. 10

Zrenjanin, 7 XII 1948.

F r a j n d Djura, stanovnik iz

Zrenjanina
Lole Ribara 7

Potvrđujem, da sam od Vas preuzeo na čuvanje jednu kompletnu trpezariju, koja se sastoji iz sledećih predmeta i to:

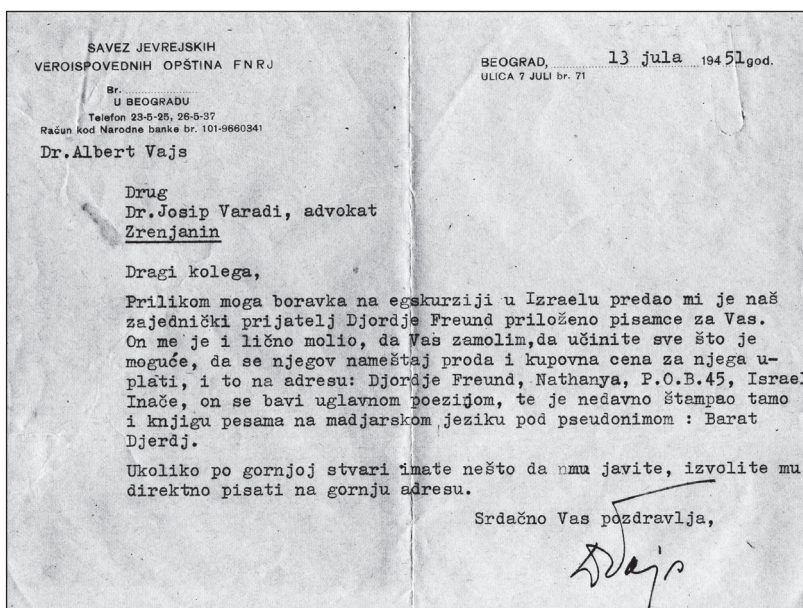
1 veliki kredenac,
1 mali kredenac,
1 vitrin,
1 astal,
4 stolice,
1 luster sa 24 sijalica,

Uzimam na znanje, da ste pravo raspolaganja u pogledu tih predmeta preneli na Dr. Varadi Josifa, advokata iz Zrenjanina, no s tim, da ste meni osigurali pravo prvokupa u pogledu tih predmeta.

J. Varady Josif

több más bútordarab. Kicsit becskerekí szerbséggel van leírva a felsorolás. Az elszerbesített német szavakat a bánáti magyarok is használták. Hokedli (szerbül „hokna”), kredenc (szerbül „kredenac”), luster, firhang, vitrin, karnis (szerbül „garnišna”). A bútorok egy része (az ebédlőbútor) azonban egy bérlő (Jovanović Miloš) birtokában marad. Ő 1948. december 7-én egy jegyzőkönyvben igazolja, hogy a bútordarabok Freund Gyurka tulajdonát képezik. Az aláírt jegyzőkönyv azt is rögzíti, hogy Jovanović Milošnak elővásárlási joga van, és az esetleges adásvételi szerződést az apámmal kötheti meg.

Míg tartanak a vételárral kapcsolatos tárgyalások, Freund Gyurka Izraelbe költözik. Jovanović 40 000 dinárt ajánl, Freund Gyurka ezt több levélben is keveselli, aztán azt írja, ha nem lehet jobb, legyen legalább 50 000. A végén az apám próbálkozásai valamivel jobb árat hoznak: 60 000 dinárban sikerül kiegyezni. Most jön a következő jogi probléma: Jugoszláviából Izraelbe nem lehet pénzt küldeni (különösen dinárt nem). Csomagok küldése mutatkozik megoldásnak, és ezen a ponton válik relevánssá, hogy Nathanyában „főképp a húsféle nagyon kevés”. Baráth Gyurka elsősorban szalonnát kér. (Ebből mindenképpen – és nem csak átmenetileg – kevés van Izraelben.) 1953. december 15-én Ibi pontosítja a kérést: „Gyuri kéri, [...] hogy a pénzért nekünk havonta 3 drb csomagot küldeni szalonnát és szalámit.” (az aláhúzás az eredeti levélben is ott van). A december 15-i levél Jeruzsálemből lett küldve. Az új cím: Georg

Baráth, Jerusolajim, Herech-Betlechem 298/1, Israel. Ibi azt is írja, hogy „Nathanyárol a clima miatt kellett eljönni. Sajnos az egész országban nehéz a clima, különösen egy szívbetegnek”. A levél végén Gyuri hozzáírja: „És kívánok kellemes Karácsonyt és boldog békés újesztendőt. Adja a Jóisten, hogy [itt egy olvashatatlan szó van] most mi egy kicsit nyugodtabban éljünk mindannyian.”

A csomagküldéssel kapcsolatban is vannak azonban akadályok. 1953. december 23-án az apám viszonzza a jókívánásokat, és egyebek között ezt írja: „Tudomásom szerint szalonnát külföldre küldeni egyelőre nem lehet, vagy legalább is nem lehet külön engedély nélkül.”

Voltak más akadályok is. Nem a magánvállalkozások korát éltük. Kiderült, hogy külföldre élelmiszersomagot nem küldhet magánember, hanem csak állami vállalat. Tehát valamilyen állami vállalaton keresztül kellett próbálkozni. Bonyolította a dolgokat az is, hogy a vámkezelést csak Belgrádban lehetett intézni. Sok mindent kellett kijárni. Az apám kapcsolatba lépett Albert Vajsszal, a Jugoszláviai Zsidó Vallási Közösségek Szövetségének tisztségviselőjével. (Egyébként tanárom volt, jogtörténelmet tanított a Belgrádi Jogi Karon, a bejárattól balra induló földszinti folyosón volt az irodája.) Látok egy levélváltást Avram Menorah belgrádi ügyvéddel is, aki azt javasolja, hogy a Dorćol vállalat bonyolítsa le a csomagküldést. A papírokból kitűnik, hogy három vállalat is bekapcsolódott a projektumba. A belgrádi Dorćol és Centar, valamint a becskerekai Gra-Mag. Tíz csomagról látok kézzel írott feljegyzést egy nagy kockás papíron. Ott áll, hogy

VII. 17. 1954.		Barát	
4 ⁶⁰ Kg.	Szalama	a 1000.-	4600 ✓
1 Km.	Kulcsja		35.-
1 "	Papapapir		26.-
1 "	Kanap		10.-
1 "	Corina	410.+10.-	420.- ✓
1 "	Postarina		600.- ✓
			<hr/>
			5.699.-
Preus: 29.390.- ✓			
VII. pakes. <u>5691.- ✓</u>			
Cstaje 23.699.- ✓			
VIII. 17. 1954		Sz Gyurka	
2 ⁵⁵ Kg.	Szalama	a 1000.-	2550.- ✓
2 ²⁵ "	"	a 360.-	810.- ✓
1 Km.	Kulcsja		25.-
1 "	Papapapir		26.-
1 "	Kanap		10.-
1	Corina	410 + 10	420.- ✓
1	Postarina		600.- ✓
			<hr/>
			4.451.- ✓
Preus 23.699.- ✓			
<u>4.451.- ✓</u>			
19.248.- ✓			

mi lett elküldve, és pontosan fel vannak sorolva a költségek is. A legtöbb csomagban a szalámi a fő tétel (az ár 4000 és 4500 dinár között mozog), aztán ott van a doboz ára (20–30 dinár), csomagolópapír (kb. 20 dinár) spárga (kb. 10 dinár) és a vámilleték 400–500 dinár. Mind a tíz csomagot 1954-ben küldték. Leginkább szalámi lett postázva Jeruzsálembé, de van sonka, libamell és libacomb is. Szó van egy 1956-os küldeményről is. Ez a kérdés úgy látszik, valahogyan megoldódott.

Még egy ügyvédi eljárásnak van nyoma az iratcsomóban, de ez nem kötődik vagyonhoz. Baráth Gyurka 1951. szeptember 23-án ír egy levelet Nathanyából. A levél elején magáról ír, idézném a kezdő sorokat:

„Kedves Imre bácsi és Jósám!

Imre bácsi nagyon kedves, drága levelét már rég megkaptam, és mindjárt meg is írtam rá a választ, de összetéptem! Nagyon is szomorú szívhezszóló levél volt ez, és talán nem is igaz, hogy olyan szerencsétlen voltam.

Általában jól megy sorunk, bár nehéz a megélhetés. Verses kötetemből 800 drb. kelt el, és ez itt nagyon szép eredmény! Idegölő munka a költészet! Hát még ha meg is kell élni belőle!”

Aztán a levélpapír második oldalán azt írja: „Jósám, nagyon kérek részemre igen fontos ügyben eljárni.” Arról van szó, hogy hivatalosan is használni akarja a Baráth György nevet, és kéri, hogy az apám szerezzen be egy anyakönyvi kivonatot „egy kiigazítással és ez a fontos”. Azt kéri pontosan, hogy az anyakönyvi kivonatba – a „megjegyzés” rovatba – kerüljön be a Baráth György írói név is, hogy erre hivatkozhatson majd Izraelben.

Amikor Baráth György versei között kerestem a becskerekai kötődéseket, többször is elolvastam a *Férfias fa* verset, mely a *Kristálydalok* kötetben jelent meg 1965-ben. A vers így indul: „Még gyermekkoromban kifutottam az új erdő szélére és felnéztem a sudár fákra.” Új erdőről nem tudok, de „kiserdő”-ről igen. Új erdőnek nevezhették korábban a becskerekai kiserdőt? A versben a fa elmondja a költőnek, hogy „éjszaka a kísértetek órájában szállok fel a magasba a szellők mögé, hogy megtudjam mi újság a légi világban”. Az utolsó két sorban ez áll: „Megköszöntem a fának, amit mondott nékem és hazafutottam. / De a nevemet nem mondtam meg neki.” Arra nincs utalás a versben, hogy melyik nevét hallgatta el. Arra talán igen, hogy fontos számára a név.

Az írói név hivatalos bejegyzése – legalábbis Becskereken – nem sikerült. 1952. február 22-én az apám ezt írta:

„A kérdést személyesen tárgyaltam meg a városi anyakönyvvezetővel. Együtt böngészünk át az anyakönyvi törvényt és a »Zakon o ličnim imenima« [Személyi nevekről szóló törvény] vonatkozó rendelkezéseit. A Zakon o ličnim imenima szerint íróknak, művészeknek stb. jogukban áll írói, művészi nevüket használni. A törvény azonban nem ad lehetőséget arra, hogy az írói nevet az anyakönyvbe bevezessék. Így hát, a legnagyobb sajnálatomra ez a kérésed nem teljesíthető. Megjegyzem, hogyha a törvény lehetőséget is adna az írói név bejegyzésére, akkor is fenn állana a nehézség, hogy hogyan vezessük keresztül az anyakönyvben a bejegyzést [...] ha a kérvényező külföldön van és nem jugoszláv állampolgár.”

Az ingatlanok államosítása (részben értékesítése) és a családi bútorok eladása után nemigen marad tárgyi kötődés. Marad az érdeklődés becskerekai események iránt (amíg át nem alakul a helyszín, és nem cse-

rélődnek fel a szereplők); maradnak az emlékek, bár ezek egyre kevésbé az eseményekre, és egyre inkább a korábbi elmesélésekre támaszkodnak. Maradt az 1760-ban Becskerekhez kötött név – legalábbis a becskerei anyakönyvben. Nehéz lenne válaszolni arra a kérdésre, hogy a névváltás a távozást erősíti-e. Mondhatnánk, hogy a távozást mutatja, hogy már nem a becskerei anyakönyvben, hanem a költészetében keres új identitás-támpontot. Itt van viszont az a tény is, hogy a Baráth György írói név vállalása becskerei döntés volt.

*

A végén még elmondanám, hogy az iratcsomóban több kék boríték van, melyekben egy-egy csomag elküldését igazoló számlák, tértivevények, vámátutalási bizonylatok vannak. Az egyikben egy húszdináros papírpénzt találtam. (Két csomagra való spárga árának megfelelő összeg.) Meglehetősen kopott, kis piros bankjegy, úgy látom, 1944-ben nyomtatták, rajta egy partizán képe, vállán puskával. Gondosan el lett téve a borítékba. A postadíjból maradt vissza? Esetleg a húsfélék árából? Az apámé a pénz, vagy azért tette borítékba (és nem a zsebébe), mert valaki másnak járt volna? Azóta eltűnt a tartozás-követelés kontextus – és eltűnt az érték is. Ami nem tűnt el, az a valamikori gondosságot folytató feledés, melynek révén a húszdináros bankjegy a borítékban maradt.

Belháborús bizonytalanság-regény

Slobodan Tišma újvidéki író *Bernardijeva soba* – Bernardi szobája – című új regényéhez Maja Solar írt értő és tájékoztató utószót. Slobodan Tišma ez ideig több verseskötetet (*Marinizmi*, 1995; *Vrt kao to*, 1997; *Pjesme* 2007) és egy elbeszéléskötetet adott közre, a kötetnek *Urvidek* a címe, megjelenését követően, 2005-ben beszéltem már erről a könyvről, majd 2009-ben *Quattro stagioni* címen regénye jelent meg, amit olvastam, de nem találtam hozzá kulcsot, mert igazából tájékozatlan vagyok a rockzene világában, nem is beszéltem róla. Az új regény is, mint az elbeszélések, Újvidéken játszódik, korábban Urvidekre, most Đurvidekre keresztlve a várost. Közelebbről a limáni lakótelepen s annak is az egyik emeleti lakásában és a házak közötti parkolóban. Szó esik a regényben a đurvideki művelődési központról meg a rádióról is. A regény hőse Pišta Petrović életének harmincas évei végén, esetleg már a negyvenesek elején járó foglalkozás nélküli fiatalember, aki igencsak járatos nemcsak a rock, hanem a komolyzene, a film és valamennyire az irodalom világában is, bár az irodalmat nem tekinti igazi művészetnek. A politika teljesen idegen tőle, elfordítja a fejét, ha társaságban a politikáról esik szó, s a politikusokat sem becsüli sokra, van is némi tapasztalata a politikusokról, azoknak gyors felemelkedéséről, majd még gyorsabb bukásáról. Baráti körébe volt politikusok is tartoznak. Erős szülői háttere van Pišta Petrovićnak, apja katonatiszt, akit Splitbe vezényelnek, de a fia nem akar vele menni, marad a limáni lakásban. Az anyja már korábban elhagyta a családot, egy dél-szerbiai hippikommunában él választottjával. Egyszer-kétszer ellátogat a Limánra is; arra igyekszik rávenni a fiát, menjen el vele, legyen ő is a kommuna lakója. A katonatiszt apa az ország széthullása után marad

korábbi állomáshelyén, időnként telefonon felhívja a fiát, s rendszeresen pénzt küld neki. Ezzel a családi háttérrel él tehát Pišta Petrović a limáni lakásban, nyitva tartja az ajtót, bárki bejöhet hozzá, be is jönnek sokan, ismerősök és ismeretlenek, ott is laknak, élnek és beszélgetnek, miközben Pišta visszahúzódik az egyik szobába, ahová a nagy művészi értékűnek vélt szobaberendezést költöztette át, meggyőződése szerint Bernardo Bernardi Dalmációból származó neves bútortervező munkáját, de a berendezést fehér vászonnal fedi el, nem abban él, ám híre megy a bútornak, Zágrábból jelentkezik érdeklődő, aki televíziósan adja ki magát, és bútorkereskedelemmel is foglalkozik... Pišta persze nem akarja eladni a szobaberendezést, korábban az iskolában dicsekedett, hogy Bernardi-szobájuk van. Túl magas árat kér érte, de nem hagyja futni az érdeklődőt, többször beszél vele, azután amikor kilakoltatják a lakásból, mert nincs joga ott lakni, hiszen az apja tisztsége utáni katonai lakás nem örökölheto, leköltözteti a teljes berendezést a parkolóba, egy elhagyott Mercedes márkájú autóröncs mellé. Ekkor hívja fel a zágrábi vevőt, de most már nem eladni, hanem odaajándékozni szándékozik a bútort. A vevő meg is érkezik, kiderül, hogy nem Bernardi-tervezte bútor a szobaberendezés, hanem eredeti Ber márkájú svéd bútor, ami iránt a zágrábi vevő szintén érdeklődik, fel is pakolják a tehergépkocsira, de a vevő nem akarja ingyen, Pišta meg nem akar pénzt elfogadni... A civakodásnak az lesz a vége, hogy a zágrábi vevő mégis otthagya a gépkocsiröncsban ötezer márkát, amire a fiú majd csak később akadá rá, gondolatban tiszteleg a zágrábi előtt, minthogy, szerinte, van stílusa, ám amikor bankba viszi az egyik ezrest, kiderül, hogy hamisítvány, ami miatt vizsgálati fogságba kerül, ahonnan végül az anyja tanúskodása szabadítja ki, és ekkor viszi magával a fiát a dél-szerbiai kommunába... Hosszú utazás, majd még hosszabb gyaloglás egy patak mentén a hegyekben, mire a kommunába érnek ök ketten, az anyja és a fia, ahol aztán a szoba közepén lefektetett kereszt áll, amire a fiút anélkül, hogy bármilyen sebet is ejtenének a testén, felfeszítik, minthogy a nyári hónapokban a kommuna abból tartja fenn magát, hogy keresztre feszítésre arra vetődő turistákat fogad...

Itt valahol ér véget a regény. Slobodan Tišma, jó érzékkel, nem kínál fel tanulságot, de igazi regényzárlatot sem, hiszen a regény utolsó fejezete nem más, mint a regény tartalmának összefoglalója a türelmetlen olvasók számára... Eljátszott tehát a regényformával Slobodan Tišma, legalábbis azzal, amit a regényben titokzatosságként, elrejtettségként vélt mindig is felismerni az olvasó. Többszörös szerepe van az ilyen regényzárlatnak. Egyfelöl azt mondja, nem kell elolvasni az egész regényt, aki türelmetlen, és a regény végére kíváncsi, az csak az utolsó fejezetet olvassa el, másfelöl

pedig azt mondja, hogy a regénynek, ennek a regénynek, de más regényeknek sincs igazán vége. Különösmód, a regény tartalmának összefoglalása a regény végén nem a történet vége, ellenkezőleg, a folytatás bejelentése, valahol tehát folytatódni fog Pišta Petrović története, nem biztos, hogy ott, ahová az anyjával elkerült, a hippik között, hanem talán egy másik helyszínen, amit éppúgy lehet majd Urvideknek, Đurvideknek, esetleg Újvidéknek mondani, ahogyan az eredeti svéd lakberendezést Bernardi szobájának lehetett venni... A bizonytalanság uralja a regény befejezését, s ezt a bizonytalanságot éppen a bizonyosságot hirdető tartalom-összefoglaló jelenti be. Visszahat a regény egész szövegére, s tartalmát a bizonyosságokból áthelyezi a bizonytalanságok világába, ahol egyszerre minden lehetséges és semmi sem lehetséges, minden megtörténhet és semmi sem történhet meg. Bizonytalan, hogy ki tervezte a féltve őrzött szobabútor, bizonytalan, hogy kik élnek Pišta Petrovićtal egy fedél alatt, bizonytalan, hogy mért hagyta el az anya a családot, bizonytalan, hogy mért küld rendszeresen pénzt az apa Splitből a fiúnak, bizonytalan az is, hogy mért költözött a lakásból az autórongsba a regény hőse, de még nagyobb a bizonytalanság az egykori közúti balesetet illetően.

S itt most meg kell állni egy pillanatra. Pišta Petrović az apjától kölcsönzött gépkocsival a nevezetes Adria-parti úton autózott éppen, amikor versengésbe fogott egy Mercedes márkájú gépkocsival, amit egy szőke vagy barna, bizonytalan, lány vezetett, ám az egyik kanyarban a lány áttörte az útkorlátot, és a tengerbe zuhant. Alig tíz percre rá egy ugyanilyen márkájú gépkocsival ugyancsak egy lány ugyanazon a helyen szintén a tengerbe zuhant, és innen kezdődően Pišta Petrović kétségek között élt, meg akarta tudni, ki volt az egyik és ki volt a másik lány, azt is, hogy kettőjük közül ki élte túl a balesetet... Lassan rögeszméjévé vált, hogy az egyik lány Bernardi lánya lehetett, azé a lakberendezés-tervezőé, aki után Pišta Petrović hiába kutat. Közben álmokat lát, azt is megtudja a zágrábi vevőtől, hogy Bernardinak nem volt lánya, de ez nem osztja el a kételyeit, sőt amikor végre kézbe veszi és felnyitja az autórongsban talált dobozt, s benne a zágrábi vevő által oda rejtett hamisított pénzre lel, mellette egy apró jegyzetfüzetet is talál, felnyitja rajta a zárat, de a jegyzetfüzet lapjai üresek, ő viszont álmot lát, azt olvassa el a füzetben, hogy a balesetet szenvedett lány kiúszott a partra, majd pedig az autó roncsát Đurvidekre szállíttatta, és a Pišta Petrović lakása előtti parkolón hagyta... Ebbe az autórongsba költözött át a lakásból Pišta, így csökkentette minimálisra az életterét és az igényeit is. Mindez persze csak emelte a regény bizonytalanság-hányadosát, voltaképpen a bizonytalanságot emelve mind a regény tartalmának, mind pedig formájának meghatározó szintjére.

Bizonytalanság-regénynek mondható tehát Slobodan Tišma *Bernardi szobája* című regénye. Azt az egy idő óta sokszor emlegetett és sokfelől származtatott gondolatot és mondást erősítette meg, miszerint minden bizonytalan, csak a halál biztos. Slobodan Tišma regénye ezt a már-már közhellyé koptatott gondolatot formálta meg meggyőzően és összhangban a regény formájával. Többszintűre rétegezte a regény szövegét. Egyfelől az utóbbi évek történései ismerhetők fel a párbeszédnek, a külső történések szövegnyomaiban, másfelől erősen jelen van itt a művészetek, leginkább a zene világa, abban is, ahogyan a regény szövegének elrendezésében a motívumok szinte ritmikusan térnek vissza, de hangsúlyos szerepet kap a regény anyagának elrendezésében a történetmondás is. Slobodan Tišma láthatóan a történetre összpontosított, történeteket, történetek részleteit meg töredékeit adta elő, ám sohasem a folyamatos elbeszélés módján, ezért aztán nehéz a regény olvasása során megkülönböztetni a valós történéseket az álmoktól, a valós lépéseket a képzeltektől. Slobodan Tišma ennyiben a posztmodern utáni, más szóval a szövegirodalmi törekvések utáni helyzetét érvényesítette a narrációnak, hiszen ha történetmondása nem is állt össze folyamatos elbeszéléssé, nem is ez lehetett a szándéka, a történet mégis a szöveg előterébe került. Másként talán a bizonytalanságot nem is lehetne megfogalmazni. Ám ha a *Bernardi szobája* bizonytalanság-regénynek mondható, éppígy mondható közérzet-regénynek is, hiszen a regény első személyben megszólaló hőse nem az életrajzát, nem az életrajzának egy-egy fejezetét adta elő, hanem a világban való tájékozódásának és elvesztettségének belső történéseit álmok és képzeletek, érzések és látomások formájában. Egy belháborútól megviselt nemzedék közérzete érhető tetten Slobodan Tišma regényében (Kulturni centar Novog Sada, 2011).

A nem és a politika

„Csokoládé és banán van,
étel minden irányban!”

Nem szerettem magamat. Nagyon sokszor elképzeltem, hogy valaki más vagyok. Nemet akartam változtatni, meg volt hozzá minden feltételem. A herém sosem húzódott le a helyére. A hímvesszőm merevedéskor három centiméter hosszú volt, azaz három centiméter rövid. Mikor nagykorú lettem, benyújtottam a nemet változtató műtétről szóló kérvényem az orvosi bizottságnak. Az urológustól és a nőgyógyásztól jóváhagyó választ kaptam. A műtéti beavatkozással meg tudják oldani a problémám. De a pszichiáternél fönnakadt minden. Az egyik pszichiáter azt állította, hogy elkéstem, ezt már rég el kellett volna végeznem. Amikor elmentem a másikhoz, ő azon a véleményen volt, hogy még korán van, fontoljam meg, illetve hogy meg kell még érnem a dologra. A pszichiáter kérdésére, hogy melyik nemhez vonzódok, röviden és tisztán válaszoltam: a *nőihez*. Annak ellenére, hogy meg voltam győződve arról, hogy nem létezik sem hím-, sem női nem, de nem akartam őt zavarba hozni, csak a vágyam megvalósításán járt az eszem. Persze a pszichiáter következő kérdése nem is szólhatott másként: Akkor miért akar *nő* lenni? Ha magát a nők vonzzák, akkor maga férfi. Éppen ezért, válaszoltam, egy nő nője akarok lenni, mert vonzanak a nők, a *nőiesség* vonz, tiszta, esszenciális női szerelemre vágyom, a férfiak egyáltalán nem érdekelnek szexuális értelemben. A nő nőjeként a nő nőjének gyengédségére vágyom, és semmi másra. Nem értem, mit jelent ez magának, hogy a „nő nője”? Hiszen ez leszbikusság, az ön vágya természetellenes, mondta a pszichiáter (aki egyébként megrögzött keresztény volt: hihetetlen; az ébenfából készült fekete munkaasztalát egy ezüst feszület díszítette). Nekünk meg kell gyógyítanunk magát, nem pedig hogy segítsünk vágya megvalósításában. És hozzátette azt is: Nem vagyok biztos benne, hogy nem hülyéskedik itt. Maga csak egy férfi, olyan-ami-

lyen, de akkor is férfi. Tehát amit itt maga beszél, az egy rakás hülyeség. (Ami lehet, hogy nem is volt messze az igazságtól.) Végeredményben, ha alsóbbrendűnek érzi magát hímvesszőjének mérete miatt, lehet rajta segíteni, műtéti beavatkozással egész jól meg lehet nagyítani a szerszámát. Azt mondta, hogy „szerszám”, milyen ronda szó. Az számításba sem jöhet, válaszoltam, nem érzek semmiféle hímvessző utáni vágyakozást, egyáltalán nincs szükségem rá, sem kicsire, sem nagyra. Nem léteznek nemek, én a *nő nője* vagyok, minden férfi nő, a nők meg csak simán nők! Természetesen visszautasítottak. Mégsem haragudtam meg annyira, mert tudtam, hogy találok valami szórakozást ebben a meghatározhatatlan állapotban, amiben voltam. Ami azt illeti, végbevihettem volna ezt a nemváltoztatást valahol máshol is, de túl bonyolult volt. Elutazhattam volna Kínába vagy Indiába, és pillanatok alatt elvégezhettem volna az egészet, bármiféle gond nélkül. De ahhoz pénz kellett volna, meg el kellett volna zötyögni arra a Távol-Keletre, amihez tényleg semmi kedvem nem volt. Dacból elhatároztam, hogy ezentúl női nembem beszélek. Nem szégyelltem magam egy kicsit sem. Egyszer, amikor összefutottam Berliniçcsel az utcán, így szóltam hozzá: Mint hölgyet, mindig lenyűgöztek a politikában elért sikereid, sőt, elterveztem, hogy belépek egy pártba, de sehogy sem tudom megtenni ezt a döntő lépést. Szembetűnően kellemetlen érzésekkel figyelte a szavaimat, elpirult. Én szemrebbenés nélkül folytattam: Mégis, vártam valami jelzést a maguk részéről, de nem bátorítottak föl, kár. Elkezdett valamit dadogni, mintha sietne, és egy pillanat alatt eltűnt. Még ha nem is voltak rossz szándékaim, ez a találkozás mintha Berliniç közelgő pusztulását sejtette volna, elemi bizonytalanságát hozta felszínre. Egyszerűen nem tudott válaszolni a provokációra. Még ha nem is provokációról volt szó, ő annak tekintette a fellépésem, valamiféle baszkódásnak. Lehet, hogy azt kell gondolnunk, hogy nem volt bizonyos a nemében, nem volt tisztában a saját férfiasságával. Vagy lehet, úgy vélte, velem tárgyaltalan szót váltania a politikáról vagy a karrierjéről, amely számára szent dolognak számított. Igazából az ő tudatalattijában a politika kizárólag férfias dolog volt, viszont ő nem volt meggyőződve férfiasságáról, sőt, nem is volt eléggé tudatában a nemével kapcsolatos alapvető bizonytalanságának. Hirtelen a saját politikájával, a saját örültségével ijesztettem meg. Majd ezután így állandóan zavarba hoztam az embereket az utcán vagy egyéb alkalmakkor. Ha elkezdtem volna nőnek öltözni és úgy néztem volna ki, mint egy nő, a nőnemű beszéd sokkal gyengébb benyomást keltett volna, sokkal kisebb sokkot okozott volna, mert a női külső már előlegezte volna ezt a női fellépést, a nőnemű megszólalást. De így, amikor odalép hozzád egy férfi vagy egy tisztességes nő, akkor te hopp – már kezdheted is: Meg szeret-

ném önt simogatni... Vagy: Nagyon sajnálom, ha a friss szarom meglepte önt... Most majd azt gondolják, hogy ez is az afféle „különös ötleteim” egyike, az örültségem része. De nem. Teljesen spontán jött ez a dolog az arra irányuló lázadásom kifejezéseként, hogy nem tudok úgy élni, ahogy akarok. Az interregnum ideje volt ez. A fő kom. párt mellett, ami örökkön létezett és hatalmon volt, bevezettek még néhány polit. Pártot, és engedélyezték azok működését. Az emberek örvendeztek, mintha megérkezett volna a szabadság. A demokráciát azonosították a szabadsággal, ami neveléses. Elvégre, maga a parlament is egy párt, a parlament minden tagja egymás mellett ül a padokban, mint az osztályban az osztálytársak. Hiszen az egypártrendszer is magában foglalta a demokráciát. Azon az egy párton belül mindig létezett több kisebb párt, több érdekcsoport, és ezek is harcoltak egymással, de az egyik csoport felülmúlta a többit, majd az vitte a szót aztán. A többi érdekcsoportnak mára már csak a névhez való joga maradt. Minél fülbecsengőbb a név, annál jobb a párt szimpatizánsaira és szavazóira nézve. Gondolhatod: SZRP vagy LLD. De mi rejlik a betűk mögött? És megint csak az emberek egy kis csoportja döntött mindenről, az élet és a halál kérdéseiről, jobban mondva egy ember. Amikor Berliničsel megosztottam ezeket a gondolatokat, ő azt mondta, én nem vagyok tisztában néhány dologgal, és jobb, ha nem töröm a fejem a politikán. Itt van ez a társaság is nálam fönt a lakásban, hiszen azok is egy illegalitásban lévő politikai párt, nem? Ausparlamentarische Opposition! Annak ellenére, hogy egy ennyire szétrázódott társaság, nekik is van közös érdekük, ami például az én érdekeimnek teljesen ellentmond. Viszont én is egy párt vagyok, annak ellenére, hogy ez a párt csak két-három tagot számlál. Avagy én is szintén az ő pártjuk tagja vagyok, csak egy disszidens, mert elpártoltam attól az elsődleges elvtől, amit én magam is valamikor propagáltam. Most már elegendem van mindenből, megburzsujosodtam egy összetört Mercedesben, amelynek óceán- és holland dohányillata van. Mégis, jogosan vetődött föl a kérdés: ki itt a főnök, ki viszi itt a szót? Vajon Berlinič-e? Vagy Aleksic? Őket még úgy-ahogy ismertem is. De lehet, hogy az a kövér a főnök, aki fürdőköpenyben pöffeszkedik végig a lakáson, egy újdonsült politikus, aki hirtelen bőbeszédűvé vált, miután eltörölték a verbális bűncselekményt. Sőt, már arra gyanakodtam, hogy az az ember a fővezér, aki kiugrott a kis véceből, és akiről az égvilágon semmit nem tudok. Valóban aggasztott az, hogy az ő szava a törvény a saját lakásomban. Ez egyáltalán nem tetszett nekem. De vajon miért? Az ógörögöknél volt egy olyan szabály, amely előírta, hogy politikával nem foglalkozhatnak az idióták és az elmbetegek. Vagy mindenki idióta, aki nem foglalkozik politikával, azaz – nem akar politikával foglalkozni, tehát ez saját választásá-

nak, a szabad akaratának függvénye. Van, akinek jobban megfelel, hogy idióta, semminthogy politikával bajlódjék. De ha mégis politikával foglalkoznál, az azt jelenti, hogy normális vagy, magad minősíted, senki sem dönt választásodról, kizárólag önmagad. Példa: Adolf Hitler. Illetve ha mások döntése ez, akkor represszióról van szó, azt mondják rád, hogy idióta vagy, illetve bolond, és nincs semmi keresnivalód a politikában. De melyek a kritériumaik, honnan tudják rólad, hogy te bolond vagy? Valami itt nem világos nekem, mi itt az ok és mi az okozat, milyen irányban halad az egész dolog? Mégis, tudjuk, hogy Berliniçet miként távolították el, nem ő döntött. És itt nincs különbség a fasiszták és a demokraták között. Lehet, hogy politikailag ezt nem korrekt mondani, de a nagy többsége azoknak az embereknek, akiket ismertem és a demokráciáért szálltak síkra, lényegében tudatalatti, álcázott fasiszták voltak, hamis humanisták. Egy demokrata nem is a faszizmustól retteg, hanem az anarchiától, a bitangoktól. Miért nem tették lehetővé, hogy a bolondok is politikai funkciókat töltsenek be? De hát vajon Hitler bolond volt-e? Hitler egy hisztérikus ember volt, a férfijelmez mögül egy fölbőszült nő őrjöngött. Tehát itt szó sem volt semmilyen őrültségről, sőt, túl normális volt, egybefolyt a két dolog. Semmi sem veszélyesebb a normalitásnál. Volt egyszer valamilyen király, aki elmebeteg léteire döntött alattvalói élet-halál kérdésében, alattvalói viszont hallgattak rá. Persze ő nem kényszerítette őket, hogy meghallgassák a parancsait. Sokkal igazságosabb idők voltak azok, és nem látok ebben semmi ostobaságot, semmi kigúnyolnivalót. Mivel én is csak egy olyan ember voltam, akinek a célját megghiúsították, elnyomással fosztottak meg női identitásomtól, és ennek folytán lehet, azt gondolták rólam, hogy most bármi kitelik tőlem: leigázom ezt a csoportot a lakásomban, és erőszakkal rájuk kényszerítem, hogy fogadjanak el főnökként, vagyis főnöknőként, és azután további veszélyes lépések következnek majd be. A nagyméretű akciók legtöbbször teljesen naivan kezdődnek, és mindig valami szokatlan helyeken, valamilyen konyhában, például. De mindez egy olyan formátum függvénye, amelyet én objektíve nem birtokoltam. Én csak egy szerencsétlen kislány voltam, aki a saját szétesett, nem létező családjának szűk keretei között prostituál, magyarán: mentem tönkre, túl könnyen használdtam el ebben a sztereotípiában vagy sztereo-peepijában (peep-show), vagy már ahogy vesszük. Tehát semmi a világpolitikából. Én csak meg szerettem volna szabadulni ettől a tönkrement társadalomtól, az elzüllött politikusoktól, az olyanoktól, mint Berliniç vagy Aleksziç. Csak nem tudtam, hogyan. Illetve tudtam, de hiúságom elutasított minden erőszakos megoldást; nem akartam senkit kidobni az utcára. Azt akartam, hogy önként távozzanak. De eszük ágában sem volt. Ők továbbra is a po-

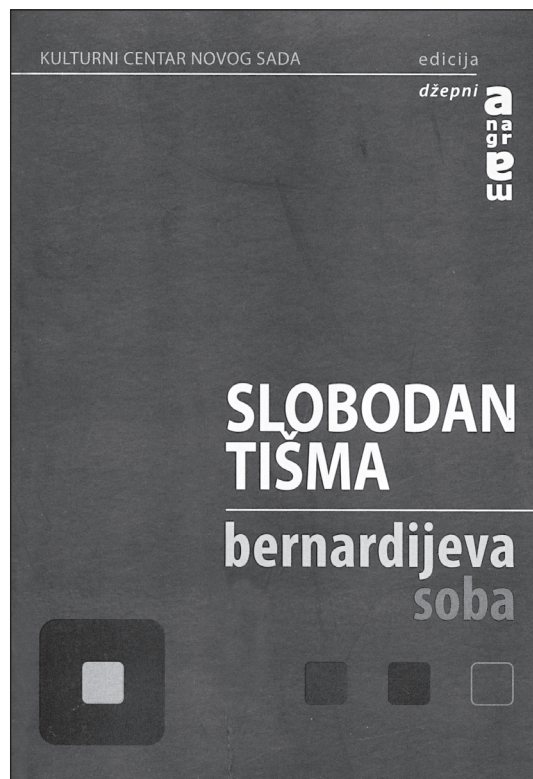
litikával foglalkoztak, valamilyen saját megközelítésben, és állandó reményességben éltek, legalábbis tudat alatt akkor is, amikor a hősiesség múltjától voltak fellelkesülve, gondolván, hogy annak valami értéke van, és akkor is, amikor azt remélték titokban, hogy egyszer majd fölemelkednek a mélyből, és visszatérnek. Valóban szármalmas. Csak a közönséges ember nem tud politika nélkül élni, folytonos vita nélkül. A nemes embernek nincsenek érdekei, nem kell neki semmi, sem kevélysége, sem gyűlölete... nincstelenség, magány, istentelenség, zord úr. Az esztétika egy lépésre van tőled és megvesztegethetetlen, csak be kell hódolni neki. A szépség és a hatalom közül mindig a szépséget kell választani. A hatalom csábító, elbűvölhet könnyen, de a végén mindig cserbenhagy. Csak a szépség tudja kimondani azt az elbűvölő „igen”-t, ami voltaképpen az egyetlen végérvényes vigasz. Miért nem élhettem úgy? Amikor eléred ezt a pozíciót, többé már nem alázhatnak meg. És *senki* nem foszthat meg ettől. Viszont nagyon ritkák az éber pillanatok. Minden embernek a legnagyobb problémája az állhatatosság hiánya, a következetlenség, az arra vonatkozó képtelenség, hogy valami mellett kitartson. Innen ered ez a folytonos jajgatás, lelkiismeret-furdalás. Az elejétől kezdve tisztában voltam vele, hogy ők valójában egy buzi társaság. A politikusok hajlamosak erre, ez még az antikorból ered, már megint ezek az ógörögök. Ma is minden politikus tart egy futárfiút. Hogy milyen viszonyok álltak fenn a társaságon belül, ez engem egyáltalán nem érdekelt, ilyen dolgok, hogy ki kivel van kapcsolatban, habár már első látásra minden világosnak tűnt. Én nem ellenéztem a szexuális hovatartozásukat, egy pillanatig sem zavart, csak én a leszbikusság pártján álltam, a tiszta női szerelmet pártoltam, úgyhogy ebben a kérdésben is külön oldalon álltunk, hadd ne mondjam, külön ágra szakadtunk. Mindennek ellenére azt gondolom, a férfipároknak nem kellene engedélyezni a gyereknevelést, még akkor sem, ha valamilyen tekintélyes, tehetős emberekről van szó. Viszont a női pároknak engedélyezni kellene, sőt, ha szegények, vagy morális tekintetben problematikusak, annál inkább. Minden fiúnak elsősorban anyára van szüksége, még ha kizárólag fekete csokoládéval táplálja is. És nem is egy, hanem két anyára.

Valóban, engem is csokoládészeletekkel táplált anyám, nem szeretett főzni, apám meg egyébként is a katonai étkezdében ebédelt. Valójában nem mondhatni, hogy nem szeretett főzni, csak nem szerette azt főzni, amit apám kért tőle, a nehéz, rántásos ételeket, sok hússal. Ez egy elegáns megoldás volt: nincs mosogatnivaló, nincs konyhaszag. A konyha cigarettázásra szolgált apámnak, de anyámnak is. Vagy ha valami fontos megbeszéltnivaló merült föl, akkor azt itt folytatták le. Nekem ez teljesen megfelelt, mert mértéktelenül ehettem a csokoládét, reggelire, ebédre, va-

csorára. Ez az absztrakt formájú barna dolog, a fekete téglalap alakú tábla, kockákra fölosztva, amelyeket nagy, fényes metszőfogaimmal harapdáltam le, többet jelentett a tápláléknál, maga volt a táplálék fogalma, más nem is létezett, de nem is volt szükségem másra. A csokoládéhoz viszonyítva minden más táplálék kevésbé értékes, sőt, teljesen értéktelen volt. Mindig is kedveltem az édes ízt, vagyis az édes-keserűt, azt a goromba gyönyört, ami a mértani alakzatok, téglalapok, négyzetek, kockák ízlelgetésének eredményeként adódott, illetve ezek megsemmisítéséből, amorf masszává való átalakításukból, amik végül a gyomrom mélyén fejezték. Mivel az ilyen fajta táplálkozás emésztési zavarokat okozott, anyának zseniális ötlete támadt az étkezési menü kiegyensúlyozására: a csokoládé mellett elkezdte tömni belém a banánt is. És megint csak nem kellett főznie. Természetesen el is múltak a kemény székletemre vonatkozó panaszaim, sőt, nagyon könnyen ürítettem utána. De amikor anya elhagyott bennünket, táplálkozási szokásaim megváltoztak, áttértem a tortákra és az ún. gyorsételekre, ami nem azt jelenti, hogy abbahagytam a csokoládészeletek és a banán fogyasztását, csak egy kicsit lelassítottam, mert a csokoládétól és a banántól gyorsabb étel nem létezik. De ha adott esetben hiány állna be, mindig találhatsz valami Schwarzwald-szeletet vagy egy hot dogot helyette. És ha véletlenül ezek is megugranának, nem árt meg egy túrós burek sem, az lassú és mindig kapható, mindig van.

Az egyik reggel, amikor előbújtam a roncsból, elzsibbadt végtagjaim nyújtása közben majdnem kutyaszarba léptem. Friss volt, még gőzölgött, megcsillant az a vörös okker színe a reggeli napfényben. Nem volt szándékomban eltakarítani onnan, nem akartam, hogy ehhez a szarhoz bármi közöm is legyen, de azért kitartóan figyeltem, nehogy belelépjek. Megváltoztatta a színét, megszáradt, megsötétedett, sötétbarna lett, és végül majdnem fekete. Később fakulni kezdett, és a végén egy kis halom mézskőfehér golyócska lett belőle. Eltűnt a rondaság, akár a kezembe is vehettem volna, mint valami értékes dolgot. Minden tárgy halmazállapota voltaképpen annak meghatározása is egyben, ez az, ami meghatároz egy tárgyat, pontosabban annak létét és fennmaradását. A száraz, kemény tárgyak érthetően definiáltak, külön állnak egymástól, de a nedvesség eltörli a határokat, és a tárgyak keverednek, átmennek egymásba. A tárgyak identitásukat veszítik, ami aggodalmat keltő dolog. Lehet, hogy ezért félünk a túlzottan érzelmes emberektől, csakúgy szökünk az emberi sírástól, mintha pestis lenne. Könny, takony, izzadság, vér, vizelet, széklet, van ettől undorítóbb? Most jutott eszembe, hogy Berlini és Alekszi nemrég a fekete csokoládé iránt érzett szeretetéről vitáztak. De az egész azzal a történettel kezdődött, hogy Hitler, aki vegetáriánus volt, imádta a cso-

koládét, és csokoládét fogyasztott a halálos ítéletek aláírása közben is; no, de az is lehet, hogy Sztálin volt az, aki kizárólag csak orosz csokoládét fogyasztott, nem tudom pontosan. Berlinič azt állította, hogy nehezen elfogadható tény, ez az anyagromlás, jelen esetben a csokoládéé, és annak *nigredóvává*, szarrá válása, még ha csak látszólag is. Úgy látszik, nem értette, szimbolikus értelemben milyen fölszabadító erejű lett volna ez a felismerés számára, a saját helyzetére. Előbb-utóbb mindenki lecsúszhatott a szar szintjére, függetlenül attól, hogy ki mennyire édes, de ez csak pillanatnyi értékű volt; amennyiben már másnap felemelkedhettek a csillagokig, az aranyig. De akkor is, ezek csak puszta elméletek, szögezte le Aleksic. Az arany az szar, a szar pedig arany: a lényeg, hogy csak az atomok által fölépített szerkezet létezik, a molekulák értéktelenek. De hát az ember is csak ember, lett légyen az Adolf Hitler vagy Petrovič Pišta. Atomokkal táplálkozunk, attól függetlenül, hogy a táplálék íze állandóan változik, mint ahogy az is folyton változik, aki táplálkozik. Ma a vesztőhelyre küldi őket, holnap a gyerekek fejcskáját simogatja. Berlinič bevallotta, hogy nem szereti a csokoládét, és kerüli a fogyasztását, mert a csokoládé már a szájban ürülékké változik, hiába isteni az íze. Aleksic arra emlékez-

tette, hogy a kakaó az istenek eledeleként szolgált, legalábbis az aztékok felfogása szerint, ők nem fordítottak akkora figyelmet a külalakra és a minőségre, csak az íze számított. A kakaóbabnak akkora értéke volt az ő világukban, amekkora az aranyak az ún. fehér ember számára. Az anyag képlékeny megjelenési formája egyáltalán nem volt lényeges. Tehát csak a rágás közben megjelenő kellemes érzés átélése számított, méghozzá a pillanatnyi átélés, semmiféle késleltetés nélkül. Az elvarázsoltság pillanata maga az örökkévalóság. Minden asszociáció, minden emlékezés, még a másmilyen, de hasonló átéléssel való összehasonlítás is tárgyaltalan. A fogyasztó egyfajta tudat nélküli állapotba kerül, örömittas lesz, mintha saját maga változna át csokoládévá, azaz szarrá. De akkor is, az aranyat nem eheted meg, állította Aleksic. Miféle élvezet lenne az? Majd egy idő után azt olvastam egy folyóiratban, hogy az ókori kínaiak aranyporral hintették be a táplálékukat, amitől aztán egyfajta különös ízt kaptak. De lényegében ez már csak egy elhasznált történet volt az ún. *belső alkímiáról*, ahol a szar, az arany és a csokoládé csak egyfajta metaforák. Ezek a dolgok csak jelképesen mutatnak be különböző lelkiállapotokat, illetve a lélek különböző rendellenességeit. Ki kell bírunk ezt a sok szart a lélekben, át kell mindent élnünk. De vajon én föl voltam-e készülve erre? Előbb ettem volna igazi szart, minthogy azért „egyem a szart”, mert ez az egyetlen módja annak, hogy egyszer én is édessé váljak, illetve csokoládéssá, azaz arannyá. És természetesen az sem véletlen, hogy a csokoládét arany sztaniolpapírba csomagolják. Mozart-golyók, mi?! Ó, te alkímikusom, te!

De mégiscsak ez a test jutott neked, ami ugye a tiszta véletlen műve, nem te döntöttél róla. Elégedett lehetsz vele, gondoskodhatsz róla, vagy gyűlölheted és megsemmisítheted, hogy minél előbb megszabadulj tőle, hogy minél előbb elhagyd. Ha valaki egyszer tisztán láthatná saját magát, a saját ábrázatát, egy pillanatig sem időzne a látványnál, egyszerűen nem tudná elviselni. Persze ez megszokás dolga, az idő múlásával az ember megszokja saját képét, majd beleszeret teljesen, az önszerelem merő megszokás és semmi több, de mögötte ott dörög az öngyűlölet az iránt, ami vagy, vagy ahogy kinézel. Az ámítás miatti harag meg nő. És nem csak a testről van itt szó, itt van a lélek is, a lelki és a szellemi szerkezet, a gondolkodásmód, ami az idő múlásával mind jobban és jobban idegesít. De ne légy hitvány! Bocsáss! Annak ellenére, hogy milyen könnyű ezt mondani. De annál nehezebb őszintén kimondani, hogy: Igen!

Részlet Slobodan Tišma Bernardi szobája (Bernardijeva soba. Kulturni centar Novog Sada, Novi Sad, 2011) című NIN-díjas regényéből.

A hold sötét oldala

*A Hold és a Föld közötti távolság: 3844×108 m;
a történethez nem szükséges, ám pontos adat*

1973 januárjában a londoni *Abey Road* stúdióban a *Pink Floyd* együttes tagjai a *The dark side of the moon* című lemezt felvételezték. Az éjjel-nappal zajló felvételezés 1972 júniusában kezdődött, s hogy mikor fog befejeződni, azt nem lehetett tudni. Minden egyes hangnál óvatosan mérlegeltek, csak ezt követően felvételeztek, s minden felvett számhoz hozzáadtak valamit, majd újra felvették, majd újra és újra meghallgatták, míg végül valamelyikük meg nem csóválta a fejét, s ekkor kezdték az egészet előlről, improvizáltak, új hangokat próbálgattak, majd felvették az új változatot. Rég eljutottak abba a fázisba, hogy már egymásra sem bírtak nézni. Főleg Rick Wright és Nick Mason fújtak egymásra. Már az is elég volt, ha az egyiknek úgy tűnt, hogy a másik ferdén nézett rá, máris csúnya veszekedésbe torkollott a dolog. David Gilmour látomásaiban naponta megjelent a meglépett Syd Barrett, az együttes egykori szellemi atyja, ezért egyre növelte cannabis-adagját, hogy normális maradjon. Amikor a Mason kezéből kirepülő dobverő orron vágta Wrightot, s Wright vérben forgó szemmel rá akart rontani Masonre, Roger Waters bejelentette: vége a felvételezésnek. Így és ekkor, befejeződött a *The dark side of the moon* című lemez felvételezése. A cannabis mámorában Gilmour még órákon át egyedül énekelt és gitározott a stúdióban, nem fogta fel, hogy a felvételezésnek vége, készen van az a lemez, amely mindörökre bevonul a rockzene minden létező antológiájába, és amely a *Pink Floyd* együttes sok rajongója számára, köztük számomra is, magát az együttest szimbolizálja majd.

Húvös márciusi este volt. A jeges Temzéből, a Tower Bridge közelében folyami szörny dugta ki a fejét a vízből, s orrlyukaiból köd hömpölygött szertesztét. A köd beözönlött az utcákba, beburkolta az épületeket, ellepte Londont. Autóstoppal jöttem otthonról – ipswitchi lány vagyok – s a lon-

doni planetárium lépcsőin üldögéltem, szomorúan, hiszen nem mehettem be a lemezbemutatóra. Ekkor megpillantottam egy motoros fiatalembert, járgányával felfelé hajtott a lépcsőn, szelve a hömpölygő ködhullámokat, fején tehénaszarvakkal díszített sisak. Tett egy kört, majd leállította a motort, ledöntötte a lábam elé, s mellém telepedett. Megismerkedtünk. Nem is sejtettem, hogy hamarosan megtapasztalom a szél lengedezését a hajfűrtjeim között – erről akkoriban sokat énekeltek –, a kokaint, az LSD-t, a hasist. Azt sem sejtettem, hogy Larry kitörölhetetlen nyomot hagy az életemben. A hömpölygő ködhullámok egyre inkább szaporodtak, sűrűsödtek. London belefűlt a fehér, áthatolhatatlan masszába. Egyszerre felhangzott a zene. A hozzám legközelebbi lampion villanyégője szétpattant, az üvegpor a hajam díszévé lett. A lampion tartórúdjá szomorún ágaskodott, egy széllökés után csupaszon maradt pitypangszárra emlékeztetett – ezt meg is mondtam Larrynek. Ő megölelt. És így, szerelmesen, hallgattuk meg első alkalommal azokat a csodálatos dalokat. Bár tompán, mégis meglehetősen tisztán hallottuk őket. Akkoriban voltam annyira örült, hogy elhagytam a szüleimet, az iskolát és Ipswitchet, s odaköltöztem hozzá Londonba. A *The dark side of the moon* című lemez dalai a frusztrációról, a népbutításról, az agresszióról, az erőszakos halálról s más hasonló, a modern társadalomból merített dolgokról szóltak.

A pisztolyom acéljának fénye az ihletem kútfője. Egyenes vonalait, éles széleit képes vagyok egész éjjeleken át bámulni. Ó, hogy rohan olyankor az idő! Először is lehajigálok mindent az asztalról, semmi sem méltó arra, hogy vele egy felületen lehessen, lehajolok, rálehelek néhányszor az asztalra, s fényesre törölgetem az egyenruhám ujjával. Ezután előveszem és odahelyezem a pisztolyt. Órákon át simogatom tekintetemmel, csodálattal tölt el. Van úgy, hogy futólag megérintem ujjaim hegyével. Ritkán előfordul az is, hogy összeszedem a bátorságom, kézbe veszem, tartogatom. Ekkor furcsa áramlást érzek az egész testemben. Ki tudja, hová vezetne, ha hosszabb időre átengedném magam neki. De én igyekszem nem kerülni vele hosszabb fizikai kontaktusba. Bár jólesne, mégsem simogatom a pisztolyt, nem becézgetem, nem játszom vele, hiszen a pisztoly nem gyermek, és nem szabad elkényeztetni. Nehéz megállnom, hogy ne simítsam az arcomhoz, érezni hűvös testét. Biztos vagyok benne, hogy a tárgyak is képesek szeretni, s hogy engem az én pisztolyom szeret. Igyekszem leküzdeni a vágyat, hogy maszturbáljak előtte, habár őt nézegetve gyakran mérhetetlenül fölizgulok. Néha úgy érzem, jó lenne a fejembe eresztetni egy-két golyót. Ha mindig engedtem volna ennek a vágnak, mostanra tele lenne a fejem lyukakkal. A főnök biztosan megróna, mert kellemetlen látvány len-

nék a kilyuggatott fejemmel. Ilyen külsővel minden bizonnyal rombolnám bankunk jó hírnevét. Éjjeliőr vagyok: *Britany bank*, 62 Waterloo Street, London. Nem esik nehezemre a virrasztás. Az éjjeliőröket ellenőrző járőrök engem soha nem kaptak rajta még egy kis szunyókáláson sem. Nem tudom, hogy nem szégyellik magukat, amiért ellenőriznek engem. Dühít, hogy nem bíznak bennem. Gyakran legszívesebben felvenném a pisztolyt az asztalról, és lepuffantanám őket. A hulláikat belelőkném a csatornanyílásba, lehajolnék, odakiabálnék nekik, hogy Jack soha nem alszik munkavégzés közben, s aztán lefedném a nyílást. De akkor el kéne takarítanom a testükből kiömlött vért. Nem szeretek takarítani, vért takarítani még kevésbé. Egy egész történetet kellene kitalálnom, hogy megmagyarázzam a főnöknek, mi lett a golyókkal, melyekért felelős vagyok. De nem vagyok én olyan, aki történeteket tud kitalálni. Biztosan nem hinne nekem, pedig ostoba. Szinte látom magam előtt, ahogy csóválja a fejét: Jack, a golyók nem játékszerek, a golyókat nem lehet csak úgy elveszíteni. Nem Jack a nevem, de mivel szeretem így nevezni magam, sokan el is fogadták, s így szólítanak, még az ostoba főnököm is. Tisztában vagyok vele, hogy a világ legszebb munkája az enyém, s ezért boldog vagyok. Szeretem a magányt. Van itt egy rádióm, s egész éjjel hallgatom a sisterségét. Az állomások közé állítom a mutatóját, és akkor az a sisterső egynemű hang szól a rádióból. Vagy azt az esőesésre emlékeztető susogást hallgatom. Ezek a hangok pihentetnek és ellazítanak. A rádió recsegését viszont nem szeretem. Kellemesnek érzem a klímaberendezés hangját is, de ez ritkán üzemel. A munkahelyemen van tévékészülék is – a *Britany bank* elsőként vett tévét az éjjeliőrnek –, de soha nem kapcsoltam be. Nem is tudom, hogy kell bekapcsolni, s nem is akarom tudni, hogyan kell. Jobban szeretem a pisztolyt nézegetni. A pisztoly megmozgatja a képzeletem. Ülök, nézegetem, és álmodozom, mígnem az álmodozás olyannyira intenzívvé nem válik, hogy kénytelen leszek felpattanni a székről, s visszatenni a pisztolyt a tokjába, majd sétálni kezdek, egyre gyorsabban és gyorsabban. Kezdőként arról fantáziáltam, hogy kirabolom ezt a bankot. Egész sor különféle tervet eszeltem ki. Kidolgoztam minden lehetséges helyzetet. És ma már biztos vagyok benne, hogy bármelyik tervem sikeresen megvalósítható lenne. Manapság a suhancok minden terv nélkül törnek be bankokba. Jól beraasztóznak, és már indulhat is az akció. Ó, mennyire szeretném, ha megpróbálnák kirabolni ezt a bankot. Lőni szeretnék. Húsba, szívbe. Hogy tudassam velük: a rablást először is ki kell tervezni. Hosszú évek óta nem álmodozom bankrablásról. Fogalmam sincs, mihez kezdenék a pénzzel. Most valami teljesen másról álmodozom...

A *The dark side of the moon* lemez borítója olyan, mint a folyami szörny szeme: fekete, egy vékony fehér sugárral, amelyet a nyelvemmel gyakran megérintettem és végignyaltam, vigyázva rá, nehogy kicsússzak a feketébe, ahol megdermedne a nyelvem. A fehér sugár a kép bal szélének közepétől indul, kicsit ferdén felfelé tart, a lemez közepén levő nem túl nagy prizma-ban megtörik, és a színspektrum különböző színei születnek meg belőle, majd a prizma mögött enyhén lefelé ívelően, fokozatosan szélesedve tart a borító jobb széléig. A spektrum édeskés pirosból, narancssárgából, savanyú sárgából, zöldből, kékből és keserű lilából áll össze, sokkal szélesebb, mint a sugár, de valójában még a jobb szélén se nem túlzottan széles, így hát a borítón a fekete szín dominál, s ez nagyon is illik a lemez zenei tartalmához. A fénytörést előidéző prizma is elég kicsi, egy egyszerű háromszög jelképezi, fekete ez is, csak a szélei fehérek. Mióta elvágta a nyelvemet, kerülöm a prizmát. A borító bal felső sarkában egy vékony fehér körív látható, benne egy másik ugyanilyen fehér körív, csak kicsit kisebb, közöttük egy vékony fekete gyűrű, a kisebb körívben pedig egy fekete kör, melyben egyforma nagyságú, fehér nyomtatott betűkkel írva ott áll az együttes neve és a lemez címe.

Az elárusítólány kifelé tekingetett, én odamentem, áthajoltam a pul-ton, a polcra leemeltem a lemezt és a pultra tettem, kicsit hátrébb léptem, ártatlanul nézegettem a többi lemezt a polcokon, s vártam, hogy az elárusítólány megforduljon. Az utcán egy öregember azzal fenyegette a járókelőket, hogy felgyűjtja magát. Az elárusító végre odafordult hozzám, én meg könyörgő hangon megkérdeztem, kicserélné-e a lemezt, amit tegnap szülinapomra kaptam, de lejátszáskor ugrál. Erre ő a számlát kérte, hogy bebizonyosodjon, a lemezt ebben az üzletben vásároltam. Halkan és kiábrándultan válaszoltam: nincs számlám, mire ő elnézést kért, mondván, nem tud segíteni. Szomorúan megvontam a vállam, magamhoz vettem a lemezt, és lassú léptekkel távoztam. És az enyém lett a lemez! A *The dark side of the moon*. A kijáratnál várt rám Larry, elbűvölten a leleményességemtől. Ekkor már a felesége voltam. Az öregembert nyaldosták a lángnyelvek, miközben az utcán fetrengett a járókelők között. Akadtak néhányan, akik megpróbálták eloltani a tüzet.

Fojtott erőszak és örület sugárzott minden dalból, főleg az instrumentálisakból, és a valóságtól való menekülésre biztatták a hallgatót. A legpszichedelikusabb hangzásúnak az A oldal utolsó dala tűnt, a *The great gig in the sky*. Amikor csak meghallottam ezt a számot, ütősebb hasist kértem Larrytól, amitől petúniává változtam, fölöttem pedig aranysárga méhek raja döngöcsélt. A lemez mindkét oldalán öt-öt dal található. A B

oldalán csak egy szám instrumentális, az A oldalon viszont három ilyen is van. Soha nem tudtam eldönteni, melyik oldalt szeretném előbb hallgatni. Ezért, amint kitöröltem a szememből a csipát, kivettem a lemezt a borítóból, óvatosan, csak a szélét érintve az ujjbegyeimmal, majd meg sem nézve, melyik oldala áll felfelé, rátettem a gramofonra. Ahogy telt a nap, egyre csak fordítottam, fordítottam, egész nap ezt a lemezt hallgattam. Este lefújtam róla a port, és ekkor is óvatosan beletettem a borítójába, ám sokszor előfordult, hogy elaludtam mellette, és így a gramofonon fekve várta meg a hajnalt. Az összes dal szövegét először megálmodta, s aztán írta le Waters. Minden szövegben volt valami, ami mély és erőteljes érzelmeket váltott ki belőlem, így mindegyiknél sírnom vagy visítanom kellett. Ez volt és maradt is a kedvenc lemezem, de egyben fájdalmat is okozott. Úgy tűnik, az egész fiatalságom együtt lélegzett az erről a fekete lemezről szóló zenével. Vannak csodák, de azok a csodák a leghatalmasabbak, amelyekre a zene képes. Erről megbizonyosodhattunk Larry és én meg még tizennyolcezen, akik ott voltak Elsie Cottban, ahol a Pink Floyd koncertezett, rögtön az amerikai turné után. Addig soha nem hallott és sohasem látott zenei-vizuális élményben volt részünk. Többtonnás jégtömbök, hihetetlen fényeffektusok, a pódiumra zuhanó repülőgépek, óriási felfújható ember és még sok más leírhatatlan és megmagyarázhatatlan dolog. A koncert után a jelenlevők többsége még órákig nem tudott megmozdulni, megszólalni. Jöttek a tűzoltók, szivattyúból fecskendeztek ránk, így akartak bennünket visszarángatni a valóságba. De nem sikerült nekik, lenyűgözött bennünket, amit azon az estén hallottunk, láttunk és éreztünk. Életünk végéig emlékezni fogunk arra az érzésre mindannyian, akik ott voltunk a koncerten. Végül a rendőrség különleges egysége füstbombákat vetett be, erre aztán megfordultunk, és távoztunk Elsie Cottból. A Pink Floyd együttes pedig ez után a koncert után hosszabb időre visszavonult a nyilvánosság elől. Azt beszéltek, hogy valami barlangba mentek, és majd csak akkor jönnek elő, mikor elfelejtik az összes zenét, amit az idáig létrehoztak.

A pisztolyom tárjába nyolc golyó fér, a csőbe pedig egy, a kilencedik. Az én pisztolyom mindig meg van töltve, és lövésre készen áll. Amióta elmúlt az ifjúságom, nem bankrablásról képzelgek, hanem egész éjszaka arról álmodozok, hogy reggel, ahogy érkeznek munkára, megölöm az első nyolc hivatalnokot. Mindegyikre jut egy golyó. A szívükre fogok célozni. Ha valakinek nem lesz elég egy golyó, nem pazarolok rá még egyet. Ez így fair, meg kell határozni és tiszteletben kell tartani a szabályokat. Rend a lelke mindennek. A kilencedik golyót pedig meghagyom. Még nem dön-

töttem el, mi lesz vele. Többféle rendeltetést találok ki a számára. Számba se lehet venni, szisztematikus gondolkodás híján, mi mindenre lehet jó egy golyó. Valószínűleg a pillanatnyi helyzet és a hangulatom függvényében döntök majd róla ott és akkor, a nyolc kilőtt golyó után. Lehet, hogy szíven lövöm magam, vagy menekülés közben valakit szíven lövök, aki az utamba kerül, vagy pedig átadom pisztolyostul a legközelebbi rendőrnek. De az is lehet, hogy simán csak felemelem a kezem, és kilövöm a mennyezetbe. Ez a legutóbbi verzió tűnik a legtermészetesebbnek. Az elvégzett munkát követő örömet és elégedettséget szimbolizálja. Azt hiszem, nem fogok menekülni. Különben meg, hová is menekülnék. Az lesz a legjobb, ha megadom magam a rendőrségnek. Nekik megvannak a szabályaik, náluk rend a lelke mindennek, s én tiszteletben tartom ezeket a szabályokat. Náluk valószínűleg érdekes dolgok egész sora történik majd a testemmel. De, ki tudja, az is lehet, hogy végül a menekülést választom. Vagy elbújok valahol, és meglesem, kinek kell majd eltakarítania azt a rengeteg vért. Sem az a nyolc ember, sem én nem fogunk takarítani.

Minden reggel, már évek óta, amikor az első hivatalnok megérkezik a bankba, megremeg a szívem, s azt mondom magamnak: talán ma reggel... és a pisztoly után nyúlok, de időben megáll a kezem. Tudom, egyszer majd megtörténik, hogy a kéz megérinti a pisztolyt, és akkor már nincs megállás. Amikor belép a második hivatalnok, akkor végleg elállok a teremtől, mert nem a másodiknál kell kezdeni. Ezután vizsgálat alá veszem az első nyolc érkező arckifejezését. Általában borúsak, rosszkedvűek, egyáltalán nem örülnek, hogy azon a reggelen megajándékoztam őket az étellel. Pedig hálásabbnak kellene lenniük. Ők ellenben közönyösek. No, nem mondom, némelyikük, amikor elmegy mellettem, köszön nekem, de ezt általában egy rosszkedvű fejbiccentéssel teszi. Ez azért mégiscsak kevés. Idegesít és dühít, hogy ilyen hálátlanok és ostobák, és szinte mindig megbánom, hogy azon a reggelen nem szedtem össze a bátorságom, hogy mind lepuffantsam őket. Ezek a szorgos koránkelők általában mindennap ugyanazok. Általában férfiak, mégpedig az idősebbek, akik távolról utaznak be a munkahelyükre autóbusszal. De nem épp mindig ugyanolyan minden, s ez az, ami lelkesít, s ami a tervemnek megadja a báját. Vannak bizonyos apróságok, amelyek létfontosságúak. Például egyik reggel az, aki előző nap nyolcadiknak jött, most kilencediknek jön, s nem is sejti, hogy ez a két munkába jövetel mennyire különbözik egymástól. Megtörténhet, hogy aki általában elsőként érkezik, aznap nem is jön egyáltalán. Több mint valószínű, hogy azon a bizonyos napon, amikor véghezviszem a tervem, az első között érkeznek majd az egyébként mindig késők, azok meg,

akik évekig koránkelők voltak, azon a reggelen valahol a banktól távol lihegve futnak az autóbusz után, s átkozzák az ébresztőórát. Van rá esély, hogy az első lövések és az első áldozatok után olyanok tódulnak majd a bankba, akik nem is itt dolgoznak. Semmi kifogásom nincs ellene. A nyolc az csak egy szám, s nem fontos, ki esik bele ebbe a nyolcba. Minél nagyobb számú embernek meg kell adni rá az esélyt. De az is lehet, tévedek, mikor azt gondolom, hogy az álmaim megvalósulásának reggelén semmi nem olyan lesz, mint szokott lenni. Annak, hogy én kicsit másmilyen leszek, nem kell okvetlenül azt jelentenie, hogy minden másmilyen lesz. Miért ne lenne minden ugyanolyan.

A hetvenes években a rockegyüttesek bevezették azt a máai napig is érvényes íratlan, de szigorú szabályt, hogy a legütösebb dalt, illetve azt a számot, amelyet kommerciális slágerré szeretnének emelni, a lemez B oldalának első helyére rakják. Az első szám a *The dark side of the moon* lemez B oldalán, a *Money*, meghódította az összes hallgatót, a leginkább a lemez összes dala közül. Erre a számra ráharaptak azok is, akik nem rajongói sem a Pink Floydnak, sem a rockzenének. Nos, a *Money* soha nem vált simán csak népszerű slágerré, afféle egy nyárig tartó sikerré, hanem a rock művészetének egyik kultikus dala volt és maradt is. Még mielőtt fölhangzana a hasító gitárhang, s megkezdődne Gilmour éneke: Money, get away / Get a good job with more pay and you're okay..., tompa ütés hallatszik, majd a kassza blokkolókarjának meghúzása, fiókjának nyitódása, pénzcsörgés; és így tovább, keményen tartva a ritmust, újra és újra, ütés, a kar meghúzása, fiók nyitódása, pénzcsörgés... majd a gitár, amely követi a már adott ritmust, aztán újra hangszerek és ének. Néhány pillanatra később is hallatszódnak az elején felütött hangeffektusok, úgyhogy olyan hatás keletkezik, mintha mindvégig a kassza diktálná a zene ritmusát. Megjegyzem, Larry mindig azt mondogatta, hogy nem kassza hangja az, ami hallatszik, hanem egy félkarú rablóé – ebből leszűrhető a tanulság, hogy Larrynek szemernyi zenei hallása sincs.

Vajon a véletlen műve-e, hogy a *Money* kezdőakkordjait választották a *Britany bank* (Waterloo street 62) biztonságát, pontosságát és szolgáltatékésztségét hangsúlyozó rádiós reklámnak a zenei háttéréül? Itt dolgozom pénztárblokkos hivatalnokként már tíz éve. Miután kiengedtek a szanatóriumból, ahol Larryt s engem ópiumfüggőség miatt kezeltek, befejeztem az iskolát, és a szociális munkás először meg akart erőszakolni, majd elhelyezett ebben a bankban. Kihívóan öltözködöm, és egyre kihívóbban, jobban mondva: levetkőzöm minden egyes munkába menetelkor, és ar-

ról álmodozom, hogy megtetszem valamelyik férfinak, aki majd fölszed engem, és elvisz a luxusautójával vagy fehér jachtjával, messze-messze, valami lakatlan szigetre, vagy a Sherwood-erdőbe. Ott majd elfelejtem a nevem, megváltoztatom a külsőm és az életem. Még egy kicsi, és meztelenül fogok járni, ha senki sem közeledik hozzám. A férfiak hihetetlenül félnékek. Amíg szerényen öltözködtem, a becsületességemtől félték, most meg a nyitottságom ijeszti el őket, és túlságosan megközelíthetetlennek vélnék. Pedig magányos vagyok. Larryt nem számítom. Neki ott vannak az ír szetterek. Amióta kiengedték a szanatóriumból, azóta tenyészti őket. Velünk egy lakásban élnek, alszanak, esznek. A fürdőszoba sarkában végzik el szükségüket. Larry el van ragadtatva attól, hogy nem az egész lakás területén végzik szükségüket, s ezért úgy nevezi őket: az én kis okoskáim. A lakásunk bűdös, és senki nem jön hozzánk. A kutyák engem nem szeretnek, és gyakran látom önmagam, ahogy a padlón fekszem egy vértócsában, elharapott erekkel, s Larry egyik ír szettere orrának szőréről csepeg a vérem. Mondtam is Larrynek, hogy várhatóan előbb-utóbb szétmarcangolnak engem az ő kis okoskái, ő meg erre csak ennyit válaszolt: adná isten!

Ma reggel, az éjszaka szörnyű álmaitól megkínzottan, kifejezetten korán ébredtem, s fel is keltem. Láttam, ahogyan szigorú rendben felfelé úsznak a Temzén a nappal láthatatlan csónakok, s tojásos kosárcákat megforró cipókat hordanak a folyami szörnynek. Talán ma fölszed valaki, és megment ettől az élettől, Larrytől és az ír szetterektől. Ha ez ma sem történik meg, akkor munka után elviszem a *The dark side of the moon* lemezt a zeneboltba, és megkérem az elárúsítót, engedje meg, hogy meghallgassam. Nincs gramofonom, rég elromlott. Kevés ismerősöm van, s egyiknek sincs. Mondhatni, a lemez igen jó állapotban van, kevés tárgyat sikerült megőriznem életem során, de ezt sikerült. Évek óta nem hallgattam a lemezt. Ki tudja, hogyan fogom magam érezni, hová kalandoznak majd el a gondolataim, s mi mindent juttat majd eszembe. Azt hiszem, a *Time* lenne az, ami most igazán jólesne. Talán ez a szám a legsúlyosabb az összes, egyaránt értékes dal közül a lemezen. Mindenesetre, ezt a számot, most, ahogy ilyen szokatlanul korán érkezem a bankba, jóval a munkaidőm kezdete előtt, borzasztóan meg szeretném hallgatni. S magam sem tudom, mi lelt, hogy amióta csak fölébredtem, a *The dark side of the moon* lemezzel gondolkodom.

94 Félek, hogy egy napon nyugdíjba megyek, s nem valósítom meg a tervem, mint ahogyan a bankrablásról szóló ifjúkori álmaimat sem váltottam

valóra, s hogy az összes elképzelésem megmarad a badar éjjeli félrebeszélés szintjén. Vajon ez esetben, címeres puhány mivoltomtól megszégyenülve, képes lennék-e ránézni a pisztolyra, a pisztolyra, amely a cimborám volt, és amelyhez nem voltam méltó? És elképzelem magam, ahogyan meghajlott háttal, ősz hajjal ülök egy teázóban, és azt kérdezem magamtól: mit tettél az életedben, amiről valaki emlékezni fog rád? Elszomorodok, a pisztoly ott hever az asztalon, és mintha vigasztalna: ne félj, végül összeszeded majd a bátorságot. Én pedig, felragyogó arccal biccentek, s határozottan válaszolok: igen, összeszedem magam, s ekkor érzem, ahogyan keserűvé válik a nyelvem alatt a vér.

No, nézd már, nééézd, ki jött ma reggel elsőként! El sem hiszem. Talán, ma reggel...

Biliárd a Dobray Szállóban

12.

Gállos Orsolya fordítása

Az utca túloldalán, a piszkos és feldúlt Dobray Szálló ablakából még mindig kilógott a vörös függöny. A hajnali csendben, amikor egy lélek sem volt látható, az alaposan felázott és felpuhult utakon csak árnyak vonszolták magukat, akár a temetési zászló, amit a részegek dobtak el, mielőtt elhevertek volna a pálinka tócsáiban. A katonák, akik holtrészegen hevertek az asztalokon meg a székeken, tulajdonképpen nem is tudták, melyik hadsereghez tartoznak. Mintha az utolsó erődöt védelmezték volna a tébolyodott világ közepén, a városban, amely éveken át állt itt magányosan azon a földön, amelyről sohasem lehetett tudni, hogy kié. Itt évtizedenként váltották egymást a hatóságok és a hadseregek, minden hivatal a maga nyelvét beszélte, és arról győzködte a népet, hogy ő az egyedüli jogos és valódi. Így ebben a kisvárosban sokáig beszéltek és írtak magyarul, majd megint muravidéki nyelven, ami sajátos keveréke volt az itteni nyelveknek; sokan esküdtek a németre, a szerbre, a csehre is, és nem utolsósorban beszéltek itt cigányul és persze béberül; a háború előtti esztendőben elkezdtek írni szlovénul is, mondván, hogy ez a Murának két partján élők egyetlen igazi nyelve.

A háború tehát már másodszor rázta meg durván ezt a tyúkfészket, ahol egyazon lyukas és rozoga tető alatt zsúfolódtak össze a vadmadarak és a háziszárnyasok. Ebben a bealmozott és teleszart fészekben, ahogy az utóbbi napokban Sárdy József, a katonai rögtönítélő bíróság titkára mondogatta, itt fognak most mind meghalni. A titkár, aki itt maradt hadsereg és bíróság nélkül, amelynek nevében ítélezhetett volna, tudta, hogy most végleg kézbe kell vennie a dolgokat. Már tegnap délután bevezetett néhány drasztikus intézkedést, a hosszú éjszakának pedig véget vetett.

– Mindenki fegyverbe! – parancsolta, miután vége lett a fölösleges lövöldözésnek. Ha a nőjére gondolt, erre a megadó teremtésre, Cukorra,

valójában egyedül ő tartott ki mellette ebben az értelmetlen háborúban, akkor talán egyszer, de igazán belesajdult, hogy Cukor sem csak az övé. Semmi sem az enyém ezen a világon, villant át rajta. Ahogyan ez a katonaság, ez a szaros város, amelyik nem érdekel senkit, és soha nem is érdekelt, úgy ez a nő sem az övé. Semmi sem az övé, soha nem volt képes beismerni, hogy a katonai rögtönítélő bíróság titkára felfuvalkodott címen kívül tulajdonképpen nincs semmije. Csak amikor fegyverbe állította a széthulló, lerészegedett katonaságot, amelynek valószínűleg már senki sem tudta volna a hasznát venni, maga lökdöste őket oda egy-egy nyitott ablakba, hogy figyeljék a lassú eső mosta üres utcákat, csak ekkor érezte, hogy jobb volna, sőt egyedül az volna a legjobb, ha az a nő akkor agyonlövi. Az lett volna az egyedüli valódi, véres seb, ami ellensúlyozta volna az egész értelmetlen várakozást és üldögélést ebben a tyúkólban. Így viszont a pisztolyból leadott lövés a falba fúródott.

És mind, akiket főbe lőtt, egyre őt fogják bámulni abból a világból, amelynek nem tudni a nevét, még ha mind gyakrabban látta is. Tudta, hogy valahol lennie kell annak a világnak, hiszen hallotta a holtakat, ahogyan hívják, figyelmeztetik, vagy csak bámulnak rá halvány, üres szemükkel.

13.

Sárdy József, a katonai rögtönítélő bíróság titkárának a serege utoljára foglalta el a helyét, ezt mind jól tudták. Habár Kolosváry honvédnek még sikerült megőriznie a józan eszét, főként pedig az ítélőképesség egy szikráját, talán a lelkiismeretét sem kezdte még ki teljesen Laci pálinkája, szóval ezt a katonát most komolyan elfogta a vágy, hogy végleg meglépjen, eltűnjön, egyszerűen lerakja a fegyverét; a dezertálásra is készen állt, akár azon az áron, hogy golyót kap abból a pisztolyból, amelyről a feljebbvalója elmélkedett az előbb.

Kolosváry a fal mellett guggolt az utolsó ablak alatt a kávéház magas és sarkig tárt ablakainak hosszú során. Innen tekintette át a terepet, a Fő teret, körülötte a széles, sáros szekérúttal. Jobbról a sáros út mentén sorakoztak az elhagyott zsidó boltok, valahol a sor közepén az úttól kissé beljebb meredt égnék az evangélikus templom tornya, még feljebb a Fő utca belefodult a Lendvai útba. Onnan kellett jönnie annak, amitől mindnyájan tartottak.

Egyre több volt a szóbeszéd, a célozgatás, a találgatás, a jövendölés meg a látomás és az álom is, a betegek közt éppúgy, mint azok között, akik egészségesnek látszottak, és versenyre keltek rettenetes, pontos és meggyőző leírásában annak, ami valahonnan messziről érkezik, a legmélyebb

és legsötétebb rónákról, onnan, ahol csak ritkán süt ki a nap. Ezeknek az elképzeléseknek a központjában mindig ott állt a rettegés az ördögtől, az istentelenségtől, a káosztól, a züllöttségtől, a zabolátlanságtól, az alkoholtól, a fosztogatástól, a pénzégetéstől és mind a földi, mind az égi rend megtagadásától.

Az álmos és még mindig részeg katonák lerakták puskáikat az ablakpárkányokra, és kivörösödött arccal üldögéltek. Vizenyős tekintetük valahova a távolba meredt. Egyedül a kert magas gesztenyefáit tartották szemmel. E hatalmas és néma fák ekkor kezdték bontogatni a leveleiket. Estefelé, amikor majd éhesek és szomjasak lesznek, amikor majd megkívánnak valami nagyon erőset, hogy lehűtsék agyondohányzott tüdejüket, mielőtt tehát még lemenne a nap a végtelen síkságon, már úgy érzik, hogy a levelek növekedését is hallják.

– Lőjetek mindenkire, aki a kerthelyiség felé közeledik, senki sem léphet be a gesztenyék alá –, adta ki a parancsot Sárdy József, és az emeletre vezető lengőajtó felé hátrált. Mielőtt izzadt tenyerével kitapogatta volna maga mögött a kijáratot, még egyszer végigmérte a barlangot, amit sietve elhagyni készült. Az itt töltött hónapok alatt valahogy minden a szívéhez nőtt, még ha nem is akarta ezt elismerni. Szinte meghatódott, látva maga körül és saját magán is a széthullás jeleit. Eszébe jutott a nap, amikor először lépett ebbe az átkozott szállodába, ahogy az utóbbi napokban emlegette.

Pár nappal Horthy kapitulációja és a budapesti nyilas hatalomátvétel után történt. Szálasi Ferenc és nyilasainak új kormánya felszólított a háborúnak a német megszállókkal való közös folytatására, elsősorban a Vörös Hadseregtől való félelmében, amely feltartóztathatatlanul nyomult előre keletről, mint az özönvíz, és elsodort, lerombolt és eltörölt mindent, amit rettenetes árja utolért. Mindenki tudta, hogy már csak kedvező szél kérdése, mikor fog ez a szinte természetfeletti erő átgázolni az Alföldön és süllyeszi el végleg a megsebzett Harmadik Birodalmat és vele Magyarországot is. Akkor, 1944 márciusában már csak az volt a kérdés, milyen áron hagyják, hogy az oroszok megnyúzzák őket, gondolta azokban a napokban Budapesten a katonai bíróság fiatal gyakornoka. A fordulat után, amikor a hazai fasiszták hatalomra jutottak, és Magyarország a Harmadik Birodalomhoz kötötte a szekerét, a gyakornok jobbnak látta, ha elfogadja az előreléptetést, és eltávozik Budapestről, messze, egy olyan vidékre, amelynek először hallotta a nevét, abba a városba, amit alig lehetett megtalálni a térképen. A Mura és a Rába határolta zsák a haza legszélső csücskében elég félreesőnek, továbbá biztonságosnak tűnt ahhoz, hogy itt meghúzza magát, és kivárja a lehetséges fordulatot. Ha valami isteni csoda szerint ez bekövetkezett volna, amiben azonban ő sem hitt, bár a gondolat elég valószínű volt, hiszen miért

engedte volna Isten, hogy végezzenek vele a kommunisták, a felesküdtött antikrisztusok; ez persze csak feltételezés volt, ezen elmélkedtek a budapesti kávéházakban és álmodoztak szerte a hazában, ahol lovak legelésznek és íródik az egykori nagysághoz méltó magyar költészet.

14.

A határtalan csendben és világosságban, amikor egybeolvad az ég és a föld, a távolban meggömbül a láthatatlan vonal, mintha egy pillanatra felragyogna a senki által meg nem húzott határ, amelyen a halottak távoznak; pont ott mozdult meg valami ezen a reggelen. Mintha szélcsendbe ért volna a végső csatából visszatérő öreg hajó. Árbocai letörve, szakadt vitorlája lógva a fáradt hajó oldalán, ázva a mozdulatlan tengerben, amely mosta a vért a vásott kötelekről. A katonaság, ezek a megvert és álmos tengerészek úgy posztoltak szűk állásaikban, mozdulatlanul, mint az örökkévalóság, és révetegen bámultak ki az ablakon arra, a kétségbeesett szívükben egyre jobban kirajzolódó, láthatatlan határ felé. Magasan minden felett pedig ott függött a mozdulatlan nap, és előntötte fényét a gyermekien tiszta, ártatlan kétség felett. Egyedül ez a kétség és nyugalom kavarhatta volna fel azok lelkét, akik valaha még felnyitják a szemüket.

A síkság közepén foglyul ejtett hajó süllyedni kezdett, már nem lehetett számítani a megmentő szélre, amely kivitte volna az állóvízből, ezt mind tudták, akik még most is némán és közömbösen ittak a saját egészségükre. Laci, a hotelier által töltögetett pálinka volt a tengerészek utolsó reménye. Nyakalták és tartották magukat a kapitány parancsaihoz, aki valahol fent, katonái üres feje fölött, ugyancsak mozdulatlanul hevert a nőjével. Talán egyedül azt hallották még, vagy talán csak pusztá hallucináció volt, szavak, amelyeket állítólag még néhány órán át hallanak a halottak, mielőtt a lélek végleg elbúcsúzik a testtől, a közömbös természettől, és végleg átillan a bensőnkben hordozott határon.

Tehát az egyedüli, amit abban az éjszakában hallottak, a hajnali szélcsendben legelésző vad lovak távoli nyerítése volt.

A lovak, lehetetlen volt megszámolni őket, most nyugodtan legelésztek a Fő tér közepén. Az erős fekete, szürke és pej ménék a Dobray Szállótól kőhajításnyira legelték közömbösen a zsenge tavaszi fűvet; és valóban, az ittas és kimerült katonaság most többé nem tudta megkülönböztetni a látomást a valóságtól. Kolosváry valaha szerette a kalandregényeket, és a tengeren is járt már, bajtársaitól eltérően, akik a Balatonon kívül még nem láttak nagy vizet, valamennyire ismerte, legalábbis megpróbálta felidézni azt az érzést, amikor körülfog a tenger és nyomaszt a szélcsend. Le tudta

volna írni azok szorongását és kétségbeesését, akik napokon, sőt heteken át rostokolnak elveszetten a végtelen kétség közepén. A minden emberben ott leskelő ismeretlen és az elfojtott félelem fogta el ettől a képtől. A kép, a látomás talán csak illúzió, miszerint a halállal néz farkasszemet anélkül, hogy belehalna vagy beleőrülne.

De ki tudhatta biztosan, milyen dolog halottnak vagy örültnek lenni, gondolta Kolosváry honvéd azon az éjszakán, a Dobray Szálló nyitott ablakában kuksolva, miközben tompa, rozsdás bajonettjével lovakat rajzolt a falat borító virágos tapétába. Először azok közül vésett oda egyet, amelyiket odahaza ült meg, mielőtt elkapta volna ez az átkozott háború, és ideküldték ebbe az isten háta mögötti városba, ahol mostanáig nem értett semmit, azt sem, kik ezek az emberek, ezek az itteni urak, akik nem tudták eldönteni, hogy magyarok-e vagy sem.

Mert noha magyarul beszéltek, és tele torokból zengték a szent korona meg a budapesti kultúra dicséretét, amit inkább mások elbeszélése alapján tartottak nagyra, még ő, az egyszerű katona is, aki inkább a síkságon mindig megélt szabadságra gondolt, még ő is tudta, hogy ezek az emberek mások, most már biztos volt benne, akármennyire is igyekeztek és fennhordták az orrukat, valahol mélyen, a sok betanult szólam mögött volt a szívében valami egészen más, amit azonban nem akartak beismerni.

Kolosváry látta, ezek az emberek hogyan forgolódtak Sárdy József körül, aki semmivel sem volt különb széthulló hadseregénél.

– Csak a pénz érdekli őket –, motyogta magában, és még jobban bele-mélyesztette tompa bajonettjét a falba.

– Mit beszélsz, miféle pénz, nem látod, milyen jól megvannak? – kérdezte kiszáradt nyelvvél a szomszéd ablaknál posztoló Géza. A napiparancs óta le nem vette szemét a célgömbről. Ő volt mind között a legengedelmesebb meg a legrémültebb is, ezért annál bátrabban döntötte magába a pálinkát. Mindig adódott valami, ha ő volt őrségben, és akkor biztosan sor került lövöldözésre, mire a feljebbvalóinál magának Laci főpincérnek kellett közbenjárnia, mivel a katona buzgóságában, félelmében vagy részegségében, isten tudja, miért, gyakran a vendégekre lőtt, akik éjjelente kijártak levegőzni a kávéházból, ahogy mondta, pedig csak általában vizelni vagy okádni mentek ki a térre.

– Megvannak, persze a nőcskéikkel – válaszolta Kolosváry belemélyedve a rajzába, amely még a reggel előtt kiterjedt az ablak alatti teljes falfelületre, miközben odakint a katonák csontjaig hatolt a hideg és a sűrű köd.

Dušan Šarotar: Biliárd a Dobray Szállóban (Biljard v Dobrayu) című regénye 2007-ben jelent meg Ljubljánában a Študentska založbánál, és előkészületben van Pécssett, a Pro Pannonia Kiadónál.

Az egyéniség szerepe a szokásmodell kialakításában

Úrnapja Moholon

Az ezredvégen a vajdasági magyarság népi kultúrájában – egyszerűbben közkultúraként emlegetjük – új keletű szokásokat figyelhettünk meg. A kérdés az, folklorizmus-e ez, vagy inkább a fogyasztói társadalom, a televízió, az internet térhódításának az eredménye, amelyek akarva-akaratlanul meghatározzák mindennapjainkat, ünnepeinket? Néhány példát emelek ki: a Valentin-nap megünneplését, az október 30-ai Halloween partyt, az adventi koszorút, a lakóházak karácsonyi díszvilágítását, a kémményen mászkáló felfújható Szent Miklóst. Ezek lassan már elmaradhatatlan részei lesznek életünknek. A rendszerváltás idején figyeltünk fel a naptári ünnepek kapcsán kialakult legújabb kori folklorizmusokra. A szocialista érában Vajdaságban az egyházi ünnepekhez kapcsolódó népszokásokat iskolában, művelődési egyesületekben nem volt szabad emlegetni. A karácsonyi dramatikus népszokások kiszorulása a hagyományból nemcsak a polgárosodásnak tudható be, hanem annak is, hogy az egyházi ünnep munkanap volt, a napi munka mellett nemigen maradt idő a betlehemesek fogadására, a hétköznapiokra eső ünnepek méltó megülésére. 1989 után elemi erővel tört fel az igény a régi vallási hagyományok megújítására. Tóthfaluban több éven át sikeres tanfolyamokat tartottak, a betlehem felújításának előmozdítására Moholon regionális találkozót is szerveztek¹, ennek ellenére ez a szép karácsonyi népszokás nem tudta felvenni korábbi funkcióját, csupán az iskolai ünnepségeken, művelődési egyesületek év végi műsorain látni felújított formában. Napjainkban mintha letűnőben lenne a kezdeti nekilendülés.

¹ Napjainkban Dél-Bánátban évről évre más-más településen rendezik meg a betlehemesek találkozóját.

A vallásos népszokások másik csoportja végérvényesen megszűnt, egyrészt az 1947-es törvény következményeként, amely az egyházi tevékenységet kizárólag a templomi környezetben engedélyezte: ennek áldozata lett a Márk-napi búzaszentelés és a keresztjáró napok szép szokása is. A II. vatikáni zsinat hatására tűntek el Jeremiás sirámai, a Mária-lányok szentségimádása újhold szombatján. Más ünnepek viszont leegyszerűsödtek, a templom falai közé szorultak. A naptári ünnepek közül még napjainkban is a leglátványosabb, a legtöbb tradicionális elemet őrző az alaposan lecsupaszított úrnapi körmenet. Nem véletlen tehát, hogy több összefoglaló néprajzi ismertetés készült erről az ünnepről, elsősorban Nyugat-Bácskából: Doroszlóról, Kupuszináról, Csonoplyáról.² Megemlékezik róla Borús Rózsa, Bartha Elek és Penavin Olga is.³

Az úrnapja megünneplése Vajdaságban

Jung Károly⁴ Bálint Sándor nyomán az ünnep történelmi rétegeit vizsgálta, és kifejtette annak lehetséges etnológiai értelmezését is, miszerint a körmenet egy fajta gonoszelhárító szer volt, varázskört voltak a közösség tagjai és javai köré, hogy ezeket megmentsék a szélvihartól, jégveréstől, mennykőcsapástól. Jung Károly abból a középkori hagyományból indul ki, hogy nagy viharok idején szentelt ostyával járták végig a települést, hogy megmeneküljenek az égi háborútól. Az írás további részében arra is utalt, hogy a rossz időt a hiedelemvilág szerint mitikus időjárás-rendezők idézik elő. Azt mi tesszük hozzá, ugyancsak Jung Károly tanulmányai alapján, hogy errefelé a rendezők a táltosok és a garabonciások voltak, a szentek közül viszont Szent Illésnek igyekezett kedvébe járni a nép fogadott ünnepeivel.⁵ Az ortodox vallású szerbek e célból tisztelték a próféta unokahúgát, Ognjena Mariját, emiatt tettek házaikra virágkoszorút Szent Iván hajnalán.⁶ A katolikus lexikon szerint napjainkban is „rendkívüli események kapcsán, pl. esőért, természeti csapások, járványok hártásáért, békéért, szentek közbenjárásáért, hálaadásként is tartható”.

² KOVÁCS Endre 1991., SILLING István 1995., SZLÁVICS Károly 2009.

³ BARTHA Elek 1990., BORÚS Rózsa 1981., PENAVIN Olga 1988.

⁴ JUNG Károly 2000.

⁵ CSORBA Béla 1995. Csonoplyán viszont Sarlós Boldogasszony tiszteletére emeltek kápolnát a jégviharok kivédéséért. A hagyomány szerint egy asszony úrnapján kenyert sütött, az kövé vált, azután volt nagy vihar a településen. Saját gyűjtésem Csonoplyán 1991-ben. Moholon viszont a plébánián őriznek homokkő kenyéralakú köveket, a hagyomány szerint ezeket is úrnapján sütötték.

⁶ SILLING István 2009.

Ahogy korábban kiemeltük, az úrnapi körmenetek legünnepélyesebb formában a két világháború közötti időszakban éltek. Nem véletlen, hogy a filmes Lifka Sándor a húszas években dokumentumfilmet készített az eseményről Szabadkán. Abban az időben a Szent Teréz-templomtól a ferencesek Szent Mihály-templomáig haladt a menet. Egykori napilapok beszámolójából tudjuk, hogy az állomások a Rókus-kápolnánál, a Szentháromság szoborcsoportnál, illetve a Nepomuki Szent János szoborfülkénél és a ferences templom előtt voltak. A filmből az is kiderül, hogy a körmenetbe még a katonákat is kivezényelték.

A városban több plébániatemplom van, a központi ünnepélyes körmenetet a város központjában tartották. A külvárosi plébániákon az úrnapi misét a következő vasárnapon rendezték meg. Bácska és Bánát többi településén az úrnapiját a Szentháromság vasárnapját követő csütörtökön ünnepelték, így van ez napjainkban is. Az ünnep tiszteletére négy lombsátrat állítottak. Településenként változott, hogy milyen fát választottak: leginkább a nyárfát kedvelték, mert ez a fajta terjedt el leginkább falvainkban. Doroszlón viszont gyertyán-, Péterrévén kőrifaágakkal alakították ki a tábori oltárokat. A folyók közelében lévő településeken szomorúfűzt is felhasználhattak. Ha volt erdő a település közelében, akkor az ágakat onnan szerezték be erre az alkalomra.⁷

A múlt század első harmadában a gazdagabb német településeken szilárd anyagból kápolnákat is építettek. Később a Bajmoktól nyugatra eső katolikus többségű településeken szokás lett a kiskápolnák építése. Egy-egy család vállalta fel ezt a kegyes cselekedetet, az ő feladatuk volt az épület tatarozása, meszelése, az ünnepre való feldíszítése. Ez utóbbiba a környék lakói is besegítettek. Ha nem közvetlenül egy-egy ház portájára építették fel az állandó oltárokat, akkor abban az egész katolikus közösség részt vett. Így történt ez Bajsán is: 1928 tavaszán a falu szűkebb központjában, a Templomok terén négy kiskápolnát alakítottak ki. 1947-ben a sátrakat áttelepítették a templom udvarába, a négy égtáj irányába. Amíg az utcán haladt a körmenet, a házak ablakában gyertyát gyújtottak, így fokozták az ünnep fényét.⁸

Az állandó kápolnák a tábori oltároknak csak a keretét adták, hasonlóan, mint a lombsátrakat, ezeket is faágakkal, virágkoszorúkkal díszítették. A kis oltárokra valamelyik kedvelt szent szobra, illetve szentkép került, kirakták a feszületet, gyertyát gyújtottak, ha közeledett az oltáriszentség. A virágkoszorúkat a liturgikus színek szerint válogatták, mifelénk többnyire fehér, vörös, rózsaszín és tarka oltárt alakítottak ki, máshol kék színű virágokkal tisztelegtek a Szűzanya előtt. Ha több

⁷ KOVÁCS Endre 1991.

⁸ DAMJÁN Zsolt 2009.

nemzetiség élt egy-egy településen, és azok katolikusok voltak, akkor az oltárok díszítését az adott nemzetiség tagjai vállalták. Egy-egy faluban külön oltára volt a sokácoknak, külön a magyaroknak és külön a sváboknak. Természetesen az ünnep tiszteletére a templomot is feldíszítették, a kövezetét zöld fűvel hintették be.

Meghatározott rendje volt a körmenetnek, melyet többnyire az egyházi szokásrend is szabályozott. A menet élén a ministráns fiú haladt, őt követték a Mária-lányok a hordozó Mária-szoborral.⁹ Sváb településeken egyeb hordozó szobrot is vittek a menetben az ifjúsági egyházi társulatok tagjai. Az arra kiválasztottak vitték az egyházi lobogókat. Kivonultak ilyenkor a ministráns fiúk is, hogy növeljék az ünnep díszét, liturgikus színű ruhát vettek magukra: lilát, fehérét vagy zöldet. Közvetlenül a baldachin előtt az az évi elsőáldozó kislányok haladtak, akik rózsaszirmokat szórtak a pap lába elé, aki a baldachin alatt a díszes monstranciában az oltáriszentséget vitte. A baldachint, melyet égneq, supelátnak is neveznek, a hitközség férfitagjainak vezetői vitték. Az oltáriszentséget a település vezetőinek menete követte, utánuk mentek a laikus társulatok tagjai, majd a hívőközösség. A menetet leginkább a díszegyenruhába öltözött önkéntes tűzoltózenekar zárta. Bonyolította a helyzetet, ha a településen több nemzetiség élt együtt, s a dolog természetéből következett, hogy külön csoportosultak a magyarok, a horvátok és a svábok. Minden vallási egyesületnek megvolt a saját nemzeti csoportja, így az ifjúsági csoportoknak is. Felváltva vitték tehát a hordozó szobrokat a körmenetben, attól függően, hogy melyik nemzet lombsátrához értek.¹⁰

1947 után az úrnapi körmenetek, miután beszorultak a templomok portájára, többé-kevésbé megtartották a korábban kialakult ünnepélyes felvonulást. Napjainkban a hatvanas években kialakult leegyszerűsített formát követik, nem lombsátrakat készítenek, hanem fehér kelmére kerülnek a virágok, a II. vatikáni zsinat szellemében a pap csak a körmenet végén a templomban áldja meg a híveket.

Danyi László újításai Csonoplyán¹¹

A hetvenes évek végéig alakult ki a vajdasági katolikus lakosság szokásrendje. Megtanultak vallásosak maradni az állam által diktált feltételek között. Betartották a törvényeket, vallási ünnepeiket többé-kevésbé meg-

⁹ KLAMÁR Zoltán 1997., NAGY ABONYI Ágnes 1998.

¹⁰ Saját gyűjtésem Vajdaság különböző településeiről: Bajmokról, Béregről, Szabadkáról, Bácsföldvárról a nyolcvanas, kilencvenes évekből, valamint SILLING István 2003.

¹¹ Saját gyűjtés 2011-ben. Adatközlő Szlávnic Károly (1947) és Bitó Piroska (1953).

tartották, alkalmazkodtak az új körülményekhez, átalakították templomait a vatikáni zsinat szellemében. Elkészültek a szembe miséző oltárok, a templompadlásra vagy a kórus raktárába gyűjtötték a templomi lobogókat. Ez volt az a korszak, amikor az iparosodás hatására egyre többen ingáztak, s már csillapodott a külföldi munkavállalási hullám. A politikában az akkori szocialista világban balra igazodás történt, s a párt éber őrei vigyázó szemüket az egyházra irányították. Nagy volt tehát a nyomás a templomon kívüli egyházi megnyilvánulásokra, különösen vonatkozott ez a látványos külsőségekkel történő egyházi ünnepekre. Az úrnapi körmenetek is hanyatlóban voltak már. Mivel úrnapja munkanapon volt, kevesen tudtak elmenni a templomba. Megtörtént a váltás, a hagyományos lombsátrak helyett virágdíszes mellékoltárokat állítottak, ezek a templomi oltárokra emlékeztettek. Ebben az időben kezdte meg papi szolgálatát Csonoplyán Danyi László. A település katolikus szórványközösség. A második világháború után a többségben lévő német lakosságot kitelepítették, helyükre horvátországi szerb telepesek érkeztek, akik nem gyakorolták vallásukat. A hetvenes években viszont már keveset törődtek a katolikus magyarok és bunyevácok vallási életével. A fiatal pap sok újítást vezetett be, hogy visszatérítse hitehagyta népét. Látványos miséket rendezett, többek között az öregek tiszteletére, ősszel a termények betakarításakor megszervezte a gyalogos búcsújárást Doroszlóra, új elemekkel bővítette a lourdes-i kilencedet, felújította a Szent Család-járás szép szokását. Ahogy a csonoplyai adatközlőim megfogalmazták, egyeseket a kíváncsiság, másokat a hite vitt be újból templomba.

1986-ban jelentős évfordulóról emlékeztek meg a faluban, alapításának kétszázadik évfordulójáról. Mivel az alapítók zömének leszármazottjai már Németországban éltek, ezért a legnagyobb ünnepséget Bajorországban, Griesheimban tartották meg. Erre az alkalomra meghívták az óhazában maradottakat, többek között a falu plébánosát is. Csonoplyai adatközlőim szerint ettől az évtől kezdve alakult át az úrnapi szertartás a faluban. Danyi plébános úr Bajorországban leste el a virágszőnyegek készítését, s azt a következő években Csonoplyán is bevezette. Alkalmazkodott a helyi szokásrendhez. A kórus közötti részeket, a korábbi lombsátrakra emlékezve, nyárfa-, illetve fűzfaágakkal díszítették, a templom kövezetére zöld fű került. A hittanosokkal és a templom körül segítkező asszonyokkal közösen készítette el a templomban egy-egy mellékoltár elé a rózsaszirmokból és más virágokból a különböző egyházi jelképeket. Az ünnepet megtestesítő jelkép az ostya és a kehely az IHS felirattal a főoltár elé került. A mellékoltárokhöz viszont más-más szimbólumokat raktak ki a pap vezetésével: Jézus szívét rózsákból, a Szentháromságot, a halat, a szőlőt,

más jelképeket, annak függvényében, hogy milyen virágokat sikerült összegyűjteni. A virágszőnyegek zöld alapját a borostyánlevelek adták. A visszaemlékezők szerint a legszebb szőnyegek 1987-ben, illetve 1988-ban készültek. Az úrnapi szertartást felvették videóra, máig őrzik a faluban. A szőnyegeket egy hétig a templomban őrizték, a lombokat és a fűvet régi szokás szerint a körmenet után bajelhárítónak hazavitték.

Danyi Lászlót a szabadkai püspök 1989-ben váratlanul Moholra helyezte. Az áthelyezésnek csak az új állomáshelyén örülhettek. A csonoplyaiak ismét állandó pap nélkül maradtak, az új körülmények között nem volt kedvük a néhány év alatt kialakított szokásokat folytatni, az úrnapi szőnyegek készítése is abbamaradt. Néhány éve újból van helyben lakó plébánosuk, ennek hatására az idén újból belekezdtek a virágszőnyeg készítésébe. A 2011. évi szertartáshoz két szőnyeget készítettek: Jézus szívét és az oltáriszentséget az IHS felirattal.

Moholon¹²

Danyi plébános úr három évig reménykedett abban, hogy visszatérhet előbbi állomáshelyére. Mivel ez nem történt meg, Moholon a csonoplyai gyakorlat alapján szervezte meg egyháza életét. A faluban szerbek és magyarok élnek együtt. A magyar többségű falunak az Alsó-Tisza mentén rendkívül gazdag a néphagyománya. Király Ernő és Burány Béla révén ismerjük népdalaikat, meséiket; feltételezzük, hogy a vallási népénekek kitűnő énekeseit találta még itt a kilencvenes években Danyi plébános úr. Elképzelése, hogy a néphagyományok eredményeit hasznosítsa a vallási élet megszervezésében, itt termékeny talajra talált, mert a moholiak napjainkban is mélyen vallásosak. Gyalogos zarándokutat szervezett Szegedre, a fatimai Szűzanya szobrát köszöntötték. Mivel az út jól sikerült, a következő évben Doroszlóra is gyalog indultak. Azóta is gyalog zarándokolnak, a négynapos útra mindössze egy traktor kíséri a zarándokokat. A másik, a vajdasági magyar folklórkutatás számára fontos tevékenysége volt a kilencvenes években a regionális betlehemes találkozó megszervezése. Sajnos, ennek az eredményeit eddig még senki sem összegezte.

A búcsújárás és a betlehemezés a helyi tradíció megújítása alapján történt. Az úrnapi körmenet átalakítása teljesen idegen volt a moholi környezetben, ennek ellenére az itt élő közösség elfogadta. Ahogy adatközlő-

¹² 2011-ben a szabadkai Pannon Televízió filmet készített Moholon az úrnapi virágszőnyeg-készítésről. A film szerkesztője Husnyák Andrea, az operatőre Huszár Dániel volt. A szokás menetét ekkor figyeltük meg. Adatközlő: Lakatos Irén (1956).

inktől megtudtuk, az oltáriszentség megünneplése a kilencvenes években már nagyon halovány volt a faluban, végső ideje volt az újításnak. Korábban Moholon is állítottak lombsátor-oltárokat a falu főutcáján, a templom szomszédságában a négy égtáj irányában. A körmenet a második világháború végéig a falu szűk központjában haladt, a Gránic határolta. Állandó kápolnák nem voltak. Amikor megtiltották a köztéri vallásos megnyilvánulásokat, akkor a templom hatalmas udvarában állították fel az oltárokat a templom oldalában a négy égtáj irányában. Az ünnepet gyakran elmosta a nyári zápor. A csütörtök munkanap volt, a korábbi szép ünnep az ezredvégre jellegtelenné vált. A virágszőnyegek készítésével új elemmel gazdagodott a mise, korszerűbbnek tűnt, jobban szólt a ma emberéhez; a néphagyomány szívós logikáját a szőnyegek készítésében mégis nyomon követhetjük.

A moholi hívek 1991 óta öt szőnyeget készítenek. A központi oltár elé, a két mellékoltár, valamint a templomhajó végében a padsorok befejezésénél két ideiglenes oltárt állítanak fel: oltárképekkel, feszülettel, gyertyákkal, természetesen sok-sok virággal. A templomtérbe már nem visznek be zöld ágakat, a csonoplyaiak ehhez még ragaszkodtak, Moholon erre már nem volt szükség. Az ezredvégre megszokták, hogy nincs az égtájak irányában áldás, ezért már lényegtelen az oltárok tájolása. A két mellékoltárral egy vonalban készül el a két ideiglenes oltár, a lényeg az, hogy meglegyen a négy állomás. A virágcsokrokkal helyettesítik a korábbi lombsátrakat, ugyanis a virágkompozíció két oldalára sok-sok vázába virágcsokrok kerülnek, a templomba már nem illik a koszorú, nincs is hova tenni. Versengenek, kinél van több, szebb virág. A csokrok végeredményben a zöld ágakat, a koszorúkat helyettesítik. Ahogy korábban kiemeltem, ebben a korszerűnek tűnő formában is fellelhető a szívós néphagyomány: bajelhárítónak a moholiak a zöld ágak, koszorúk helyett az oltárok virágait viszik haza a körmenet után. A virágkompozíciók másnapig maradnak a templomban.

A szőnyegek elkészítésében egyben-másban a korábbi hagyományt követik: akik korábban a tabori oltárokat készítették, azok most a templom oltárait készítik; anyáról leányra száll ez a tisztség. Az is világossá vált ottlétünkkor, hogy minden oltárnak megvan a gazdája: a szervező rendezi a virágokat, azt, hogy milyen szimbólumot raknak majd ki, közösen beszél meg. Az oltárok helyének is meghatározott a rendje: ugyanaz a csoport rendezi a Mária-, illetve a Jézus szíve oltárt, valamint a két ideiglenes mellékoltárt is. A csaknem két évtizede kialakult sorrenden nem változtatnak. A virágszőnyegek szimbólumait évenként változtatják, azt viszont megbeszélik, egy adott évben ki milyen témát választ. A főoltár előtti sző-

nyeg motívuma minden évben azonos, oda koronás magyar címer kerül, kifejezve ezzel is magyarságukat: itt kezdődik a körmenet, itt fejeződik be, innen áldja meg a szentmise végén a pap a szertartás résztvevőit, ezzel is növelve a szimbólum jelentését.

A megreformált úrnapi körmenet 1991-ben kezdődött Moholon Danyi László vezetésével. Ő volt az, aki kialakította az oltárok rendjét, a körmenet menetét. Csonoplyán nem, Moholon viszont elkészítette a koronás címert. A szőnyegek szimbólumait maga rajzolta, kirakásukban is részt vett.

A virágok összegyűjtésének szervezését hetekkel korábban megkezdik. 2011-ben későn volt az ünnep, a rózsza és a liliom már elvirágozott, ahogy megfogalmazták, gondban voltak, hogy sikerül-e elkészíteni a kompozíciókat. Azok például, akik a Jézus szíve kirakását vállalták, a hűtőben őrizték a szirmokat, hogy a nagy napon ne maradjanak szégyenben a közösség előtt. Mivel a tavaszi virágok már elnyíltak, a nyáriak még nem bontották ki szirmaikat, 2011-ben a fehér szín dominált. Az, hogy esetleg mezei virágokat is felhasználhatnának, szóba se került a virágkötők között. Ahogy megjegyezték, máskor is volt már hasonló akadály, de a jó Isten akaratából a szőnyegek minden évben elkészültek. Már kora tavasszal a virágoskertek alakításánál számolnak az úrnapijával, de ha szükség van rá, a vázák értékesebb virágait a virágüzletekben, virágkertészeknél is megvásárolják. A munkát viszont úrnapiján kezdik meg. Kismisével kezdik a napot, a falu lakói begyűjtik a virágokat, mindenkinek megvan a maga csoportja, melyik oltárra szánja a virágot. A díszítésben jobbára asszonyok vesznek részt, a férfiak csupán kíváncsiságból kukkantanak be, hogy haladnak-e a munkával. A templom feldíszítésében csak a harangozó vett részt, az ő feladata volt a templom kövének fűvel való beszórása. Legutóbb, mert a fűvet a plébános lekaszáltatta, ez a díszítőelem elmaradt.

Tíz évvel ezelőtt Danyi László fiatalon, szívinfarktusból meghalt. Tragikus, korai halála nem szakította meg ezt az újabb keletű rítust. A virágszőnyegek készítését az őt követő plébánosok szép hagyományként megtűrték, de nem vettek részt a munkában. A templom feldíszítését kizárólag az asszonyok végzik, Lakatos Irén irányítja a többieket. Tekintélye van a közösségben, amatőr festő: korábban ő festette fel a hittanterem falára az utolsó vacsora kompozíciót. Az ő feladata, hogy megrajzolja az adott év szimbólumait. 2011-ben a virágok színe határozta meg a jelképeket. A koronás magyar címer már adott volt, ennek a kialakításához minden csoport hozzájárult. Közösen rakták a virágokat is. A Jézus szíve oltárhoz már hetekkel korábban gyűjteni kezdték a rózsaszirmokat. A többi szőnyeg kialakításánál fehér hortenziát és margarétát használtak, július végére ebből a virágból volt legtöbb a faluban. A virágok fajtái miatt csakhamar

megegyeztek, hogy a Hétfájdalmú Szűzanya szívét, Mózes kőtábláját a tízparancsolattal és a Szentháromságot fogják kirakni a több ezer apró virágból. Negyven-egynéhányan serénykedtek, idősek és fiatalok. A csoport meghatározói viszont a középkorú asszonyok voltak, ők végezték a munka javát. A kíváncsiskodók is megjelentek, ha kellett, pótolták a hiányzó virágokat. Délig a templom kertjében álló szobrokat is feldíszítették. Annak is megvan a szokásos rendje, hogy melyik szobrot ki gondolja a folyó esztendőben. Délben nem ért véget az munka, a hittanteremben közös agapén vettek részt. Erre az ünnepi ebédre mindenki hivatalos volt, aki az év folyamán a templom rendezésében szerepet vállalt. Beszédes a szám: hetven személyre főztek, ami azt jelenti, hogy a vallási megmozdulásoknál a plébános ennyi emberre számíthat. Az ünnepi ebédet a hitközség vezetősége szervezte, a tanács egyik tagja biztosította hozzá az anyagiakat.

Az ünnep természetesen nem ért véget Moholon az ebédrel. Este hat órakor volt a körmenetes szentmise. Szerényebb külsőségek között, mint korábban. A lobogók erre az alkalomra lekerültek a kórusról. A körmenet szigorú rendjéhez nem ragaszkodnak már. A faluban már a múlt század legelején kivetkőztek, nincs asszonykórus, néptáncsoport, hogy a népviselettel növeljék a menet ünnepélyességét. A menet élén a feszületvivő haladt, őt követték a ministránsok kétoldalt a lobogókkal, majd következett a baldachin a szentséget vivő pappal. Mivel az oltáriszentség tiszteletére már elkészültek a virágszőnyegek, szükségtelenné váltak a virágszirmokat hintő kislányok. A baldachint a szentmisén résztvevők követték. A szokásos liturgiát előbb a templomhajó északi oldalán elhelyezkedő oltáronál végezték el, majd megkerülték a templomot nyugatról kelet irányába haladva, majd a déli oldalon felállított oltárok következtek a templomtérben.

A moholiak és a csonoplyaiak sem tudják, hogy Danyi László a nyolcvanas évek végén bajor mintára új szokáselemmel gazdagította az úrnap szertartást. Mifelénk kizárt, hogy ismerték a Buda környéki sváb falvak szőnyegkészítő hagyományát, az is csak amolyan néprajzos okoskodás lehet, hogy kapcsolatba hozható a bácskaiak mindenszenteki temetői díszítésével. Az viszont feltűnt, hogy sem Csonoplyával, sem pedig a Mohollal szomszédos falvakban nem követték a példát, annak ellenére sem, hogy a környező településeken tudtak, illetve tudnak erről az újabban kialakult rítuselemről.

Irodalom

BÁLINT Sándor

- 1977 *Ünnepi kalendárium I–II.* A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágból. Budapest

BARTHA Elek

- 1990 A hagyomány rétegződése és szerkezeti sajátosságok Székelykeve vallásos népeletében. *Népi kultúra – Népi társadalom.* Az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának évkönyve. XV. 199–212.

BORÚS Rózsa

- 1981 *Topolya népszokásai.* Újvidék

CSORBA Béla

- 1995 Illés-napi hagyományok Temerinben. *Létünk* 1–2., 42–50.

DAMJÁN Zsolt

- 2009 *Kétszázötven év.* A bajsai római katolikus egyházközség története. Bajsa

JUNG Károly

- 2000 *Régiak kalendárium.* Heti jegyzetek az esztendő népi hagyományvilágáról. Újvidék

KOVÁCS Endre

- 1991 Úrnapi népszokások Doroszlón. *Kultúra és tradíció.* 231–236. Szerk.: Viga Gyula. Miskolc

KLAMÁR Zoltán

- 1997 Mária-lányok és szívgárdisták Kanizsán. *Üzenet.* Március–április, 232–236.

NAGYABONYI Ágnes

- 1998 A hordozó Mária-szobrok és a Mária-lányok viselete. *Bácsország.* Június, 3–6.

PENAVIN Olga

- 1988 *Népi kalendárium.* Az esztendő néprajza a jugoszláviai magyarság körében. Újvidék

SILLING István

- 1995 Úrnapi körmenet Kupuszinán. *Bácsország.* Június, 6.
2003 A vajdasági magyarok népi vallásossága. In: *Vajdasági magyarok néprajzi atlaszának kommentárkötet.* Szabadka, 131–152.
2009 Szent Iván-napi hagyományok a soknemzetiségű Bácskában. *Bácsország.* Szeptember, 53–56.l.

SZLÁVICS Károly

- 2009 Úrnapi kápolnák Csonoplyán. *Bácsország.* Szeptember, 62–65.

A pilács égve maradt

Ábrahám Irénnel Kocsis Árpád beszélget

„Csak a Színes Szilánkok Diákszínpad és az Újvidéki Színház szellemiségéről mondtak legyenek benne, minden másban teljesen szabad kezet kapsz!” – figyelmeztet kedvesen Ábrahám Irén művésznő. Ilyenkor a szeme gyermeki ráncokba szalad, mosolyát kezével leplezi. A formálisan a közeljövőben nyugdíjba vonuló, de a színház mellett kitartó művésznővel („Egy színész, mint ahogyan az írók vagy filozófusok, gondolom, sohasem vonulnak nyugdíjba.”) marosvásárhelyi tanulmányairól, pályakezdése éveiről és pályatársairól beszélgettünk.

Nagy csalódásként élte meg, hogy a magyarkanizsai színészkedés után Koncz István keze alatt nem sikerült bekerülnie Balázs Piri Zoltánnal és Soltis Lajossal a budapesti Színművészeti Főiskolára?

– A kezdő színésznek ez igen nagy pofon volt. De mint az élet minden területén, szükségesek a megpróbáltatások és kudarok. Később viszont Harag György biztatására, aki akkor Szabadkán rendezett, s akinél egy évig gyakorló színész voltam, sikerült beiratkoznom a Marosvásárhelyi Színművészeti Akadémiára Gergely Géza és Csorba András osztályába. Amikor a tréfacsináló apám ezt elújságolta a majdáni (Magyarmajdány) kocsmában, a kocsmáros rögtön a mellének szegezte a kérdést: „Minek a bohócnak iskola?”

Nem ódzkodott a ceaușescui Romániától?

– Addig legfeljebb csak határsértőként járhattam Romániában, ha a hét testvérem egyikével libalegeltetés közben áttévedtünk a határon. Komolyra fordítva a szót, Marosvásárhelyen a hetvenes évek elején mozgalmas kulturális élet folyt. A színészek közt például számtalanszor feltűnt Páskándi Géza, Sütő András vagy Szilágyi Domokos alakja. Sütővel össze is barátkoztunk. Szerény ember volt, de ha mondott valamit, mindenki

Németh P. István, Ábrahám Irén és Nagygellértné Kiss Júlia

fölkapta a fejét. Pedig abban az időben nem lehetett könnyű neki sem, hiszen a Securitate, a román titkosrendőrség mint egy polip karja, mindenhová befurakodott. Amikor valaki Titóval kapcsolatban emlegette a diktatúrát, csak legyintettem: a románhoz képest kismiska. A jugoszláv útlevéllal szabadon mozoghattam, például *Symposiont* csempésztem Erdélybe, s onnan egyszer verseket Tolnai Ottóéknak Újvidékre. Mondom: egyszer, de az is kitudódott (máig sem tudom, hogyan jöttek rá), s a „secu” azonnal behívott „beszélgetésre”.

Az élet viszont kárpótolta: gyakorló színész korában Honthy Hanna mellett statisztálhatott.

– Honthy Hanna valóban igazi primadonna volt, telis-tele színészi al-lűrökkel. De még időskorában is ügyelt magára. Előadás után még megivott velünk valamit, de aztán nyomban nyugovóra tért. Emlékszem, milyen izgatottak voltak a partnerei. Az egyik színész azért késett a színpadra lépéssel, mert az öltözőben alkohollal átitatott zsebkendővel törölgették az izzadós tenyerét. Honthy pedig egy izzadt férfitenyeret nem volt hajlandó megfogni!

Szabadkán csak két esztendeig színészkedett. Miért döntött Újvidék mellett?

– Marosvásárhely után Szabadkát álmatagnak éreztem, s ezt szavá is tettem. S a társulatban sem voltak a fiatalok segítségére, az intrikát mindig is nehezen tűrtem. Az Újvidéki Színház 1977-ben szerződötetett állandó

Pásthly Máttyás

színészeket először: Pásthly Máttyás, Bajza Viktória, valamint jómagam kerültünk a társulathoz, s valamivel később csatlakozott hozzánk Ladik Katalin. Bajza Viktóriával jó volt együtt játszani, de ő csakhamar elköltözött. Ladik Katalin pedig nem csak igazi színésznő volt, noha szerepekkel nem halmozták el, de a magánéletben is emberséges volt. Amikor egyszer a kamenicai „Varázshegyre” kerültem, s egy súlyos betegségből lábadoztam, ő önként felajánlotta, hogy a hvari házában pihenjem ki magam. A színpadon tisztességes munkát végzett, s közben a maga nagyszerű performance-aira készült. Pásthly Máttyás pedig a filmes szerepeiről marad híres. Amikor elindítottuk a Diákszínpadot, kezdetben ő is tanított. Pedagógusnak is bevált. Ma már utolsó mohikánnak maradtam Újvidéken a négyünk közül. Pedig Franyó Zsuzsánna, Harag György és Németh P. István igazgató voltak azok, akik az Újvidéki Színház szellemiségét megteremtették.

Milyen volt együtt dolgozni Harag György rendezővel?

– A pályafutásom során több mint negyven rendezővel dolgoztam, de állíthatom, hogy ő volt számomra az igazi rendező: tehetségéhez hatalmas képzelőerő társult. Állandóan munkától égett, félvállról semmit sem vett. S valahogy megérezte, hogyan kell a színészeket megszólítani, hogy a legtöbbet hozzák ki magukból. Nem elvont fejtegetésekkel állt elő a próbákon, hanem a mindennapokból vett példát: sokszor hozakodott elő a nagynénje személyével, nagybácsija vagy a szomszédasszony esetével. S ami a legszimpatikusabb volt, hogy képes volt beismerni a kudarcait, s megtörtént az is, hogy a színészektől várt megoldást, ha egy-egy jelenetet

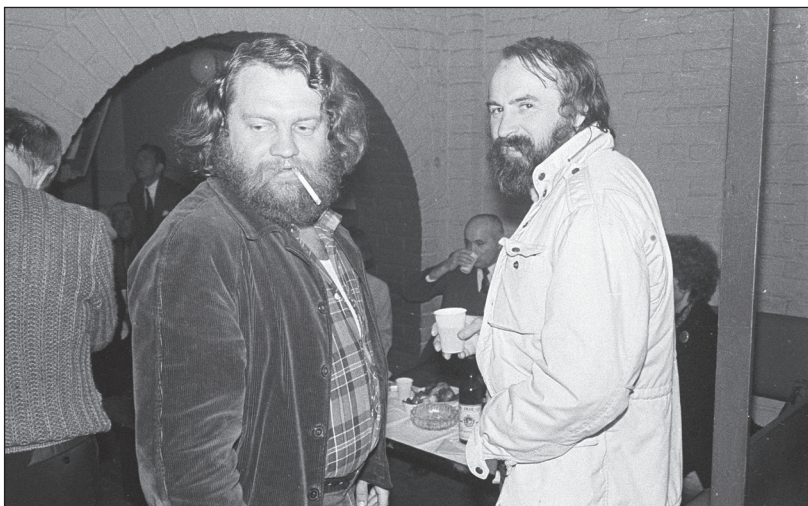

Ladik Katalin és Németh P. István

nem értett. „Na most mondjatok ti valamit” – szólt, s mi mondtunk valamit. Aztán ő maga kisvártatva zseniálisan megoldotta a jelenetet. Igazán a határon túl volt sikeres: Kolozsvárott, Marosvásárhelyen, Szabadkán, Újvidéken. Virág Mihály Haragnak éppen az ellentéte volt: halk szavú, megengedőbb. Viszont én vele is egy hullámhosszra tudtam kerülni, s jól dolgoztunk együtt. S hogy ne feledjem Hernyák Gyurit se: a Tanyaszínházzal bejártuk az egész Vajdaságot.

Pályafutása kezdetén az Újvidéki Rádió színészei is dolgoztak a színházban. Hogyan emlékszik színész kollégáira?

– Soltis Lajossal számos darabban játszottam együtt, hogy csak a *Cseresznyés kert*et, a *Falstaff*ot vagy a *Három nővért* említsem, melyek a monodrámáim mellett a legkedvesebb darabjaim közé tartoznak. Soltis olyan volt, mintha a testvérem lenne. A színpadon hasonlatos volt a vulkánhoz: készülődött, készülődött, aztán hirtelen kitört. Bicskei Istvánt még Kanizsáról ismertem, aztán ő is Marosvásárhelyen tanult. De már amatőrként felsejlett, hogy az alternatív színház vonzza. Azt nem gondoltuk, hogy végül Nagy Józsefnél, a JEL Színházban köt ki, s meghódítja Franciaországot. Ferenczi Jenőtől pedig mindenki mindig a komédiást várta, s a *Játék a kastélyban* előadást emlegette a neve hallatán. Fejes György született színészzenesi volt, igaz, kevésbé tudatos, mint például Pataki László. Fejes cica, ahogyan Romhányi Ibi emlegette, ha egy jó rendező kezébe került, csodákra volt képes. Viszont Romhányi Ibinek is volt beceneve: Ibi Cunyi, a Heroína nevet pedig a hősnői szerepei után kapta, s a csúcsra kétségkívül

Soltis Lajos és Vicsek Károly

Lennert Géza fotói

Ferenczi Jenő és Fejes György

a Sterija-díja repítette. Akkor Jugoszláviában hatalmas kitüntetés volt a Steriján győzedelmeskedni. Daróczi Zsuzsára is szívesen emlékszem vissza, igaz, ő igen zárkózott volt, s rendkívül szuggesztív személyiség.

Adott vissza valaha is szerepet?

– Sohasem. Amivel nem tudtam egyetérteni, az az indokolatlan meztelenkedés volt a színpadon. Úgy gondoltam, hogy egy szereplő mindig sokkal izgalmasabb, ha csak sejtet, de nem tárulkozik fel teljes testi valójában.

Daróczi Zsuzsa és Bicskei István

Miért állt a színészet mellett pedagógusnak is?

– A Diákszínpad létrehívásakor fedeztem fel magamban pedagógiai képességet is. Továbbá azért is alapítottuk meg Ács József igazgatósága idején, mert az újvidéki iskolákban már nincs annyi gyerek, hogy külön-külön színházi csoportot alakíthatnának. Mi pedig itt koncentráltuk a fiatalságot. A kezem alatt legalább négyszáz gyermek megfordult, senkit sem utasítottunk vissza. S akik közülük az akadémiaira felvételiztek, szinte kivétel nélkül felvételt is nyertek. Pedig elsősorban nem színészeket képeztünk, hanem olyan embereket, akiket érdekel a színház, s szívesen is járnak majd a jövőben az előadásokra. S lám, a Kosztolányi Dezső Színház törzsgárdáját mi adjuk. A Diákszínpadról került ki többek közt Jankovics Andrea, Ferenc Ágota és Judit, Béres Márta, Erdély Andrea, Crnkovity Gabriella, Raffai Ágnes, Kokrehel Júlia, Pongó Gábor, Kőrösi István, Mikes Imre Elek vagy Mészáros Árpád. Különösen jól emlékszem egy verses darabunkra, melyet aznap játszottunk, amikor a belgrádi tüntetések zajlottak. A gyerekek szerepük szerint az előadás végén közösen szavalnak egy viharlámpát tartva a kezükben. Fellépés előtt odasúgtam nekik: ha Milošević marad, elfújjuk a lámpát az előadás végén, ha viszont megdöntik a hatalmát, a pilács fénye talán elvezet még bennünket valahová. Ez volt a mi kis politikai színházunk. A lámpa égve maradt.

Szembesüléstörténet emlék(kép)ekben

*„Látod, Oscar, az ember egyszerre öreg és egyszerre gyermek.
És nem érti, hová tűnt a közbeeső hosszú idő, amelyet olyan
fontosnak szoktak tartani.”*

(Ingmar Bergman: *Fanny és Alexander*.
Gyarmati Kata átdolgozásából)

A fenti szövegszemelvény kimondottan alkalmas arra, hogy prezentálja az Újvidéki Színház legújabb bemutatójának kuriózumát. Az előadás különlegessége abban rejlik, hogy Fannyt és Alexandert két idős színész alakítja, ezáltal a rendező hangsúlyosabbá teszi az elbeszélés autobiografikus utalásait is. Egy visszaemlékezés-történetet mutatnak be, amely váltogatja a maga terét és idejét. Bár a gyermekkori epizódok uralkodnak a darab számottevő részét, mégis az emlékezés áll a centrumban, a gyerekkori események csak emlékképekként szolgáltatnak alapot. Keretbe zárva testesítik meg az emlékeket, ügyelve arra, hogy a visszaidézés legyen az elbeszélés vezérfonala. A prologus és az epilógus formázza a cselekmény keretét, amelyek között kibontható a múltidézés. Míg a filmben két fiatal gyereket láthatunk, az újvidékiek előadásában a főszereplők kora folyamatosan figyelmeztet a történet retrospektív jellegére. Vidovszky György megemlíti egy nyilatkozatában, hogy a színház – természetéből adódóan – jobban alkalmas arra, hogy elszakadjon a realitástól, és ezt a tulajdonságát a szereposztás eszközével itt ki is használta. Az újvidéki előadás tehát olyan bravúrral oldja meg a múltidézés problémáját, amelyre ritkán akad példa. Fanny és Alexander történetét és annak háttértényezőit figyelembe véve nagyon is célszerűnek mutatkozik ez a kreatív eljárás. Ezáltal a darabban hangsúlyosabban jelenik meg a történet vezérmotívuma mint a filmben.

Bár illene a színpadi adaptációt a maga autonomitásában szemlélni, megbocsátható a kapcsolódó szemléletmód is, tekintve a *Fanny és Ale-*

Dukász Péter és Ábrahám Irén

xander, illetve általában a bergmani filmek sajátosságait, a filmtörténetre gyakorolt hatását. Az újvidéki alkotók hangsúlyozzák az előadás önálló voltát, kiemelve a fentebb említett bizarr szereposztást. Valóban ez a legszembetűnőbb változtatás, és bár vannak más egyedi jellegzetességei is az újvidéki interpretációnak, sok esetben áthajlásokat is tapasztalhatunk. Apró változtatásokat beiktatva, az adaptáció törekedett hű maradni az eredeti történethez. Az események sűrítményét, rövid summázatát láthattuk, de olyan módon nem kívántak belebocsátkozni az újragondolásba, mint ahogyan azt pl. – a szintén Gyarmati által módosított – *Csongor és Tündében* tették. Egyedi jellemvonások tekintetében azért mégsem marad csiszolatlan a darab. Nem akar komikusabb vagy tragikusabb lenni, nem is fejt ki az események bizonyos momentumait, nem hajlandó megmagyarázni azokat, azonban érdekes jellemvonása, hogy bizonyos epizódokat csúsztat, időben előrébb vagy hátrébb helyez, egyes mozzanatokot olykor jelentésbeli többlettel ruház fel. A rendezés hangsúlyozza Alexander sorának megrendítő aspektusait, ily módon „hamleti parafrázisig” emelve az előadást. Meghatározott szituációkban a háttérben húzódó tömeg, kórus reflektál a történések fontosságára. Segít megőrizni az események gördülékenységét, kapcsot képez a történet alkotóelemei között. A kórus hozzásegít Alexander érzelmi megnyilvánulásainak prezentálásához, kivetíti lelkivilágát, központba helyezve az emocionális attitűdöket. A háttérben álló tömeg olykor folytatja Alexander monológját, az általa közvetített „álláspontokat” fejt ki, olykor az események (pl. fizikai erőszak) artikulációjában nyújt segítséget. Az utóbbi esetben mivel egy személy fizikai fenyté-

László Sándor és Szilágyi Ágota

sét egy egész csoport illusztrálja, mélyebb, hangsúlyosabb ábrázolást nyer, és szélesebb társadalmi mozzanatokot is hordoz az erőszak.

A rendezés a groteszk, stilizált maszkok beiktatásával is a darab kompaktságát növeli. Az Ekdahl család viszonyrendszerének kibontásával a családtagok mint individuumok jelennek meg, majd csoporttá vegyülnek, amely reakcióival kíséri a cselekmény bonyolítását. A maszk viselése folytán a színész lemond az általa megformált egyén személyes jegyeiről. Az álarc megfosztja viselőjét az érzelmek kifejezésétől, segít neki beolvadni

Balázs Áron és Szilágyi Ágota

egy másik viszonyrendszerbe, de egyúttal el is idegeníti őt elsődleges közegétől. Így válik a maszkok alkalmazása által az egyén a kollektívum, a tömeg alkotóelemévé.

Marina Sremac jelmezei nagyjából a századelő látványvilágát igyekeznek felvillantani, ellentétben a színpadképpel, amely egy absztrakt konstrukció formájában ad helyet a cselekménynek. Marija Kalabić díszlete mintha a jelmezek kontrasztjaként fejtené ki a hatását. Nem célja a század-

elő idilljének felidézése, inkább – a maga változatlanságában – eszközként, és bár csak másodsorban, de díszítményként is funkcionál. A scenográfia nem idéz mielőtt, és csak a játékkal kapcsolatba lépve nyer funkciót és jelentést. Bár alkalmas lenne arra, hogy a világítás segítségével formálják, erre csak ritkán kerül sor. A mai színházi gyakorlatban egyébként se nagy divat a scenográfiával illusztrálni a szöveget, és itt is a játék az, ami kiteljesíti az absztrakt hátteret. Egyes színpadi kellékek tekintetében érdekes megoldásokat nyert az újvidéki interpretáció. Alexander bábszínháza, illetve Fanny széke – mindkét tárgyat apjuktól kapták ajándékba – állandó motívumai a darabnak. A bábszínház és a szék is pont úgy ivódik bele a történetbe, mint ahogy az apa szelleme szövi át azt, a maguk sejtelmességével visszatérő elemei az előadásnak. A szék Oscar elbeszélésében összefonódik a halál misztikumával. A bábszínház sem pusztán csak játék, hanem a színpadkép miniatűr mása, és egyben helyet szolgáltat Alexander képzeletének kivetülésére is. Bizonyos esetekben a bábszínház tükrözi a színpadon folytatott aktivitást, esetenként viszont a miniatürizált színpadterben bonyolítják azokat az eseményeket, amelyek megvalósítása scenikailag akadályokba ütközhetnek. A bábszínház helyet ad Alexander rémisztő játékának, és a történet lényeges pontjain bizonyul kreatív és célravezető megoldásnak.

A rendezés gyakran az események párhuzamba állításával alakítja a történetet, többdimenzióssá sokszorosítva a színpadi teret. Olykor a már említett bábszínház adja a másik teret – esetenként egyazon szegmensek illusztratív megjelenítésével – máskor viszont a színpadter oszlik több különböző esemény megjelenítésére. A maszkokba bújtatott tömeg olykor a háttérből kíséri a cselekmény alakítását, már jelenlétével is hangsúlyosabbá téve bizonyos eseményeket, olykor viszont cselekvőbben is részt vehet a bonyodalomban. A Bergman-film is a tér és idő összemosásával konstruálódik, és ez a módszer nem tűnik el a színpadi adaptációból sem, csak módosul. A színészek az esetek többségében kifelé, a néző felé játszanak, szorosabb kapcsolatot teremtve a publikummal.

Ingmar Bergman *Fanny és Alexander* című filmjének színpadi adaptációja Gyarmati Kata átgondolásában és Vidovszky György rendezésében született meg. A klasszikus történet sajátos interpretációja, a család örök érvényű problémáit feldolgozva, egy gyermek személyiségfejlődését prezentálja. Visszatekintve a múltba, emlékképekben elevenedik meg a történet, amelyben a gyermek találkozik démonaival, és szembesül önmagával...

A március 30-án bemutatott előadás a társulat szinte összes tagjának megnyilvánulási lehetőséget adott, a főszereplőt – Alexandert – Dukász Péter vendégként formálta meg. A színpadi adaptáció Alexander

szembesüléstörténetére fókuszál, ezért kerül háttérbe többek között Helena Ekdhahl (Banka Lívía) szerepe is, aki a család irányítójaként, központi figurájaként részese a történetnek. Banka Lívía áthatóan formálja meg Helenát, aki az Isac Jakobival (Magyar Attila) folytatott dialógusban nyer leginkább kulcsszerepet. Alexander (Dukász Péter) és Fanny (Ábrahám Irén) megformálásában a két színész mindvégig természetes gesztusokkal alakít. Nem reflektálnak bizonyos viselkedésbeli formákra, nem hangsúlyozzák sem a gyerek, sem az idős ember jellegzetes magatartásbeli jegyeit. Mindvégig idős emberek állnak előttünk, akiket a saját közegük általában gyerekeknek tekint, és gyerekként is kezel, esetenként talán Oscar viszonyulása képez kivételt. Nyilvánvaló, hogy amennyiben a két idős ember gyerekekre jellemző gesztusokkal alakítana, az nem várt komikumot váltana ki a nézőből – ami ebben a merőben más szándékú előadásban nem lenne túl célravezető –, így viszont némi informáltság is szükséges ahhoz, hogy fel tudjuk ismerni a szereplők éppen aktuális idejét. Mindenesetre a szereposztás eme bravúráját kár lett volna kihagyni. Szilágyi Ágota alakítja Emilie Ekdhahlt. A színésznő egyik szerepében sem veszik el a háttérben – függetlenül attól, hogy az központi-e, vagy sem. Emilie ebben a történetben a sorsnak és rossz döntéseinek az áldozata, de a gyengédség is személyiségének a része. Szilágyi Ágota megformálásában erélyesebb, tudatosabb nőként jelenik meg, veszítve „áldozatiságának” jegyeiből. Balázs Áronra – aki Edvard Vergéus püspököt formálja meg – itt is jellemző a jól artikulált játék, és egyedi gesztusaival általában a közönség szimpátiáját is kiváltja. Oscart László Sándor kiegyensúlyozott, nyugodt játéka alkotja meg. Figyelemre méltó volt még Pongó Gábor (Carl Ekdhahl) és Simon Melinda (Lydia Ekdhahl) játéka is. Simon Melinda, bár meggyőző játékot nyújt, csak epizódszerepekben tűnik fel. Elor Emina kellő érzékenységgel formálja meg Majt, előadásában a kiszolgáltatottsága mellett a gyerekek iránt érzett aggodalma is hitelesen jelenik meg. Elsa Bergiust Lőrinc Tímea főiskolai hallgató alakítja, akinek sikerül megragadnia a jellemet, és izgalmas játékaival jól szerepel a színpadon. A további szerepekben láthatuk még Giricz Attilát, Krizsán Szilviát, Német Attilát, Hajdú Tamást, Figura Teréziát, Crnkovity Gabriellát, Sirmer Zoltánt és Kőrösi Istvánt is, akiknek a játéka nélkülözhetetlen az előadás sikeréhez.

Győrffy Iván a következőképpen fogalmaz: „Bergman meghalt, de a *Fanny és Alexander* él. Újrateremt mindent.” Az újvidéki produkció is megmutatta, hogy a film valóban tovább él, még akkor is, ha az interpretáció változik. Az újrateremtést illetően már óvatosabban kellene kezelni a témát. Az pedig, hogy meddig él, hogy valóban halhatatlan lesz-e, mint ahogyan azt egyesek remélik, majd a következő korok emberének a felada-

ta lesz megítélni. Az Újvidéki Színház más utakat nyitott egy klasszikus értelmezésében, de leginkább annak kezelésében. Ám ez önmagában nem erény, hanem sokkal inkább kötelesség! Fontos figyelmet fordítani arra, hogy csak kimondottan akkor eredményes az interpretáció, ha a publikum meg tud feledkezni pl. a film élményéről, és a színházi produkció hatása erőteljesebbé válik. A színház természetéből adódóan rendelkezik olyan kelléktárral, színpadi kifejezőeszközökkel, amelyek birtokában úgy képes megteremteni az előadás harmóniáját, varázsát, hogy az felülírja a kiindulópontként kezelt alapmű befogadói élményét. Ez az interpretáció is csak akkor lehet sikeres, ha a maga autonómításában, nem pedig a film csapdájában tudjuk szemlélni.

Miklós Csaba fotója

Csaba © 2012

Néhány személyes reflexió a KSZFV-n bemutatott kisfilmekről és a rendezvénytől

Sok szempontból volt meghatározó és jelentős ez az április 5-ei zentai nap. Reggel nyolc óra után pár perccel – körülbelül öt-tíz perc késéssel – megkezdődött a Középiskolások Szín- és Filmművészeti Vetélkedője. Egy rövid köszöntő után pedig a magyarkanizsai Gondolat-Jel Társulat Faust *Esse Immor(T)alis* című előadását (r.: Oláh Tamás) láthattuk a színpadon. És hát sietni kellett, mert a darab befejeztével filmvetítések következtek a kiállítási teremben.

Az első filmes blokkban kizárólag a zentai Bolyai Filmműhely fiatal alkotóinak filmjeit láthattuk, mégpedig a *Forr vagy Fagy?* (r.: Szénási Eszter; 11.50'), a „*Minden egyes hangért meg kell küzdenünk*” (r.: Szénási Eszter; 14.25'), a *Süt a mama, süt a pék...* (r.: Szabados Noémi; 6.21' – a szakmai zsűri értékelése szerint e film nyerte el a *legjobb dokumentumfilm* díját), a *Sváb konyha* (r.: Szremkó Bettina; 12.43') és a *Ki kit nevel?* (r.: Szabados Noémi; 1') című alkotásokat. Noha a filmek műfajilag meglehetősen sokszínűek voltak (ismeretterjesztő, dokumentum-, riportfilm), mindegyik alkotás ragaszkodott a pusztán deskriptív „elbeszélésmóddhoz”, többnyire „fixált” kamerapozícióból tárták elénk a nitrogén fizikai tulajdonságait ismertető szemléletes kísérleteket és az ezeket bemutató középiskolai tanárt; a szegedi Klúg Péter hallássérült gyerekekkel foglalkozó Óvoda, Általános Iskola, Szakiskola és Diákotthon működését; a kenyérnek a tésztától az asztalig való „útját”, de filmre került egy németül beszélő kiskukca is, aki sváb ételkülönlegességeket készített el és tálalt, valamint egy egyperces gegszituáció is.

A második blokk alkotói már „megmozdították” a kamerát, és előszeretettel alkalmaztak filmtrükköket, különböző vágási technikákat stb. Itt már a zentai Bolyai Filmműhely „egyeduralma” kissé háttérbe szorult. A *Gáz van* (r.: Csákány Lóránt, Szabadka; 7.28') című alkotás „háborús”

szerelmi tematikát vitt vászonra, a *Csáplin femilt* (r.: Szeles Mária, Zenta; 20') kicsit „színházizú” filmje egy tévé-távírányító bevonásával – amely egyébként mind a négy jelenetben fölbukkant – az emberek közötti „irányítási kényszer” problémájára próbál figyelmeztetni. Filmtechnikai gyűjteménynek – a gyorsítások, lassítások, tükröztetések stb. alkalmazásával –, mintegy „filmes gyakorlatnak” tekinthető az *Unknown* (r.: Márton Dávid, a Szabadkai Rádió FiFi-jének csapata; 7.22') című tornateremben játszódó fekete-fehér alkotás.

A harmadik filmblokkban újra a Bolyai Filmműhelynek jutott a főszerep, amely egyébként el is nyerte a *legjobb filmműhelynek* járó elismerést. A művekben itt már animációs filmtechnikák, sőt animációs filmek is megjelentek. Igaz, ebből a szempontból ugyan kicsit kilóg a *Legyen egy jó lépése* (r.: Szabó Ákos; 10.08' – a *legjobb operatőrnek* járó díjat a zsűri e film rendező-operatőrének ítélte oda) című alkotás. A kisfilm ugyanis szintén egy régi mesterséget mutat be, mégpedig egy zentai cipész kicsit átlagos történeteit, vallomásait vászonra „mentve”, miközben a mester szemünk láttára készít szebbnél szebb cipőket. A *...tehát vagyok!* (Hévízi Heléna; 4.32') című „filmetűd” egy lírai útkeresést, létértelmezést narrál, néha kissé aszinkron képi elemekkel, de önmagában véve egy teljes, értékes kompozíció. A *Plüssinvázió* (r.: Hajdú Sára, Szakály László; 3.53') pedig egy igazán gyermeki köntösbe bújtatott horrorfilmkísérlet, amely az éjjel életre kelő plüssjátékok rémisztő támadását viszi vászonra. A *Kicsi Klájd és a Nagy világ 2* (r.: Kecsenovity Egon, Zsolnai Ákos; 10.35' – a szakmai zsűri ezt az alkotást tartotta a *legjobb filmnek*, továbbá e film alkotói nyerték el a *Híd különdíját*: az egyéves előfizetést) egy gyurmafigura „világát” jeleníti meg rendkívül szellemes és ügyes filmes trükkökkel. Az „emberi” szeretet és szerelem mellett futó „gyurmabábulét” megelevenítője, életre keltője is ez az érzésvilág. A különböző kamerapozíciókkal való játék olyannyira képes kitágítani a teret, hogy a cselekmény csak látszólag redukálódik a két kollégiumi szoba színterére. Kicsi Klájd így nagy dimenziókat jár be, szerelmével megismerkedve pedig egyetemes létérzést is képes magába szívni. A pontos zenei válogatás megfelelő szinkronban áll a képi kifejezőmódokkal, így még az említett érzésvilág is hatványozottan éleződik ki, koncentráltan jut kifejezésre.

A *virtuális könyvtár* (r.: Hévízi Heléna és Papp Dóra; 1.31') című alkotás a hagyományos könyvtár mint „ó” kategória és a számítógép képi együttesére építve utal egyben a múlt és a jelen ismeretszerzési (és talán -vesztési) szokásrendszerére – az előző filmhez hasonló köntösben.

A késő estébe nyúló negyedik – és egyben utolsó – filmblokkban „szabad” alkotók vegyes művei kerültek vászonra. Az animációs vonulatot itt

Részlet a Kicsi Klájd és a Nagy világ 2 című alkotásból

szinte teljes megjelenítésben folytatta *A Drapéria-tenger papírhajói* (r.: a Bolyai Gimnázium 3K osztálya, Zenta; 2.25') című kisfilm: különböző „hajókatasztrófák” a „vizualizált” Bermuda-háromszögben való elsüllyedéstől kezdve az ufókkal történő elrablásig. Az alkotás minden bizonnyal igazi csemegének számít az animációs kisfilmeket kedvelőknek. Az *An* (r.: Dejan Matlak, Joó Bence, Szabadka; 19.02') egy lecsúszott fiatal nő élet(a)ritmikáját tárja elénk, miközben meglehetősen különböző egyéniségű, személyiségű outsider vendégei élettörténetek, élettapasztalatok sorát osztják meg vele egy rendkívül melankolikus atmoszférában. A *Sokszor a legbonyolultabb dolgokban is jól megértjük egymást, de előfordul, hogy egészen egyszerű kérdésekben nem* (r.: Papp Dóra, Rúzsza Réka, Somorai Renáta, Zenta; 2') című film a stáblistával és a film előkészületének fényképeivel mintegy megduplázza az örkényi egypercest, ám az „adaptáció” legügyesebb fogása az, hogy frappánsan „képesíti” a novella nyelv-problematikáját. A filmes kategória utolsó alkotása az *Élünk és virulunk* (r.: Virág Péter, Ada, NoDreamTeam; 25'), amelyben a legfiatalabb alkotók – zömükben általános iskolások – ragadtak kamerát. E film műfaji besorolása meglehetősen nehéz, talán valamilyen fikciós „reality-szerű” dokumentarista alkotásként kezelhető, hisz a film szereplői birtokukba veszik a szüleik által pár napra rájuk bízott családi házat, amely aztán fragmentált „mikrotörténetcskék” egész sorának lesz helyszíne. Ebben a közegben körvonalazódik például annak az öngyilkosságra készülő, magát négernek valló hősnek a „kálvári-

ája”, akit a népszámlálási biztos nem akar nyilvántartásba venni, mert nem hiszi el neki „fekete-mivoltát”. Az így kialakuló „identitásprobléma” aztán mondhatni értelemszerűen vezet a megcsömörléshez. Nem véletlenül kapta a zsűritől ez az alkotás a *generációs életérzés eredeti filmes ábrázolásáért* járó különdíjat...

És ekkor körülbelül már este háromnegyed kilenc volt.

Véleményünk szerint igen nagy különbségek formálódtak a versenyfilmek között. Míg a már említett pusztán „leíró” művek valami miatt nem voltak képesek kreatív formanyelven „vászorra” kerülni, mintha valamilyen „dokumentációs kényszer” rabjai lettek volna. Kicsit idegennek hatottak azok az alkotások, amelyek szereplőit aznap a színpadon is láthattuk, ők ugyanis nehezen tudták levetni magukról színpadi énjüket, így ezek a produkciók sokszor a színpadi felvétel hatását keltették elsősorban a szereplők közötti diskurzus vonatkozásában (a kettős szerepkör azonban már önmagában elismerésre méltó teljesítmény). Óvatosan kell bánni ezekkel a kritikákkal, mert e fiatalok – akiknek zöme elsőfilmes alkotó – egyszerűen kamerát ragadtak, vágtak, animáltak és láthatóan minden igyekezetükkel alkotni akartak, ami mindenféleképp dicséretes. Olyan asszociációink vannak, hogy a magasan az átlag fölötti kisfilmek kreativitása, a filmi szemiózis működ(tet)ése talán inkább autonóm, zsigeri projekció. Az oktatóknak nem ártana néhány formanyelvi megoldást, trükköt, hovatovább szemléletmódot már korán elültetni, és erősen tudatosítani a fiatal filmalkotókban. Tudjuk mindannyian: kell az utánpótlás itt, a Vajdaságban.

A KSZFFV (és természetesen a KMFV) „misszióját” nem elég pusztán abban meghatározunk, hogy teret ad a fiataloknak. A filmek – de ugyanígy a színdarabok – után kb. félórás beszélgetésen vehettek részt az alkotók (kár, hogy a zsúfolt időbeosztás miatt a színdarabokról szóló beszélgetések egy időben kezdődtek a filmes diskurzusokkal, néha pedig a vetítések idejét is kereszteztek). Ezeken a fiatalok igazán hasznos szakmai véleményeket, megjegyzéseket hallhattak a zsűritől – a filmes szekcióban Siflis Zoltán és Tólnai Szabolcs filmrendezőtől. E véleménynyilvánítások nemcsak az alkotóknak szóltak, hanem igen értékes ismereteket sajátíthatott el a filmes formanyelvről, „a filmben való gondolkodásról” a nagyközönség is. (Igaz, a filmes csoportban lehetett volna egy kicsit „nagyobb közönség”!)

Mint arról egy korábbi Híd-számban már beszámoltunk, az idén megrendezendő Medusa Filmnapok tervei között filmes műhelyek szervezése is szerepel, amelyre fiatal alkotók jelentkezését várják. Velük – a tervek szerint – professzionális koordinátorok foglalkoznának. És persze az sem lenne mellékes, hogy ezek a fiatalok olyan remekműveket lássanak „mozikörülmenyek” között, mint amilyen például Csubrilo Zoltán *„Még*

oda nem ér az idő”-je, vagy Szirmai Márton *Szalontüdő* című kisfilmje. És még sorolhatnánk. Zentán pedig láthattuk: vannak végtelenül tehetséges alkotóink, előadóink.

Külön kiemelendő az is, amit a KMV szervezőbizottságának elnökétől, Szilágyi Miklóstól hallhattunk, hogy az elmúlt évekhez képest idén vettek részt a legtömegesebben a KSZFV-n, de a többi művészeti kategóriába is rekord számú résztvevő jelentkezett: a néptáncvetélkedőre vagy a fordítóra például duplaannyian, mint tavaly. A csütörtökről péntekre nyúló (végül is „kétnapos”) KSZFV-n pedig összesen tizenhét film és kilenc színdarab közül (!) kellett a zsűrinek megjutalmaznia a legjobbat...

Körülbelül éjjel fél egy tájban.

Részlet a Kicsi Klájd és a Nagy világ 2 című alkotásból